

Τα καμμένα χωριά του Ζαγοριού

Θλιβερό απομεινάρι της λαίλαπας των ορδών του πασιζμού στο δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο τα καμμένα χωριά του όμορφου Ανατολικού Ζαγοριού δικαιολογούνται εκφράζουν το πικρό παράπονο, γιατί η πολιτεία έχει ξεχασμένα.

Η φοβερή αυτή πληγή για την περιοχή μας δεν έλειψε κι ας πέρασαν τόσα χρόνια. Οι κάτοικοί της, που ακόμα απόμειναν εκεί, δεν έπαψαν να βλέπουν σήμερα εφιάλτες από το μεγάλο χαλασμό και το πένθος, που θα τους ανακουφίσει είναι η στοργή του κράτους.

Αυτό ακριβώς εκφράζει με το σχόλιό του ο συμπατριώτης μας Κων/νος Τσατούρας, από το Τρίστενο, που έστειλε στο περιοδικό μας και το οποίο δημοσιεύουμε στη συνέχεια. Οι αρμόδιοι ας το προσέξουν.

«Καιρός πια να ασχοληθούμε για λίγο και με τα καμμένα χωριά του Ζαγοριού.

Αυτά που κάηκαν από τους γερμανούς κατά 100% και είμαστε: Όλα τα ανατολικά, Τρίστενο, Γρεβενίτι, Φλαμπουράρι, Μεσοχώρι, Βωβούσα, Μακρί-Καστανάνας και Δόλιανη.

Επίσης κάηκαν και μερικά από το κεντρικό Ζαγόρι.

Ύστερα από την απελευθέρωση, η πολιτεία έκανε για τους καμμένους, κάτι καλές σκεπασμένες στην αρχή με πισσόχαρτο και ύστερα με τσίγγο, σαν «προσωρινή» στέγαση, όσο να γίνουν τα μόνιμα

σπίτια, με τη βοήθεια της πολιτείας, έτσι μας λέγανε τότε, αλλά αυτά δεν έγιναν ποτέ.

Μας δώσανε για νοικοκυριό κάτι κατσαρόλες από μαντέμι, που ζυγίζανε πέντε οκάδες, κατάλληλες να τρώγουν τα γουρούνια και να μην αναποδογυρίζουν, και κάτι δρεπάνια που και αυτά τα πληρώσαμε.

Είναι και αυτά από τα ωραιότερα χωριά με πολύ πράσινο, με άφθονα νερά και με καλλιέργειες και ύστερα από την καταστροφή τα πιο ζωντανά.

Μετά το κάψιμο, οι κάτοικοι, άλλοι σκορπίσανε και άλλοι πάνω στ' αποκαΐδια, συμπληρώσανε τους βοηθητικούς χώρους τους. Όσοι μπόρεσανε κόβοντας απ' το ψωμί των παιδιών τους, χτίσανε κάπως καλλίτερα σπίτια. Αλλά εδώ είναι το κωμικοτραγικό. Ενώ όλα τα σπίτια σχεδόν είναι σκεπασμένα με τσίγγο,

για να χτίσει κανένας στα καμμένα αρχοντικά σπίτια, χρειάζεται άδεια και να χτίσει σπίτι παροδοσιακό. Αλλά με τι; Για να χτίσεις σπίτι σαν τα παλιά, χρειάζονται πολλά χρήματα.

Γίνεται πολύς λόγος για το δάνειο που πήραν οι Γερμανοί με τη βία της κατοχής, από το κράτος, αλλά για τις καταστροφές που έγιναν σε μας δεν γίνεται. Μας κάψανε τα σπίτια, σκοτώσανε αμάχους, μείναμε χωρίς κουτάλι. Ας μας δώσουν τις αποζημιώσεις και τα σπίτια μας θα τα κάνουμε παραδοσιακά. Αλλά και κάτι άλλο: Επιβάλλεται να κάνουμε έστω και τώρα ένα σύλλογο πυροπαθών, να ζητήσουμε τα δικά μας. Έχουμε ανθρώπους μορφωμένους και αυτοί ας κάνουν την αρχή.

Κων. Τσατούρας

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΒΡΑΔΙΑ ΤΗΣ ΡΙΖΑΡΕΙΟΥ ΤΟΝ ΑΥΓΟΥΣΤΟ ΣΤΟ ΖΑΓΟΡΙ

Μια ωραία πνευματική αλλά και καλλιτεχνική βραδιά προετοιμάζουν για το Σάββατο 10 Αυγούστου στο ΚΟΥΚΟΥΛΙ Ζαγοριού η Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή και το υπό την αιγίδα της το Πνευματικό Κέντρο «Κ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ».

Σύμφωνα με το πρόγραμμα, που ανακοινώθηκε το α' μέρος της βραδιάς περιλαμβάνει απονομή των ειδικών βραβείων, που καθιέρωσε η Ριζάρειος. Όπως είναι γνωστό για φέτος βραβεύονται οι Ζαγορίσιοι λογοτέχνες και συγγραφείς κ. Γιάνης Νικολαΐδης και Φρίξος Τζιόβας καθώς και το Κέντρο Ερευνών Ζαγοριού και ο Σύλλογος Νέων Αρίστης.

Μετά την απονομή των βραβείων καλλιτέχνες θα αναγνώσουν και θα απαγγείλουν με ειδική για την περίπτωση μουσική επένδυση, την οποία ετομάζει το Κέντρο Σύγχρονης Μουσικής Έρευνας, αποσπάσματα από χαρακτηριστικά έργα των τιμωμένων λογοτεχνών.

Το β' μέρος της βραδιάς μία Ομάδα στελεχών του ως άνω Κέντρου Σύγχρονης Μουσικής Έρευνας, που είναι ένας από τους σοβαρότερους μουσικούς οργανισμούς της χώρας μας, θα παρουσιάσει ειδική μουσική εκδήλωση με θέμα «Η ελληνικότητα χθες και σήμερα».

Με πρωτότυπο τρόπο θα εμφανισθεί η μετουσίωση της Ελληνικής Μουσικής Παράδοσης σύγχρονη καλλιτεχνική δημιουργία.

Στη συνέχεια θα γίνει παρουσίαση του έργου του Συλλόγου Νέων Αρίστης με μουσική και χορό.

Τις εκδηλώσεις, που θα γίνουν στο μεσοχώρι του Κουκουλιού, θα πλαισιώσει Έκθεση Εντύπων του Κ.Ε.Ζ.

Ρ.Ε.Σ.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ «Κ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ»

ΑΓΙΟΣ ΜΗΝΑΣ ΖΑΓΟΡΙΟΥ (Το Καστράκι)

Στην περιοχή του Αγίου Μηνά και σε απόσταση περίπου μισής ώρας με τα πόδια, σ' έναν πέτρινο λόφο, βρίσκεται το Καστράκι.

«Β.Δ. Αρτσιόσης και υπέρ την αριστεράν όχθην του ποταμίου Βίκου, υπάρχει βουνόν πετρώδες, Κοτράκι καλούμενον. Διότι εις μεν την παρυφήν αυτού υπάρχουν ερείπια ακροπόλεως περιφερείας 20' περίπου, συγκοινωνούσης, λέγουσι, διά κλίμακος υποχθονίου προς το ειρημένον ποτάμιον, εις δε την Μ. Αήν πλευράν μάλιστα Βυζαντινού περιφερείας 50', ένθα και οικημάτων και δεξαμενής ίχνη διασώζονται. Επειδή και νυν παρά τις ερείπιας τούτοις διατηρούνται εκκλησίαι, εξων η μία από του έτους 1571 μόλις χρονολογείται, εικάζομεν, ότι και μετά την κατεδάφισην της πόλεως ταύτης απετέλεσθη εκ νέου Κοινότης, και μετά την κατάκτησιν επί αιώνας διατηρηθείσα.

Της μεν ελληνικής αυτοδιδασκαλίας το όνομα άγνωστον, της ανακαινισθείσης όμως Βυζαντινής ην κατά το χρονικόν της Ηπειρου «Ρεννίκον». Την πόλιν ταύτην υπό των Αλβανών αλωθείσαν κατέστρεψε κατά το αυτό χρονικόν του Π. Αραβαντινού, (Χρον. Ηπειρ. τ. Β' σελ. 141), συγχέοντα όμως τον εξαφανισμένον αυτής προς ερήμωσιν της κώμης «Άγιος Μηνάς», ο πρώτος αρνησίθρησκος Ισαΐμ περί το 1380, υπό Θωμά του Γ' μετακληθείς...»¹

Απόρρητο ήταν απ' όλες τις πλευρές του. Μία και μοναδική είσοδος είχε από τη νότια πλευρά.

«...Στα 1380 ο εξισλαμισμένος Αλβανός Ισαΐμ, φύλαρχος του Πωγωνίου, όπου είχε εγκαταστήσει το φέουδό του με τη βοήθεια τουρκικού στρατού, κατέβηκε για δεύτερη φορά προς τα νότια και κατέλαβε το κάστρο της Βελλάς και το δασύπρδο και πολυάνθρωπο Ρεννίκον που βρίσκονταν μισή ώρα βορεινά της Αρτσιόσας, (ν. Αρίστη) και το κατέστρεψε...»²

«...Ρεννίκον, πόλις της Ηπειρου κεμένη 1/4 της ώρας ΒΔ του Αγίου Μηνά, χωρίου του Ζαγορίου, επί λόφου δυσβάτου μετά ακροπόλεως οχυ-

Δυο λόγια σαν εισαγωγή

Και η παραμικρή γωνιά των χωριών του Ζαγορίου και της Ηπείρου γενικότερα, έχει τη δική της ιστορία.

Ασχέτως αν ορισμένα μέρη ο άνθρωπος μπόρεσε την είδη, τη μελέτησε, είτε γιατί βρέθηκαν άνθρωποι με ζήλο και αγάπη για τον τόπο τους, είτε τυχαία περιστατικά, κάποτε και συμφέροντα, έκαναν ορισμένα από τα μέρη μας πολύ γνωστά.

Σ' όποιο χωριό θελήσεις να πας και με προσοχή κοιτάξεις γύρω σου, θα ιδείς και θα μάθεις πολλά.

Μια τέτοια προσπάθεια είναι και τούτη. Να μάθουμε δηλαδή, όσο είναι δυνατόν, την ιστορία των χωριών μας, προπαντός εκείνων που φαίνονται εντελώς άγνωστα. Κάθε φορά που πάω στο Πάπιγκο, θέλοντας και μη, αγναντεύω το λόφο που λέγεται Καστράκι και είναι στην περιοχή του χωριού Άγιος Μηνάς. Ο λόφος αυτός, από μεν τις νοτιοδυτικές πλευρές είναι ομαλότατος, από δε τις βορειοδυτικές, προς το Βοΐδομμάτη, από-κρημνες.

Έτσι, από όσα κάθε φορά έβλεπα και από όσα κατά το παρελθόν άκουσα, αποφάσισα κάποτε να σταματήσω για λίγο και να κοιτάξω προσεκτικότερα το Καστράκι. Και παρά τις μεγάλες δυσκολίες από την «πολυκαιρία», την αδιαφορία και τη λησμοσύνη, μπόρεσα και είδα μερικά, τα οποία και παρουσιάζω.

Σε πολλούς από τα γύρω χωριά, θα είναι λίγο-πολύ, γνωστά, είναι όμως και άλλοι που δεν έτυχε ποτέ ν' ακούσουν κάτι για το Καστράκι.

Π' αυτούς παραθέτω αυτά τα ολίγα, τα περισσότερα θα τα μάθουμε από τους ειδικούς, όταν ασχοληθούν με την ιστορία του χώρου αυτού. Άμποτε!

Ι. Γ. Π.
Κόνιτσα, 17.2.91

ρωτάτης, Καστράκη σήμερα λεγομένης. Επί βυζαντινών έχαιρε μεγάλην φήμην επί πλούτῳ, κατεστράφη δε υπό του Εξωμότου Ισαΐμ κατά το 1385...»³

«...Το επόμενο κεφάλαιο για το Μεσαιωνικό Καστράκι, μας δίνει συνοπτικά το περιεχόμενο παλαιάς μελέτης μου. Είχα τότε, γνώση όλων όσων είχαν γραφεί σχετικά από τον Αραβαντινό, τον Λαμπρίδη κ.λπ., αλλά θεώρησα περιττό να τα συζητήσω ή να τα ανασκευάσω, γιατί είναι γενικά και αόριστα ή στηρίζονται στην προφορική παράδοση, που δύσκολα ελέγχεται. Παράδειγμα είναι όσα γράφει ο Π. Αραβαντινός στη Χρονογραφία της Ηπείρου, Αθήναι 1856-1857, 2ος τόμος, σελ. 141. Τα παραθέτω για όσα αξία μπορούν να έχουν (τα περί Ορονίκου και Ευρυμενών πάντως είναι ανυπόστατα): Ρεννίκον ή

Ρεννίκον. Πόλις της Ηπείρου έχουσα οχυρωτάτην ακρόπολιν και ακμάζουσα κατά τον Μεσαίωνα: έκκειτο εν τη άκρα του Ζαγοριακού όρους καλουμένου Ορονίκον, ημισείαν ώραν προς Βορράν της κώμης Αρτσιόσας απέχουσα, του φρουρίου δε και των οικημάτων αυτής αξιόλογα ερείπια εισέτι φαίνονται. Του ρηθέντος του όρους οι πρόποδες προσψαύονται υπό του ποταμίου κλάδου της Βωβούσης, όστις πηγάζων εκ του όρους Βίκου διατρέχει μέχρι του μέρους καλουμένου Δέσις και εκείσε ενούται μετά του ετέρου κλάδου του εκ της Κονίτσης διαβαίνοντος. Επέτυχε την εκπόρθειν του Ραυνίκου, πολιορκιών αυτό ο αρνησίχρηστος Ισαΐμ, αφ' ου συνέλαβε γραιόν τινα υδρευούσαν εν τῷ ποταμῷ και έμαθε δι' αυτής υπό απειλάς την εν τη πόλει απόκρυφον ανάβασιν και είσοδον. Διά μέ-

ρους λοιπόν του παρά της γει-
ας δειχθέντος, αναβάντες οι
εισελθόντες οι περί τον Ισαΐμ
απροσδοκήτως, κατέσφαξαν
τόσο με είχε συνδέσει μαζί της ήταν το μεγάλο χάρισμα της
της. Στις καθημερινές συναναστροφές της τίποτα δεν έδειχνε
αυτή η ταπεινή και λιγομίλητη γυναίκα, τις μεγάλες βραδυνές
του χειμώνα, θα μεταμορφωνόταν σ' έναν ασύγκριτο αφηγητή,
κρουον ανδρείως τους πολυ-
της, που καθήλωνε και εκστασίαζε μικρούς και μεγάλους, προ-
κητάς. Λέγεται δε ότι δύο προ-
προκριτοτέρων Ρεννικιω-
Σταμάτης και Γεραίνης καλ-
της ολόκληρος που δεν έλεγε να στερέψει, ποιές πηγές ήταν εκείνες
ντες δυσμενέστατα, εγένοντο
γέμισαν ξέχειλα τις δεξαμενές του μυαλού της, από τα μικρά
αίτιοι ίνα υποθάλλωσι την απ-
αίτια του ρηθέντος Ισαΐμ
κατάκτησιν της οχυράς
Ο πρώτος, διάβαζε βίους αγίων, είτε από αυτοτελείς εκδόσεις,
από τα συναξάρια παλίων Μηναιών που έφερνε σπίτι. Τα θυ-
αυτά τα βιβλία γιατί είχαν χρησιμεύσει για εμπέδωση των
πνευματικών ικανοτήτων μου όταν είχα μάθει να διαβάω. Περι-
οῦ της πόλεως ταύτης συν-
την ιδιότητα και γλυκειά καθαρεύουσα, τα μαρτύρια και τα
αυτού. Εάν η λέξις Ρεννίκον
Ορόνικον υπεμφαίνη την απ-
πατέρα της καθημερινά. Όμως το χάρισμα της αφήγησής, αλλά
σε ύπαρξιν αρχαίας πόλεως
λουμένη Ορόνικον, όριον
όρος της νίκης σημαίνον) ή
υπάρχει λεκτικόν λείψανον
αρχαίας των Ευρυμενών πό-
της ζωής της, κατείχε θησαυρό ανεκτίμητο, άγνωστο από πού
τά πινες), ταλαντευόμην
αποφασισμένην
Ευρυμενών εν τη Ρεβαντί-
92)».⁴

Η θέσι του σίγουρα, ενόσω
τα χρόνια, είχε μεγάλη στρα-
γική σημασία.
Ηλεγγε τον κόμπο του Βο-
δομάτη και τις απεραντί-
εκτάσεις των χωριών: Αμ-
Μηνά, Αρίστης, Κλειδίον
Παπίγκου και Βίκου.
Επικοινωνούσε, οπτικά, με
τα γύρω κάστρα της Βιλι-
του Βιταϊκού και του Ελαφ-
που.
Πότε πρωτοχτίστηκε ασα-
λώς ποτέ κανένας δεν θα μπο-
ρέσει να είναι ακριβής, τόσο γλυκός
και αν γίνουν ανασκαφές
την Αρχαιολογική Υπηρεσία.
(Συνεχίζεται)

Η θέσι του σίγουρα, ενόσω
τα χρόνια, είχε μεγάλη στρα-
γική σημασία.
Ηλεγγε τον κόμπο του Βο-
δομάτη και τις απεραντί-
εκτάσεις των χωριών: Αμ-
Μηνά, Αρίστης, Κλειδίον
Παπίγκου και Βίκου.
Επικοινωνούσε, οπτικά, με
τα γύρω κάστρα της Βιλι-
του Βιταϊκού και του Ελαφ-
που.
Πότε πρωτοχτίστηκε ασα-
λώς ποτέ κανένας δεν θα μπο-
ρέσει να είναι ακριβής, τόσο γλυκός
και αν γίνουν ανασκαφές
την Αρχαιολογική Υπηρεσία.
(Συνεχίζεται)

Πότε πρωτοχτίστηκε ασα-
λώς ποτέ κανένας δεν θα μπο-
ρέσει να είναι ακριβής, τόσο γλυκός
και αν γίνουν ανασκαφές
την Αρχαιολογική Υπηρεσία.
(Συνεχίζεται)

1. Ι. Λαμπρίδου: «Ηπειροίκοι Μελετήματα» Β', Η' τεύχος, σελ. 23.
2. Σπύρου Στούπη: «Πωγωνιακά & Βησσαυνώτικα», τόμ. Α', σελ. 24.
3. Βουτυρά Σ.Ι.: «Λεξικόν ιστορικών & Γεωγραφικών», τόμ. Β', σελ. 92, έκδ. 1888.
4. Φ. Πέτσα-Ι. Σαραλή: «Αριότις Δυτικό Ζαγόρι», σελ. 66-67.

Η ΘΕΙΑ ΕΥΤΕΡΠΗ

(Απόσπασμα αυτοβιογραφίας - Μεγέθυνση)

(Β' ΜΕΡΟΣ)

Πέρασε καιρός να βρει τα παλιά συνήθεια της. Κι ένα απ' αυτά που τόσο με είχε συνδέσει μαζί της ήταν το μεγάλο χάρισμα της αφήγησής. Στις καθημερινές συναναστροφές της τίποτα δεν έδειχνε αυτή η ταπεινή και λιγομίλητη γυναίκα, τις μεγάλες βραδυνές του χειμώνα, θα μεταμορφωνόταν σ' έναν ασύγκριτο αφηγητή, δεν κουραζόταν να διηγείται παραμύθια, μ' έναν τρόπο καθαρά της, που καθήλωνε και εκστασίαζε μικρούς και μεγάλους, προπαντός έμένα που κρεμόμουν από το στόμα της και παρακαλούσα την τελειώσει ποτέ. Τα παραμύθια που ήξερε ήταν αμέτρητα, πο-μνηστικά ολόκληρος που δεν έλεγε να στερέψει, ποιές πηγές ήταν εκείνες που γέμισαν ξέχειλα τις δεξαμενές του μυαλού της, από τα μικρά αίτια ίνα υποθάλλωσι την απειρία του ρηθέντος Ισαΐμ κατάκτησιν της οχυράς της. Ο πρώτος, διάβαζε βίους αγίων, είτε από αυτοτελείς εκδόσεις, είτε από τα συναξάρια παλίων Μηναιών που έφερνε σπίτι. Τα θυμάται αυτά τα βιβλία γιατί είχαν χρησιμεύσει για εμπέδωση των πνευματικών ικανοτήτων μου όταν είχα μάθει να διαβάω. Περιεχόμενα ώρες ολόκληρες στα κείμενά τους που περιέγραφαν μ' ελκυστική και γλυκειά καθαρεύουσα, τα μαρτύρια και τα θαύματα των αγίων, ή την οσιότητα του βίου τους. Σε πολλά έμοιαζαν παραμύθια, αυτό το μέρος είχε αφομοιώσει η Ευτέρπη, ακούοντας σε ύπαρξιν αρχαίας πόλεως και λουμένη Ορόνικον, όριον όρος της νίκης σημαίνον) ή υπάρχει λεκτικόν λείψανον αρχαίας των Ευρυμενών πόλεως της ζωής της, κατείχε θησαυρό ανεκτίμητο, άγνωστο από πού ήμουν. Η Ευτέρπη, η μικρή εγγονή της, ένοιωθε μια δυνατή προσήλωση προς την αδύναμη γριά, που βασανιζόταν από τους πόνους, έλπιε τον περισσότερο καιρό της στο κρεβάτι, καθηλωμένη απ' τα αρθρικά, κούρνιαζε στην άκρη από το στρώμα της, κι έλεγε εκστασιασμένη τα παραμύθια της, χίλιων λογίων ιστορίες, που την κρατούσαν μεγεμένη κοντά της ώρες ολόκληρες.

Αυτή τη μαγεία ένοιωθα κι εγώ όταν με καλούσε τα βράδια στο σπίτι της θεία για να κοιμηθώ εκεί, μ' αγαπούσε πολύ, με θεωρούσε της παιδί, νοιαζόταν για μένα, για κάθε τι που μ' ενδιέφερε. «Παναγοσύλη», με φώναζε και το πρόσωπό της έφεγγε όταν έτρεχα κοντά της, ή ακουμπούσα το κεφάλι μου στην αγκάλη της, για να μου πει καλύτερα τη θαλπωρή της αγάπης της. Ποθος μου ήταν να είμαι όσο το δυνατό περισσότερο βράδια στο σπίτι της θείας, τόσο γιατί καλοπερνούσα με το καλό φαγητό και τα καλούδια της, όσο για την απόλαυση που μου χάριζε με τα παραμύθια της. Η έλξη μου η Λεμονιά δυνάμωνε τη φωτιά, τακτοποιούσε τα στρώματα, κι ύστερα καθόταν κι αυτή ν' ακούσει, κάτι που ήξερε, πάντα της μάγευε, κι ας ήταν γνωστό. Έτσι γινόταν και με μένα που ήξερα να είμαι ακριβής, τόσο γλυκός και αν γίνουν ανασκαφές στην Αρχαιολογική Υπηρεσία. (Συνεχίζεται)

Από τα πρώτα λεπτά της αφήγησής η φαντασία μου άρχιζε να καλ-
μει, ενώ απειρία συναισθημάτων με μύριες αποχρώσεις έκαναν

την καρδιά να χτυπάει με ποικίλους ρυθμούς, ανάλογα με την τύχη των ηρώων του παραμυθιού. Εκείνη η αφάνταστη γοητεία της «Λιοτήρας» μας συγκλόνιζε. Τρέχαμε και μεις, γεμάτοι αγωνία, μαζί με τα ελαφάκια και τα ζαρκαδάκια να σώσουμε το πεντάμορφο κορίτσι, το φορτωμένο μ' όλες τις χάρες, που η κακιά αρχούδα, η «Μπαλάσια» χρησιμοποιώντας όλη την πονηριά της, πιάσχιζε να κατασπαράξει. Κι ήταν άφατη η χαρά μας, γελούσαμε και φωνάζαμε κι ας ξέραμε το τέλος από πριν, για τη σωτηρία του κοριτσιού και το πάθημα του μικρού ελαφιού. Η ικανότητα του αφηγητή αυτού φαίνεται. Να προξενεί στους ακροατές του το ίδιο ενδιαφέρον, όμοιο μ' εκείνο που δημιουργήθηκε στην πρώτη αφήγηση, όσες φορές κι αν επαναλαμβάνει την ιστορία. Η θεία Ευτέρπη, είχε αυτό το μεγάλο χάρισμα. Και σήμερα ακόμα αν ζούσε, θα την παρακαλούσα να μου πει ένα από τα παραμύθια των παιδικών χρόνων, κι είμαι βέβαιος πως θα την άκουγα με την ίδια λαχτάρα, όπως και τότε.

Οι ήρωες των παραμυθιών ήταν άπειροι. Πανέμορφες κοπέλλες, άσχημες γριές, μάγισσες, σκληροί άρχοντες, ληστές που διψούσαν για αίμα, φτωχοί, γεμάτοι καλωσύνη κι αρετές, άγρια θηρία, δράκοι που φύλαγαν θησαυρούς, παληκάρια καβάλα σε περήφανα άτια, ίδιοι Αηγιώργηδες, σκότωναν τέρατα, που τυραννούσαν τους ανθρώπους, κατασπάραζαν τους νιους και τις παρθένες, ερήμωναν τον τόπο ή έσπερναν θανατηφόρες αρρώστειες με την καυτερή πνοή τους, βασιλιάδες και βασίλισσες, τι να λέω, τώρα, μέσα από τα παραμύθια αυτά, περνούσε αλληγορικά η ιστορία της ανθρώπινης ζωής, διαχρονικά, σ' όλες τις αποχρώσεις της...

Με τον ίδιο γοητευτικό τρόπο διηγούνταν η θεία Ευτέρπη και τους βίους των αγίων, τους μετάπλαθε όπως νόμιζε καλύτερα και τους έδινε κι αυτούς, όπως τα παραμύθια, χωρίς να χάνουν τίποτα από το δικό τους άρωμα, ή να δημιουργείται αμφισβήτηση για την αλήθεια των γεγονότων, την οσιότητα, το μαρτύριο και τα θαύματά τους. Ο πιο αγαπημένος της ήταν ο Άγιος Σπυρίδων, που κάθε νύχτα έβγαине από την εκκλησία κι έτρεχε στις ρούγες και τα καντούνια της Κέρκυρας, να βοηθάει τους άρρωστους, τους φτωχούς και τους αδύνατους, «γι' αυτό» —έλεγε η θεία και μεις την πιστεύαμε— «οι επίτροποι άλλαξαν κάθε πρωί τα πατουμένα του, χαλούσαν —μεγάλη η Χάρη του!— με τα τόσα τρεχάματα που έκανε». Με τον ίδιο σεβασμό διηγόταν και το βίο του Αγίου Νικολάου, του προστάτη των ναυτικών και των φτωχών, αμέτρητα ήταν τα θαύματα που ανέφερε.

Έταν βραδιές που μόνο για αγίους μας μιλούσε. Απέναντι στο στρώμα που καθόταν, στο μαντάτο, είχε στήσει ολόκληρο εικονοστάσι, το καντήλι άκαιε ασταμάτητα μέρα-νύχτα, κι όταν κάτι δεν θυμόταν έκανε το σταυρό της, κοιτάζε προς το εικονοστάσι, έπαιρνε δύναμη και συνέχιζε, χωρίς διαταμούς τη διήγηση. Ένοιωθε φωτισή, όπως έλεγε, από τις μορφές των αγίων.

Η συνθησισμένη κατάληξη σ' αυτές τις αξέχαστες βραδιές, ήταν κατά τα μεσάνυχτα να με πιάνει ο ύπνος, καθώς εξακολουθούσε να με νανούζει το παραμύθι της θείας. Μ' έβραζαν να κοιμηθώ κοντά της, ήθελε νάχει τη φροντίδα μου και στον ύπνο ακόμα.

Όμως η θεία Ευτέρπη είχε πολλά να παράσει ακόμα στη ζωή της. Ο Δημήτρης στην Αλεξάνδρεια, όπως σημείωσα, είχε πέσει έξω, στον τελευταίο συνεταιρισμό που έκανε, δεν του έμειναν άλλα περιθώρια ελιγμών για επιχειρήσεις. Αποφάσισε, λοιπόν, να γυρίσει στο χωριό. Π' αυτόν, συνθησισμένο δεκάδες χρόνια, να κινείται στους χώρους των εμπορικών συναλλαγών, η ενασχόληση με γεωργικο-νοτορφικές δουλειές, ήταν υπόθεση δύσκολη, αν όχι αδύνατη. Ένας μόνο δρόμος σωτηρίας υπήρχε: η εξασφάλιση μιας θέσης στο δημόσιο. Είχε ενδεικτικό της δεύτερης γυμνασίον της εποχής εκείνης, προσόν όχι ευκαταφρόνητο. Το βέβαιο είναι πως ο Δημήτρης ήξερε γράμματα, κι ακόμα ήταν άριστος γνώστης της βυζαντινής μουσικής, και ψάλλτης από τους λίγους, με φωνή μελωδικότατη. Καλά όλα αυτά, αλλά ποιος θα φρόντιζε για το διορισμό; Η σωτηρία ήρθε από τον άλλο θεό, το Δημήτρη Σάρρο, Έκανε τις διακαπές του στο χωριό τη χρονιά που ο Δημήτρης φρόντιζε για δουλειά. Ο Σάρρος, εκπαιδευτικός σύμβουλος τότε, κι αργότερα πρόεδρος του Συμβουλίου,

με μεγάλη επιρροή στους εκπαιδευτικούς κύκλους, ανάλαβε αυτός την υπόθεση. «Θα σε διορίσω δάσκαλο», του είπε, «μικρός ο μισθός, αλλά σίγουρος, θα ησυχάσεις». Τα χρόνια εκείνα ο διορισμός δασκάλων με μειωμένα προσόντα ήταν δυνατός, γιατί οι απόφοιτοι των Διδασκαλείων κάθε μορφής, Μονοτάξεων, Τριτάξεων, Ιερατικών σχολών —τα πεντατάξια δεν είχαν ιδρυθεί ακόμα— δεν έφταναν για να καλύψουν όλες τις ανάγκες. Διορίζονταν λοιπόν, και απόφοιτοι γυμνασίου αλλά και κατώτερων τάξεων, με μικρότερο μισθό. Ήταν και δάσκαλοι, πρόσφυγες κυρίως, οι λεγόμενοι των τριών μαρτύρων, που κάλυπταν κι αυτοί έναν αριθμό θέσεων. Όλοι υπάγονταν στην κατηγορία των τριτοβάθμιων δασκάλων, και για χρόνια τους μετεκπαίδευαν στα Διδασκαλεία, για να τους εφοδιάσουν, όχι τόσο με γνώσεις, όσο με αρχές παιδαγωγικές, ψυχολογικές και διδακτικές, γιατί ως τότε, ο μόνος τρόπος που ήξεραν για να επιβάλλονται στους μαθητές τους ήταν ο ξυλοδαρμός. (Θα ανοίξω μια παρενθεση: Στα χρόνια που φοιτούσα στο Πεντατάξιο Διδασκαλείο Ιωαννίνων —1930 ως τα 1935— μετεκπαιδεύτηκαν πολλοί τριτοβάθμιοι δάσκαλοι. Μαζί με μια ομάδα απ' αυτούς —αρχετοί ήταν παπάδες— παρακολουθούσαμε σε μια τάξη του Προτύπου δημοτικού σχολείου τη διδασκαλία ανάγνωσης ηλικιωμένου δασκάλου, ο οποίος σε κάποια στιγμή, εκνευρισμένος από τη στάση απείθαρχου μαθητή, του τράβηξε δυο δυνατά χαστούκια. Κατάλαβε το λάθος του ο δάσκαλος, και προσπάθησε να το διορθώσει, ήταν όμως αργά. Οι τριτοβάθμιοι που παρακολουθούσαν αναδενούνταν στις καρέκλες τους, τα πρόσωπά τους άρχιζαν να φωτίζονται, κι ένας απ' αυτούς, ιερωμένος, που καθόταν δίπλα, μου λέει: «Τώρα εμείς τι ήρθαμε να μάθουμε εδώ; Το ξύλο τ' αγιασμένο το ξέρουμε καλύτερα από το δάσκαλο. Δεν έχει άλλο τρόπο να επιβάλλει την τάξη.» Τι ν' απαντήσω στο δικό μου είχε;).

Ο Σάρρος κράτησε την υπόσχεσή του. Θα διόριζε το Δημητράκη ακόμα κι αν δεν ήταν συγγενής του. Ήταν μεγάλο μυαλό, αλλά η φιλοσοφία του για τη ζωή και τους ανθρώπους είχε το δικό της προσανατολισμό. Για το Σάρρο, ο αραλός, το κέντρο της γης, ήταν το χωριό του, η Βίτσα και το Μονοδέντρι. Για να βοηθήσει τους ανθρώπους της, θάκανε ό,τι περνούσε από το χέρι του. Ο δεύτερος κύκλος ενδιαφέροντος περιλάμβανε το Ζαγόρι, ο τρίτος την Ήπειρο και τελευταία ερχόταν η υπόλοιπη Ελλάδα. Ως δάσκαλος ο Δημητράκης υπηρέτησε σε πολλά δύσκολα χωριά της Ηπείρου, όπως στην Προσβάλλα, το σημερινό Βαθύπεδο, στην Πλακωτή κι αλλού, δεν τα θυμάμαι τώρα. Ό,τι μου έμεινε από αυτό στο στάδιο δράσης του Δημητράκη, ήταν η αφάνταστη ταλαιπωρία της θείας, που την έσερνε μαζί του, όπου πήγαινε, χωρίς αυτήν δεν έκανε. Στα μέσα του χειμώνα κάποιες χρονιάς, θαρρώ πως ήταν γιορτές των Απόκριων, γύρισε η θεία στο χωριό, σε κακά χάλια. Υψηλός πυρετός την τυραννούσε από μέρες, είχε αδυνατίσει, δεν είχε όρεξη για τίποτα. Ο πυρετός συνεχιζόταν βδομάδες, ο γατρός των χωριών μας, που τον είχαμε με κοντότα, δεν μπορούσε να την είχε και τα μέσα να κάνει σωστή διάγνωση, κανείς δεν σκέφτηκε ότι έπρεπε να την κατεβάσουν στα Γιάννινα, να κάνουν αναλύσεις στο αίμα, κάτι θάβρισκαν. Μοιρολάτρης ο άντρας της, άφησε τη γυναίκα να ρέβει στο κρεβάτι, με πόνοια αβασταχτούς, χωρίς ελπίδα βελτίωσης. Ο πυρετός σαφάντα ακατέβατος, είχαν απομείνει στη θεία το δέρμα και τα κόκκαλα, μόνο κάποιο θάμα θα την έσωζε, και το θάμα έγινε πάνω στις σαφάντα μέρες. Οι αγαπημένοι της άγιοι, που σ' όλη τη διάρκεια της αρρώστιας τους μνημόνευε, τη βοήθησαν. Κι εκεί που όλοι σκέφτονταν το χειρότερο, η θεία άνοιξε τα μάτια της και με τον ήρεμο τρόπο της τους καθήσυχασε: «Θα γίνω καλά», είπε, «το είδα στ' όνειρό μου. Ήρθε ο Άη-Νικόλας και με σήκωσε».

Το σώμα της είχε πλημμυρίσει από τον ιδρώτα, την άλλαξαν γρήγορα, κι όταν της έβαλαν θερμομέτρο, δεν μπορούσαν να πιστέψουν: ο πυρετός είχε κατεβεί κάτω από το 36, κι ως το βράδυ ο υδράργυρος δεν κουνήθηκε από τη θέση του. Της άνοιξε η όρεξη, ζήτησε να φάει, αλλά ο γιατρός, μη ξεροντάς ακόμα τι αρρώστεια είχε περάσει ήταν επιφυλακτικός. Γάλα μόνο διέταξε, κάθε μέρα και περισσότερο και λίγα παξιμάδια. Όσο όμως γρήγορα καταβάλλεται ο άνθρωπος από σοβαρές αρρώστιες, το ίδιο γρήγορα αποχτάει τις δυνάμεις του, όταν φύγει το κακό. Σε σαράντα μέρες, τόσο κράτησε και η αρρώστεια της, η θεία Ευτέρπη ήταν περδίκι, έτοιμη να ξαναμπει στον αγώνα της ζωής. Έλαμψε και το πρόσωπο του Δημητράκη, αγαπούσε τη γυναίκα του, παρόλο που τη βασάνιζε πολλές φορές. Στη διάρκεια

της αγρώστειας της, έμεινε στο χωριό, με άδεια του επιθεωρητή, δι-
μιλιόταν, στο πρόσωπό του είχε αποτυπωθεί η οδύνη και κάποια
παράπονο γιατί ο Θεός, που καθημερινά υμνούσε με την ψαλτή-
ρα του, τον άφηνε αβοήθητο. Σταμάτησε να ψέλνει, καθόταν στα πάρε-
ταια στασίδια, κοντά στον επίτροπο, χωρίς να μιλάει, λες κι ήθελε
να εκφράσει τη διαμαρτυρία του που ο Θεός τον λησμόνησε.

Όπως αποδείχτηκε αργότερα η αρρώστεια της θείας ήρθε μελάνις πυρετός. Έπρεπε να το υποψιαστεί ο γιατρός από τον υψηλό και πολυήμερο πυρετό και από τους δυνατούς πόνους που τον σπινδάλαν. Ας είναι. Η δοκιμασία πέρασε, ξεχάστηκε, ήρθαν καλύτερες μέρες, με τη βοήθεια του Σάρρου πάλι ο Δημητράκης μετατέθηκε στο Πάνω Σουδενά, μια ώρα μακριά από το χωριό του. Από εκεί πήγε και τη σύνταξή του. Ως τριτοβάθμιος δάσκαλος ξεχώριζε από τους συναδέλφους του της ίδιας κατηγορίας, για την επιμέλειά του και τον αγώνα που έκανε να εφαρμόζει στην πράξη ό,τι τα βιβλία έγραφαν για το Σχολείο Εργασίας ή ότι τα πορίσματα των συνελεύσεων συνιστούσαν. Ήταν υπομονετικός, δουλενταρξ, κθόνταν ώρες ώρες κληρες ή έγραφε καρτέλλες για τις γλωσσικές ασκήσεις, δεκάδες βιβλανάκια για τη διδασκαλία της αριθμητικής, που την εμπέδωνε καλύτερα από το γαμπρό του το Σωτήρη. Μόνο που το μεγαλύτερο μέρος των κόπων του πήγαινε χαμένο, γιατί τα κατασκευασμάτά που δεν εντάσσονταν σ' ένα πλαίσιο αρχών και κατευθύνσεων, αλλά προέβαιναν ως τυπική έκφραση μιας ανάγκης παιδαγωγικής ή διδασκαλικής, στο περιθώριο της παιδαγωγικής ενέργειας. Ήταν πάντως περιήφανος για τις αναρίθμητες καρτέλλες του και τις έδειχνε σε μένα (μεγάλο παι), κόντευα να τελειώσει το Διδασκαλείο. Μου είχε αποστολή, στο Σωτήρη ποτέ, γιατί τον ερωνεύσαν.

Μαθημένος στη δουλειά, δεν μπορούσε, μετά τη συνταξιοδότηση του, να ακολουθήσει τα βήματα των άλλων συναδέλφων. Κοιμήται, δηλαδή στα καφενεία, εφημερίδα, πολιτική, για να περνάει ευχάριστα ο καιρός. Έπειτα τι νάνανε στα καφενεία; Δεν έπαιζε χαρτιά, σπακάνιες, ούτε έπινε. Αυτούνου το άρεσε η απασχόληση όποια κι ήταν, και η ψαλτική. Προετοιμαζόταν ώρες ολόκληρες πάνω στα βιβλία του Ι. Σακελλαρίδη που τα είχε αγοράσει όλα, ακουγόταν με το δρόμο η φωνή του πα-βου-γα-δι-κε-ζω-νι-πα, ήταν τέλειος γνώστης της βυζαντινής μουσικής, από τους πιο καλλίφωνους, αν ζούσε ο Γιάννης, θάτανε από τους πρώτους ψαλτάδες της Μητρόπολης. Τα υπόλοιπες μέρες της εβδομάδας, ασχολούνταν με τις ανάγκες του σπιτιού, τα γκρεμισμένα τειχάρια, τους πεσμένους φράχτες, τα λείψαντρα του κήπου που ήθελαν περιποίηση. Ως εδώ καλά. Απάλη και τη θεία Εντέρπη από φροντίδες, ήταν ακόμα πολλές οι δουλειές των σπιτιών πριν από τον πόλεμο. Ο κόσμος έσπερε χωράφια, όλων των ειδών τα δημητριακά, και θέρει, αλώνει, έκοβε το χυρό στα λιβάδια, κουβαλούσε φορτώματα κλαδί, για τις νοικοκυρές περιόσσευε χρόνος για άλλες μικροδουλειές. Ο Δημητράκης ήταν δεινός λευταράς, αλλά και πεισματάρης. Όταν έβαζε κάτι στο μυαλό του ήταν αδύνατο να του το βγάλεis. Του σφηνώθηκε, λοιπόν, η ιδέα πως ένα καλό χωράφι, που είχε κάτω από το αλώνι του, μαζί με ξωνάρια και τις πλαγιές πάνω από αυτό, θα γινόταν εξαιρετο αμάλιο. Δεν θάταν πια υποχρεωμένος να τρέχει στα Τσερβαριώτικα αμάλια και τα Δολιανά για ν' αγοράζει σταφύλια και να τα κάνει κρασί. Κι' η θεία έφταχνε ένα κρασί που δεν είχε όμοιο του! Παύθηκε νήθως τις ρόγες των σταφυλιών, ήταν και το υπόγειο του σπιτιού που εξασφάλιζε ιδεώδεις συνθήκες ωρίμανσης. Ο Σωτήρης τρέχονταν για το κρασί της πεθεράς του, κι αυτή τούστελνε κρυφά από το Δημητράκη—άν το μάθαινε θα γινόταν θηρίο!—καμιά κανάτα θείο δώρο γι' αυτόν.

Ἡ θεία δὲν τόθελε τ' ἀμτέλι, γιατί ἤξερε τι δουλειά είχε, στάθη όμως ἀδύνατο να μετατρέσει το Δημητράκει. Πήραν λοιπὸν ἐξουσία ξεθεώθηκε καὶ αὐτὴ στὴ δουλειά, ἔγινε τ' ἀμτέλι. Ο Διμητράκης όμως ἤθελε να γειμίσει με κληματαριές καὶ ὅλα τα ζωνάρια καὶ τίς πλαγιὰς του χωραφιου, καὶ ἐκεῖ μεταβλήθηκε σε νέο Σίσυφο. Για να οἰκισθῇ τοιθηθεῖ το ἔδαφος ἔπρεπε να χτιστοῦν δεκάδες τειχάρια, δουλειὰ που απαιτοῦσε πολλὰ χρήματα. Ο Διμητράκης πῖστεψε πως μποροῦσε να τα καταφέρει μόνος του καὶ με υλικὴ τίς μικρές πέρες που εἶχε το ἔδαφος. Ἀρχίζε λοιπὸν να χτίζει, στὴν οὐσία ἔπαιζε. Εὐτερέτη ἀγωνιζόταν με υπομονή να τον πείσει πως ὅτι ἔπρεπε γρήγορα θα καταστρεφόταν. Ο Διμητράκης τὴν εἰρωνεύονταν καὶ συνέχιζε με πείσμα τὴ δουλειὰ του, ὥσπου ἤρθε ἡ πρώτη απογοήτευση. Μια νύχτα ἓνα τειχάρι ἔπεσε. Ήταν σικκιὰ μὲν ἑπολιθὰ ἦταν

ἰς τὴν ἀντίθετον. Ἀδύνατον να το παραδεχθῇ ὅτι το γκρέμισμα οφει-
 λόμενον σε δικὸν το λάθος. Ὑποπευόταν ὅτι κάποιοι ἀπὸ τοὺς χω-
 ριστοὺς το ἐκάναν γιὰ να τον πειράξουν. Εἶχε πικρὴ πείρα ἀπὸ τέ-
 ρων καὶ ἀντιμετώπιζε ὅλους καὶ ὅλα με ἐπιφύλαξη. Κάποτε το ἐστέ-
 ρε με το ταχιδρομὸν ἓνα γράμμα, με προέλευση τὰ Γιάννινα, τον
 παρακαλοῦσαν ὅτι εἶναι ωραίος καὶ τον ἐδιναν συγχαρητήρια γιὰ τὶς κα-
 τὰς τοῦ δουλειᾶς του! Ἐγινε θηρίο, δὲν πῆγε οὔτε στὴν ἐκκλησίαν νὰ ψάλει.
 Ὁ δὲν δρᾷστε στο μεταξὺ διέδωσαν το περιεχόμενο του γράμματος καὶ
 ὅλοι στο χωριὸ τόμαθαν καὶ χαμογελοῦσαν στο πέρασμά του.
 Αὐτὸ ἦταν σίγουρος πως καὶ το πέσιμο του τοίχου ἦταν δουλειὰ
 ἀνθρώπου. Θα το πίστευε γιὰ πολὺ καιρὸ ἀκόμα ἀν δε-
 λήστε ἓναν τοίχο νὰ γκρεμίζεται μπροστά στα μάτια του, μέρα με-
 ροῦ. Δὲν τον συνέτισαν ὅμως τὰ λάθη του. Αὐτὸς συνέχιζε νὰ
 ῖζει, οἱ τοίχοι νὰ γκρεμίζονται, ἀνέβαζε ὅπως ὁ Σίσυφος τὴν
 πέτρα ὡς τὴν κορυφὴν το βουνοῦ, αὐτὴ κατακυλοῦσε καὶ ὁ Δημή-
 τριος ἀρχίζει πάλι ἀπ' τὴν ἀρχή...

...της αρχής κατέλαβαν την αρχή...
...στη στή δοκιμασία, που τόσο στενοχώρια προξενούσε στη θεία,
...με μια εγκιφελική προσβολή, σίγουρα το πάχος ήταν η αιτία,
...η λαμαργία, άλλη μεγάλη αδυναμία του. Ήταν καλοφαγάς και
...καλοφαγάς μαζί. Πρώτος άρχιζε και τελευταίος σηκώνονταν από τ
...πέδι. Έτρωγε πολύ, πρωί, μεσημέρι, βράδυ, δεν λογάριαζε τις συ
...σκευές, ούτε συμβουλευόταν γιατρό. Κοντά του η θεία έμοιαζε με
...πουρνίτι, που χόρταινε με τα ψίχουλα του τραπέζιού. Το καλοκαίρι
...τα ζαχαφατικά και τα φρούτα, ο Δημητράκης οργιάζε. Τ' αγοράζε
...το σουβιά, κανέναν δεν πληρωνε τόσο πολλά, κι ήταν αρκετοί
...λούσινοι στο χωριό παραθεριστές. Με καλούσε πολλές φορές η θεία
...πάρω μαζί τους, ήταν για μένα μεγάλη χαρά μια τέτοια πρόσκληση.
...αυτή θα είχα την τύχη να γευτώ τρία σπάνια εδέσματα: πρώτα τη
...λάδα, νοστιμωτέρη της δεν έχω φάει πουθενά αλλού. Ήταν έργο
...Δημητράκη που περηφανευόταν για το παρασκευάσμά του. Και
...με είχε εκείνη η σαλάτα! Ντομάτα πεντανόστιμη από τον Παρα
...λάμο, αγγουράκι, πιπεριά, κρεμμύδι, μακεδονική, άνιθο, αντράλλα
...ένα σωρό άλλα μυρωδικά, λάδι τσάμικο, ξύδι από αγνό κρασί,
...σαν ένα έδεσμα που θα το ζήλευαν βασιλικά τραπέζια. Έπειτα την
...τά της ξαδέρεφης έτρεμε στο άγγιγμα του πληρουινιού, η ξακουστή
...αρολίσια πίτα, κάποιον την έκαναν βιοτεχνία και πλούτισαν, και
...ίλος το θεσπέσιο νέκταρ, το κρασί της θείας, υγρό ρουμπίνι τόπνες
...έμενες να μην τελειώσει ποτέ.

Όλα αυτά με την αρρώστεια του Δημητράκη τέλειωσαν. Η προσβολή αν σοβαρή κι οι γιατροί του συνέστησαν πως αν συνέχιζε την προηγούμενη ζωή θα πέθαινε. Η απαγόρευση του έκοψε τη μιση ζωή καταπαθούσε να προσαρμωστεί στις νέες συνθήκες, χαμένος κόπος. Ήθελε αγωνιζόταν με υπομονή και πειθώ να τον παρηγορήσει για την απώλεια των υλικών απολαύσεων, την άκουε ο Δημητράκης σκεπτικός, κοινούσε το κεφάλι του και φανόταν πως συμφωνούσε. Μόλις όμως του δινόταν η ευκαιρία, όταν οι γυναίκες ήταν απασχολημένες σε εξωτερικές δουλειές, έκανε τις αταξίες του.

απομένους σε εξωτερικές δουλειές, έκαναν τις αταξίες του. Λίγα χρόνια πριν πάθει την εγκεφαλική συμφορήση, φρόντισε για την αποκατάσταση της Λεμονιάς. Την επιλογή του γαμπρού την έκανε αυτός, δεν άκουσε κανέναν άλλο. Η Ευτέρπη, ήθελε για την κόρη της γαμπρό από τα χωριά του Ζαγοριού, ήταν πιστή στις παραδόσεις του χωριού της. Ο Δημητράκης δεν έδινε και μεγάλη σημασία σ' αυτά, τα έβλεπε χρόνια στο εξωτερικό, επηρεάστηκε από ξένες ιδέες. Βρήκε ένα καλό παιδί από τη Φιλιππιάδα, δάσκαλο, καλοκαμωμένο, το Θανάση. Του γέμισε το μάτι, τα ταίριασε, έγινε ο αρραβώνας, ύστερα ο γάμος στα Πάννινα. Οι φόβοι όμως της θείας Ευτέρπης, επαληθεύτηκαν. Κατά ήταν ο Θανάσης, φιλότιμος, πρόθυμος, ξεχώριζε ως δάσκαλος, ήταν ιδανικός σύζυγος για κάθε άλλη περίπτωση, εκτός από τα ήθη που μιλάγε. Η Ευτέρπη τον ήθελε σώγαμπρο, να γίνει οργανικό μέλος της οικογένειας, να τον έχουν κοντά τους αποκοιμύτι και στη γημά τους. Έγινε το αντίθετο. Η Λεμονιά αναγκάστηκε να εγκαταστήσει στη Φιλιππιάδα, δεν μπορούσε να φύγει ο Θανάσης από το σπίτι του, ήταν το πρώτο παιδί της οικογένειας, είχε αδελφό, αδελφές, ανιψιαντρες, γονείς, πώς θ' απαρριζόταν τις υποχρεώσεις του; Έρχοταν λοιπόν στο χωριό μόνο το καλοκαίρι για κανένα μήνα, σαν καλός παραθεριστής, αυτή ήταν η μόνη εμφανής σχέση με το σπίτι όπου είχε μπει γαμπρός. Έτσι τον υπόλοιπο χρόνο, προπαντός τους χειμερινούς μήνες του χειμώνα, έμεναν μόνοι οι γονείς να κλαίει τη μοίρα τους.

Κύλησαν τα χρόνια κι έφτασε ο πόλεμος του '40. Νικήσαμε τους

Ιταλούς, απελευθερώσαμε τη Βόρειο Ήπειρο, ο κόσμος γιόρταζε Ανάσταση κι ας ήταν ακόμα χειμώνας, τι να γράφω τώρα για κείνες τις μεγάλες μέρες της ιστορίας μας, έχουν τόσα πολλά έχουν ειπωθεί. Μόνο ο πόνος αυτών που αφήσαμε εκεί, περισσεύει. Όταν αναγκασμένοι από τους Γερμανούς υποχωρούσαμε, έμειναν έρμαιο στα χέρια των Αλβανών να καθορίζουν τη μοίρα τους, να σχεδιάζουν τη ζωή τους κατά πώς αυτοί ήθελαν, χωρίς ελπίδα για την ανατολή μιας καλύτερης μέρας. Τέλειωσε ο πόλεμος, οι Γερμανοί κι οι Ιταλοί κάθησαν στο σβέρκο μας, ήρθαν κι οι Βούλγαροι στη Μακεδονία και τη Θράκη να μας αποτελειώσουν, κοντά στους κατακτητές κι οι δικοί μας Τσάμηδες να ρημάζουν την πολύπαθη Θεσπρωτία, όλα τα κακά έπεσαν, πρώτα η πείνα που θέριζε κόσμο, μιλιούνια οι πεινασμένοι προπαντός στην Αθήνα, ύστερα οι αργρώστειες, ο ηθικός ξεπρεσμός, κανένα κακό δεν έρχεται μόνο του, έφτασε η ζωή να μην αξίζει τίποτα, τέτοιες μέρες να μην τις ξαναζήσουν οι Έλληνες.

Στα χωριά, παρ' ότι ερχήκαμε με τα μούτρα στη δουλειά, τα φτενά χώματά μας δεν μπορούσαν να μας δώσουν όσα θέλαμε. Τρέχαμε λοιπόν στα καμψοχώρια για καλαμπόκι, ξεπουλώντας τα πολιτίμα στολίδια των σπιτιών μας, αυτά που έδιναν μια διαφορετική απόχρωση στο Ζαγοριόσιο πολιτισμό, μαζί και λίγες και ναπολεόνια καλά κρυμμένα, για ώρα ανάγκης, ήρθε η μεγάλη ανάγκη, το καλαμπόκι είχε αποκτήσει μεγαλύτερη αξία από το χρυσό, απόδειξη πως τον περιφρονούσαν οι πωλητές και ζητούσαν προπολεμικά χιλιάρικα με την εικόνα του Γεωργίου Σταύρου.

Ήταν αρχές Δεκεμβρίου, κατεβήκαμε με την ξαδέρφη μου την Αλεξάνδρα για καλαμπόκι στον Παρακάλαμο, φορτώσαμε δυο ζώα και γυρίζαμε.

Όταν φυγάμε από τη Βίτσα ο Δημητράκης ήταν σοβαρά αρρωστος, από την κοιλιά, πονούσε, ένοιωθε ένα βάρος ασήκωτο, δεν είχε όρεξη για φαγητό. Αφού του κόπηκε το φαί, είπε η θεία Ευτέρπη, «δε θα πάει καλά, να γυρίσετε γρήγορα». Τα άσχημα νέα μας πρόφτασαν λίγο πριν φτάσουμε στην είσοδο του χωριού. Ο Δημητράκης πέθανε από την κοιλιά, αυτή που τόσο πολύ κανάνευε σ' ολόκληρη τη ζωή του. Τον πρόδωσε, δημιουργώντας του ειλεό, πώς να κάνει τη διάγνωση και πώς να τον χειρουργήσει εκείνες τις μαύρες μέρες; Η θεία μας είπε πως πέθανε λεβέντικα. Ζήτησε να μην τον ενοχλήσουν καθόλου, κι άρχισε να ψέλνει με την αδύναμη αλλά πάντα μελωδική φωνή του, τροπάρια αγίων, όσα του έρχονταν στη μνήμη του ποίησθαι, κι ύστερα το γύρισε στο δημοτικό τραγούδι, σ' ένα Ηπειρώτικο μοιρολόγι με κρίνες τις αποχρώσεις που ραγίζουν καρδιές. Ο τόνος του τραγουδιού σιγά-σιγά έπεφτε, έγινε ένας ελαφρός ψίθυρος, ώσπου σταμάτησε, έτσι πέταξε κι η ψυχή του Δημητράκη κι έβρησε τη φωνή του που δεκάδες χρόνια «εν εγκλιησiais» υμνούσε τον Κύριο...

Η θεία Ευτέρπη τον έλαβε ήμερα και συγκαταμένα όπως ταιριαζε σε μια γυναίκα που ήταν αφοσιωμένη στον άντρα της, κι ας την είχε ποτίσει πολλές πίκρες στη ζωή της, τις περισσότερες φορές από ισχυρογνωμοσύνη και επιμονή. Με υπομονή η Ευτέρπη προσπαθούσε να τον δείξει το σωστό δρόμο, αδύνατο να τον μεταπείσει, ήταν κεφάλι αγύριστο, υποτασσόταν κι αυτή στη μοίρα της, έτσι έπρεπε να κάνει μια γυναίκα, σύμφωνα με το νόμο του Θεού και τις εντολές της Εκκλησίας. «Θιός σχωρόετόν», έλεγε η θεία Ευτέρπη, όσες φορές γινόταν λόγος για το Δημητριάκι, κι ας τον κατηγορούσαν οι γαιτροί της για τις στενοχώριες που τους είχε προξενήσει, «Θιός σχωρόετόν» έπρεπε να χήσει ακόμα να χαρεί τη σύνταξη του, δεν πρόκανε». Είχε δίκιο η θεία, νέος πέθανε ο άντρας της στα εξήντα πέντε, λίγα χρόνια έζησε ως συνταξιούχος, κι αυτό ήθελε να τα φαρμαχώσει η εγκληματική συμφοράση.

Η φροντίδα της θείας τώρα ήταν να κρατηθεί το σπίτι όρθιο, ναρθεί η ώρα να ξανασμίξει η οικογένεια. Η Λεμονιά με το μικρό παιδί της, τον Τάση, που τόσο τ' αγαπούσε η θεία, έμεινε στο χωριό μαζί της, ο άντρας της στη Φιλιππιάδα, δύσκολο ναρθεί στη Βίτσα κατά την περίοδο της κατοχής, οι οργανώσεις και οι κατακτητές το εμπόδιζαν. Η απόφαση του ν' ανεβεί, μετά την αποχώρηση των Γερμανών, στάθηκε μοιραία για τη ζωή του. Σε λίγο άρχισε ο εμφύλιος πόλεμος μεταξύ των οργανώσεων, αυτός ανήκε στο ΕΛΑΣ, δεν θέλησε να το ακολουθήσει κατά την υποχώρησή του στην Κόρυφα, πίστευε πως δεν διέτρεχε κίνδυνο, πιάστηκε από τον ΕΛΑΣ, μαζί με τον πατέρα του, κι εκτελέστηκαν κι' οι δυο τους σε κάποιο στρατόπεδο έξω από την Άρτα. Ποτέ δε μαθεύτηκε με ποια

Συνέχεια στη σελ. 9

Συνέχεια στη σελ. 9

Στοιχεία από τη ζωή των χωριών μας σε παλιότερες εποχές

Από την Ιατρική εφημερίδα του έτους 1942 αναδημοσιεύουμε μια μελέτη του συμπατριώτη ιατρού κ. Ιωάννη Κ. Σφάγγου, που αναφέρεται σε παρατηρήσεις «επί της οξείας σκωληκοειδίτιδος» στους κατοίκους του χωριού Βίτσας και που μπορεί να χρησιμεύσουν στους μελλοντικούς ερευνητές.

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
ΕΠΙ ΤΗΣ ΟΞΕΙΑΣ ΣΚΩΛΗΚΟΕΙΔΙΤΙΔΟΣ

Υπό Ι. Κ. ΣΦΑΓΓΟΥ, Επιμελητού
της Υγειον. Σχολής Αθηνών

Εξ αφορμής άρθρου δημοσιευθέντος εις την «Ιατρικήν Εφημερίδα» της 15ης Απριλίου 1942 «Επιστημονικά παρατηρήσεις-οξεία σκωληκοειδίτις» θα παραθέσω ενταύθα μερικά στατιστικά στοιχεία επί της συχνότητας της νόσου ταύτης εν τω χωρίω Βίτσα Ζαγορίου Ηπείρου, συλλεγμένα υπ' εμού κατά το θέρος του 1940 και τα οποία πιθανώς να φανώσι χρήσιμα εις τους ασχολούμενους με το θέμα τούτο.

Το χωρίον Βίτσα, κείται Β.Δ. της πόλεως Ιωαννίνων εις απόστασιν 45 χιλιομέτρων απ' αυτής και εις υψόμετρον 1.100. Ο αριθμός των παρόντων εν τω χωρίω κατοίκων κατά τον χρόνον της ερεύνης ταύτης ανήρχετο εις 408. Αι ασχολίαι των κατοίκων, ιδίαι των γυναικών είναι κατά το πλείστον γεωργικαί. Η τροφή ως επί το πολύ είναι φυτικής προελεύσεως, περιλαμβάνονται δε εν αυτή και γαλακτοκομικά προϊόντα. Η ύδρευσις του χωριού γίνεται αποκλειστικώς δια στερνών, περιεχουσών ύδωρ βροχής.

Επειδή μου ενεποίησεν εντύπωσιν η συχνή εμφάνισις της οξείας σκωληκοειδίτιδος εις τους κατοίκους του χωριού τούτου, ως δε με επληροφόρησαν, και εις τα περιεχόμενα, το αυτό παρατηρείται κατά τα τελευταία έτη, προέβην εις την ενέργειαν ταχείας ερεύνης, το αποτέλεσμα της οποίας αποτυπώται εν τω κατωτέρω πίνακι.

Εκ του πίνακος τούτου εμφανίζεται ότι ηλικία από 10-40 ετών προβάλλονται συνηθέστερον υπό της νόσου. Όσον αφορά δε το φύλον, συνηθέστερον προσβάλλεται το θήλυ.

Τα αναφερόμενα 37 περιστατικά κατά το πλείστον διεγνώσθησαν υπό των χειρουργών Ιωαννίνων, τινά δε εξ αυτών και υπό των ιατρών του χωριού, ως και υπό του υποφαινόμενου κατά τον χρόνον της ερεύνης.

Το ήμισυ περίπου των περιστατικών ενεχειρίσθη κατά την περίοδον 1932-40 υπό τω ιδίω χειρουργών Ιωαννίνων. Των περιστατικών τούτων τα 16 ανήκον εις εξ οικογενείας, τα δε υπόλοιπα εις ισολέτους οικογενείας.

Λαμβανομένου υπ' όψιν ότι οι ανωτέρω αριθμοί είναι μικροί, δέον ως είναι εύλογον, να είμεθα επιφυλακτικοί όσον αφορά την εξαγωγήν συμπερασμάτων.

Εν τοσούτω δεν εθεωρήσαμεν άσκοπον την δημοσίευσιν τούτων προς χρήσιν των ασχολούμενων ειδικώτερον εις την μελέτην της νόσου.

ΠΙΝΑΞ

Εμφανίων την κατανομήν των κατοίκων του χωριού κατά φύλον και ηλικίαν κατά το θέρος του 1940 ως και την κατανομήν των περιστατικών οξείας σκωληκοειδίτιδος κατά την οκταετίαν 1932-1940

Ομάδες ηλικιών	Αριθμός κατοίκων κατά φύλο και ηλικίαν	Αρρε- νες	Θή- λεις	Σύν- ολο	Σύν- ολο νοση- νών επί 1000	Νοσή- σαντες
Κάτω του έτους	3	0	3			
1-4	4	8	12			
5-9	17	12	29			
10-19	44	2	90	8	89	
20-29	33	6	59	12	203	
30-39	33	3	73	11	151	
40-49	29	22	51	3	59	
50-59	13	23	36			
60-69	14	15	29	2	69	
70-79	6	15	21			
80-89	1	3	4	1		
90 και άνω	1	0	1			
Σύνολον	198	11	210	26	408	37
						91

ΤΡΑΓΙΚΕΣ ΘΥΜΗΣΕΙΣ

Ο κανονιοβολισμός της Καλωτάς

Του Θανάση Σακελλαρίου

1η Αυγούστου 1943. Μία από τις ωραιότερες μέρες εκείνου του καλοκαιριού. Ο ήλιος σαν μια πύρινη σφαίρα, δυο-τρεις κέντρα πάνω απ' τον ορίζοντα, έδινε μια χρυσαφιά ανταύγεια στα πράγματα. Τα πουλιά μαγεμένα απ' το καλοκαιριάτικο πρωινό, πιτίζαν χαρούμενα στην ευαίσθητη αρμονία της φύσης, ηιδώντας από κλαδί κλαδί. Τα κοπάδια του χωριού ανηφόριζαν στις καλοκαιριάτικες βράσκες και ο απόηχος των κουδουνιών σε συνδυασμό με τ' αραιά γαγία των σκυλιών και τα σφυρίγματα των τσοπάνηδων, συμπύκνωναν το φυσικό γοργτάσι. Το γλυκό άρωμα των λουλουδιών σε μούσκεπε, καθώς το ανάλαφρο αεράκι γλιστρούσε ανάμεσα στις φυλλωσιές τους. Η γης εκείνη την ξάστερη μέρα, μοιραζόταν μαζί μας την ευτυχία. Μέσα στην απέραντη γαλήνη ευφραίνονταν κι αυτή.

Όλα χαρά Θεού, εκείνο το Κυριακάτικο πρωινό. Οι χωριανοί, συνηθισμένοι να ξυπνούν ταχιά, είχαν τελειώσει τις απαραίτητες δουλειές τους και ετομαζόταν για την εκκλησία. Είχαν σημαίνει κιόλας ο δεύτερος.

Ξαφνικά το σκηνικό άλλαξε απότομα. Ένα αεροπλάνο εμφανίστηκε στον καταγάλανο ουρανό κι άρχισε να γυροφέρνει πάνω από το χωριό, κατωπεύοντας τα πάντα. Άρχισα να υποθέσω πως ήταν συμμαχικό, με τη σκέψη ότι παρακολούθους τις κινήσεις των Γερμανών, από μακρινό ενοέριο χώρο ανταρτοκρατούμενης περιοχής. Η εμμονή του να συνεχίζει να γυροφέρνει, κράτησε αρκετή ώρα, σαν το γεράκι που προσπαθεί να εντοπίσει την αθώα λεία του, για να την καταβροχήσει σε κατάληλη στιγμή.

Ξαφνικά, ένα παρατεταμένο δαμονισμένο σφύριγμα και μια έκρηξη συγκλόνισε συθέμελα τα στήπια μας.

Στην αρχή υποθέσαμε ότι βομβάρδιζε το αεροπλάνο, που μόλις νένιζε να φέρνει γύρους πάνω από το χωριό. Σύγχυση και πανικός κυριάρχησε σε όλους μας. Με ποιο τρόπο μπορούσαμε να προστετευθούμε δεν ξέραμε.

Οι κάτοικοι αιφνιδιάστηκαν κι έτρεχαν πανικόβλητοι να κλειστούν μέσα στα στήπια τους κι άλλοι έβγαιναν έξω προσπαθώντας να βρουν κάποιο καταφύγιο. Φόβος και τρόμος διακατείχε τους πάντες.

Οι εμπειροπόλεμοι του '40 κατάλαβαν από την πρώτη στιγμή ότι το χωριό βάλλεται με βαρύ πυροβολικό και αντέδρασαν ανάλογα. Οι ανίδεοι όμως πήγαιναν αλλόφρονες εδώς κι εκεί.

Έπεσαν συνολικά τέσσερα βλήματα. Η πρώτη οβίδα αστόχησε και έπεσε έξω από το χωριό, κάπου προς τις Κούστες. Η δεύτερη χτύπησε πάνω στο στήπια του Τάκη Σακελλαρίου και του προξένησε σοβαρές ζημιές. Ευτυχώς που η οικογένειά του, συμπτωματικά εκείνη τη στιγμή, βρισκόταν έξω στην αυλή και ο ίδιος σε κάποια αποστολή των ανταρτών. Έτσι δεν θρηνηθήκαν θύματα της οικογένειάς αυτής. Το τρίτο βλήμα σημάδεψε το στήπια του Κώστα Κατσούλη όπου ξέρασε την καταστροφή και το θάνατο. Εκτός του ότι γκρεμίστηκε το μισό στήπια του, υπήρξαν και δυο θύματα: η γυναίκα του κι η Φωτεινή και η αβάπτιστη κορούλα τους που ακόμα κοιμόνταν στην κούνια της, βρήκαν οικτρό θάνατο. Ο γιος τους Βύρων (δίδυμος με την άτυχη αδερφή του), έφερε μετωπικό τραύμα. Ελαφρότερα τραυματίστηκε στο χέρι η μεγαλύτερη κόρη τους Σοφία.

Ήμουν σχεδόν από τους πρώτους χωριανούς που βρέθηκα μπροστά σ' εκείνη την τραγική εικόνα.

Θυμάμαι την καμένη τη Φωτεινή, θανάσιμα τραυματισμένη στο μέτωπο, ήταν πεσμένη ανάσκελα στο δάπεδο του μαγειριού της μπροστά στο φούρνο, όπου πριν λίγη ώρα είχε φουρνίσει το ψωμί της. Ένας παρατεταμένος επιθανάτιος ρόγχος δυσκόλευε την αναπνοή της ενώ από το τραύμα της έβγαίνε λευκή ουσία μυελού. Δίπλα της ο γιος της, πλημμυρισμένος στο αίμα, σπασταρούσε κλαίγοντας. Σφίχτηκε η καρδιά μου στο θλιβερό αυτό θέαμα.

Σε μια γωνιά της αυλής, ο δυστυχισμένος ο άνδρας της και η αδελφή του Αναξίβια, που μόλις είχαν γυρίσει από κάποια δουλειά, θρηνούσαν απαρηγόρητοι για τη μεγάλη τους συμφορά. Εκλάιαν μαζί τους και πολλοί χωριανοί, που προσπαθούσαν να τους παρηγορήσουν.

Τύχη βουνό για τους άμοιρους αυτούς ανθρώπους. Είναι άγνωστο τι γράφει το ριζικό του καθένα. Όλα έρχονται τόσο απροσδόκητα, τόσο αναπάντεχα. Και ξαφνικά τα πό-

ΧΡΟΝΙΚΟ

ΖΑΓΟΡΙΣΙΟΙ ΠΟΙΗΤΕΣ

ΘΛΙΒΕΡΟΙ ΚΟΣΜΟΠΟΛΙΤΕΣ

Όρνια σκλάβοι της ρουτίνας στη ζωή της πολιτείας. Εγγεμάστε ν' ακούμε, να μας λέν: «πολιτισμένοι». Με τα λίγα γαλλικά μας, με τα «σας» και με τα «σεις» μας. Και κιά με ψευδαισθήσεις η ζωή μας η θλιμμένη. Τα πολύφωτα σαλόνια, και σε «καμπαρέ» μοντέρνα μες στη μουσική τους ήχους της σαμπάνιας τους ατμούς, τρατοκόποι αποσταμένοι μας λησμώνουν το γέλιο. Τα χαρά αναζητούμε στους θολούς μας λογισμούς. Με μας βρίσκει έτος' η μέρα: με τις ίδιες τις λαχτάρες. Μες στους μακρινούς τους δρόμους, της στερής γίναμε δύτες. Έχασμένοι κι απ' το ίδιο το εγώ μας —όλο πάμε—. Απ' τον γοητό πλάνων ονειρών, θλιβεροί κοσμοπολίτες.

ΣΚΛΗΡΗ ΠΟΡΕΙΑ

Ο κρέας το ξεχάσαμε στο στήπια από καιρό. Η ζάχαρη κάθε γιορτή το στόμα μας γλυκαίνει. Το πρέλαιο δεν φέρνουμε: ακριβαίνει κι αυτό. Η λάμπα μελαγχολική, σβυστή στο ράφι μένει. Οι αρσίοι και δύσκολοι καιροί! «Να ζη κανείς ή να μη ζη»; Αυτοί που στέκουν πιο ψηλά δεν νιώθουν τον καύμο σου. Μας τα πορεύεις δεν ρωτούν. Δε βάζουν τέτοια συλλογή ως σου τρυπουν, μερόνυχτα, έγνοιες το λογισμό σου. Οι αρσίοι και δύσκολοι καιροί. Κι' είν' η πορεία μας σκληρή. Μες ιδρωποούμε ΤΙΜΙΑ να δούμε καλή μέρα. Τα του σπιτιού μας τη χαρά και των παιδιών μας το ψωμί; Βέβαια ήλιο στη ζωή κι' όχι θλιβήν εσπέρα.

ΘΛΙΒΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Στη μνήμη του φίλου μου
Γιάννη Αναγνωστοπούλου

Με κάποιο μακρινό χωριό είδε το πρώτο φως. Στις στάνες και στα πρόβατα περνούσε τον καιρό του. Είπαθε όνειρα τρανά, για μέρη αλαργινά, μακριά πολύ του φαίνονταν το χαριτωμένο χωριό του. Ένα πρωί —ταξιδευτής— ήρθε στην ξενιτειά. Ήρθε τότε. Κ' ήλπιζε μια μέρα να πλουτίσει. Κ' η πλήξη σαν τον έζωνε, έπαιζε το βιολί —μοναδική του συντροφιά— στις ξενιτειάς τη ζήση. Άσπρο κι αν είναι το ψωμί της ξενιτειάς, είναι πικρό. Βλέπεις τα χρόνια να περνούν τη νύχτη να σ' αφήνει. Το δέντρο των ονειρών σου μένει χωρίς καρπό, Κ' εσύ ανεμοδέρνεσαι στις ζήσης την οδύνη.

Έτσι κι' εσένα φίλε μου σε συντρίψε ο καύμος της νοσταλγίας. Και βαθείς σ' άνοιγε την πληγή σου. Τα όνειρά σου σβύσανε. Γινήκαν κουρνιαχτός. Μαζί τους έσβυσες κι εσύ και κλαίμε τη θανά σου.

Κώστας Ε. Σίμος

* * * *

Αίνος για τη μεγάλη μου γιαγιά

Του ζήτησα να έρθεις πριν κοιμηθώ. Σα χάρη. Κ' εσύ μπήκες στο σώμα μου. Το 'νωθα να σε σπρώχνει να κινείσαι. Έπαινα μέχρι τον τελευταίο σπασμό της αναπνοής. —Σβήσιμο, όχι σπασμός— Έ'λο το δρόμο του λιγοστού ύπνου, κάποιοι με ρούχα αγρού τραγουδούσαν θρησκευτικό ινδιάνικο τραγούδι. Γκλόρια-δόξα. Έτσι εκεί πας να ζήσεις! Εμιαζες με Ινδιάνα. Γκλόρια-δόξα. Έπινες και έπινα χυμό πορτοκάλι, που μου 'σπιβες τα πρωινά να το σχολείο. Μου 'τριβες τα δάχτυλα από τα πόδια «Πάντα κρύα». —Γιαγιά γιατί τα μάτια σου είναι έτσι φωτισμένα; Για να σε βλέπω από τη γκλόρια παιδάκι μου. —Γιαγιά γιατί τα χέρια σου δεν μ' αγγίζουν; Για να σ' αγγίζουν τα μάτια, παιδάκι μου. —Γιατί... γιατί οι πεθαμένοι δε δακρύζουν; Ξέσπασε στη ζωντανή μου αγκαλιά.

Έρυνες και ξύπνησα αλαφρωμένη. Έκλαψα και μέτρησα τα δάκρυα. Ήξι. Σήμερα ο Μάρτης έχει έξι, εγώ γίνομαι είκοσι-πέντε, κι εσύ αιωνόβια. Θα σου ξαναγράψω....

Έρση Τσακαλογιάννη

Ένας ακόμα Ζαγορίσιος συγγραφέας

Ήταν μια ευχάριστη έκπληξη η στενότερη γνωριμία μας με τον εκλεκτό συνάδελφο, συμπατριώτη Νίκο Καραβίδα από το Μακρίνο, γιατί βρεθήκαμε ξαφνικά μπροστά σ' ένα πλούσιο συγγραφικό έργο, που ως τώρα δεν γνωρίζαμε και που, εντελώς αδόρυβα, παρήγαγε τόσα χρόνια ο αγαπητός συνάδελφος.

Ο Νίκος Καραβίδας ασχολήθηκε ειδικά με θέματα μουσικής, και όλα τα έργα του αναφέρονται ακριβώς σ' αυτόν τον τομέα της τέχνης (θεωρία και πρακτική), όμως δεν παύει να είναι ένας άξιος και πολυγραφότατος συγγραφέας και ο κατάλογος με τους τίτλους των βιβλίων, που ακολουθεί, επιβεβαιώνει το γεγονός.

Σαν Ζαγορίσιοι αισθανόμαστε, ιδιαίτερη ικανοποίηση από την παρουσία του αγαπητού Νίκου σαν συγγραφέα, και ευχόμαστε τώρα, που διάγει το βίο του συνταξιούχου να χαρούμε και άλλα έργα του. Σ. Θ.

Βιβλία: Νίκου Καραβίδα του Σωκράτη, συνταξιούχου δασκάλου, τέως καθηγητού μουσικής στη Ζωσιμαία Παιδαγωγική Ακαδημία Ιωαννίνων, πτυχιούχου και διπλωματούχου του Ελληνικού Ωδείου Αθηνών, νυν δε καθηγητού μουσικής στην Κατάγειο Σχολή Βυζαντινής Μουσικής Μητρόπολης Ιωαννίνων και πρωτοψάλτη του ιερού ναού Αγίας Μαρίνας Ιωαννίνων.

*

1. Στιχοθεγνών (εξαντλημένο) σελ. 392, Τύρναβος 1976
2. Ακολουθία Αγίου Γεωργίου (μελοποιήμ.) σελ. 36, Τύρναβος 1979
3. Απάνθισμα 100 Ελληνικών τραγουδιών σελ. 350, Λάρισα 1980
4. Ακολουθία Αγίου Γεδεών (μελοποιήμ.) σελ. 65, Τύρναβος 1980
5. Μουσικές μορφές και έργα σελ. 103, Λάρισα 1981
6. Ακολουθία Αγίας Θεοδώρας (μελοπο.) σελ. 74, Ιωάννινα 1982
7. » » Μαρίνης » σελ. 62, Ιωάννινα 1983
8. Μουσικός Θεσαυρός, σελ. 173, Ιωάννινα 1984
9. Σύνομη θεωρία Βυζαντινής Μουσικής, σελ. 80, Ιωάννινα 1984
10. Θέματα αισθητικής αγωγής, σελ. 79, Ιωάννινα 1986
11. Στην υμνολογία της Εκκλησίας, σελ. 64, Ιωάννινα 1987
12. Εισηγήσεις αισθητικής αγωγής, σελ. 51, Ιωάννινα 1987.

Σημείωση: Από τα παραπάνω βιβλία του ο συγγραφέας δώρισε στη βιβλιοθήκη της Ι.Α.Ε.Ζ. από ένα αντίτυπο.

Ο κανονιοβολισμός της Καλωτάς

ντα γίνονται θρύψαλα. Στήπια γκρεμίζονται, νοικοκυριά καταστρέφονται, οικογένειες αποδεκατίζονται.

Την ετοιμοθάνατη τη μεταφέρουν αμέσως οι χωριανοί στο γειτονικό στήπια του Κ. Βαρνάβα, όπου ο συγχωριανός μας γιατρός Γιώργος Βήκας (παθολόγος τότε), της πρόσφερε τις πρώτες βοήθειες. Δυστυχώς όμως δεν μπόρεσε να την κρατήσει στη ζωή γιατί ο τραυματισμός της ήταν θανάσιμος. Υπέκυψε στο μοιραίο αφήνοντας την τελευταία της πνοή αργά το απόγευμα.

Η τέταρτη οβίδα έπεσε λίγο πιο πάνω από το χωριό στη θέση «Κάτσαρη». Εκεί έβρασε ο άτυχος γάδαρος του Βασ. Κασόλα. Το αθώο ζώο πλήρωσε κι αυτό με τη ζωή του τη δίνη του πολέμου.

Σαν τελείωσε ο βομβαρδισμός, το αεροπλάνο, που ακόμα εξακολουθούσε να περιφέρεται στον εναέριο χώρο του χωριού κι έδινε στοιχεία βολής στον επικεφαλής του πυροβόλου που, όπως μάθαμε αργότερα, οι Γερμανοί είχαν τοποθετήσει κοντά στο αεροδρόμιο, λίγο πιο κάτω από την Ελεούσα, κατέβηκε πολύ χαμηλά, σχεδόν στα πενήντα μέτρα και άρχισε καταιγισμό πυρός με τα μυδράλιά του. Χτένισε στην κυριολεξία το χωριό τρεις-τέσσερις φορές πολυβολώντας. Μετά πήγε στη Καμινιά για να συνεχίσει κι εκεί τη γερμανική θηριωδία.

Η πρώτη αυλαία έπεσε για να ανοίξει μια δεύτερη έπειτα από τρεις μήνες, με τον ολοκληρωτικό χαλασμό του χωριού μας στις 24 Οκτωβρίου 1943.

Ακωνία η μνήμη των παραπάνω θυμάτων συγχωριανών μας, που χάθηκαν τόσο αναπάντεχα την μοιραία εκείνη μέρα του βομβαρδισμού της Καλωτάς.

1. Κέντρα: Η βέργα που κρατούσε ο γεωργός για να χτυπάει (κεντάει) τα βόδια του την ώρα του οργώματος. Είχε 1,80-2,00 μ. μήκος.

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓ. ΜΠΟΓΚΑ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΙΔΙΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΖΑΓΟΡΙΟΥ

του ΛΕΥΤΕΡΗ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

(Συνέχεια απ' το προηγούμενο)
ράβδα (η), μακρύ ξύλο με το οποίο ραβδίζουν τις καρδιές, η ράβδος.

ραδιό ή ραϊδιό (το), ο κρημνός, ο απότομος ψηλός βράχος «πατεί το ραϊδιό» για όσους ανεβαίνουν εύκολα στους γκρεμούς (Ζαγ.), πρβλ. ir gude (=τραχύς, επίπονος) κατά μεταφορά.

ραϊδιά (τα), οι απορρώγες βράχοι, οι ογκόλιθοι (Πάπιγκο).
ραδίζω, κυκλοφορώ, περνά συχνά.

ραίνουν στη φρ. ως «έκανι κι έρανι», «θα κάνουν, θα ράνουν», για όσους υπόσχονται χωρίς να πραγματοποιούν ή για όσους απειλούν.

ράκα (η), μεγεθ. της ρακής «δεν τουν αφήν' η ράκα». Πα-
ρατσούλι.

Παπαράκας για γνωστό ρασοφόρο μπτερή στα Γιάννινα (1910).

ρακουινιάλ (το), ή και γυαλί, το ποτήρι του ρακιού.

ρακουπιλιό (το), το ουζάδικο, ρακουπιούλος ο ουζοπώλης. (Σημ. γραφ.: τώρα βλέπουμε παντού «τσιπουράδικα»).

ρακουβαρέλα (η), η βαρέλα του ρακιού και μτφ. ο μεγάλος ρακοπότης (Βηλ.).

ρακουτάγγους (ο), 1) είδος μικρού κροσώμου πιθήκου με γυμνούς γλωτούς, 2) μτφ. περιφρον. ο πιθήκωμορφος, ο αλλού ουρακοτάγγος.

ράμια (το), 1) η κλωστή «αγόρασα ένα τουρά (ματσάκι) μι μαύρου ράμια». Φρ. «έχου ράμιατα για τ' γούνα σ'», 2) μτφ. η ισχνότης «έχ' ένα λιμό σα ράμια».

ραμματάκια (τα), τα ζύγια του χαρταετού. Είναι τρία, ένα στο κέντρο, ένα αριστερά επάνω και το τρίτο δεξιά επάνω.

ρασάνου, ξεχειλίζω «τι του ράσους έτο' του πουτήρ;» (Λεφτ.).

ράσα (η), το ξεχειλίσμα (Ζαγ.).

ράτα και αράτα (η), «η ραξ σταφυλές, η και ράγα ή ράγα» (Αραβ.).

ραφουματιά (η), 1) η γραφή, 2) η σχισμή πετρώματος «οι ραφουματιές στου Βίκου είνι πουλλές (Ζαγ.).

ραχουκουκαλιά (η), η σπονδυλική στήλη ή και καμπουραχιά,

ζώνη ή ανθρώπου.

ραχόμπ'λα (τα), τα ραχόμπλα, μήλα του βουνού, για διάκριση από τα φύλλα της γης (τομάτες). Υπήρχαν στην Ήπειρο τα γλυκόμπ'λα, τα ξ'νόμπ'λα, τα κρασόμπ'λα, τα σαδόμπ'λα, τα αρκουδόμπ'λα, άγρια μικρά που τα άφηναν αμάζωχα και τα έτρωγαν τα ζουλάπια του δάσους κ.λπ. Ήταν αυτά η πιο νόστιμη τροφή της αρκούδας, της «Μπαλάσιως» του Ηπειρ. παραμυθιού.

ρέβου, 1) καταρρέω, αδυνατίζω απότομα «έριψι απού του βγάλ' μου» (διάρροια), 2) πέφτω, για καρπούς υπερώριμους «οι φασ'λιές έριψαν αμάζωχτις (Λεφτ.), 3) διαρρέω, χύνωμαι «σκιζιτι η ζάνα κι του στάρ' ρεβ'», από ρ. ρέω.

ρεκάζου, φωνάζω έντρομα (πηνά) «ρεκάξαν από το φόβο τους τα πουλιά» (Χρηστοβασι-
λης).

ρέλις (οι), μικρές γρεντούλες που ξεκινούν λοξά από τις τέσσερες γωνίες του τούχου και ανταμώνονται με τις γρεντές.

ρέμπιλου (ο), ο ρέμπτελος, ο ασυμμάζετος, ο άτακτος, ουσ. ρεμπιλιά (ρεμπτελιά), ρ. ρεμπιλιάζω κατά το τεμπελιάζω. Η λ. ρέμπιλου συνηθιζόταν στην έκφρ. «ρέμπιλου ασκέρ'» για περισσότερο από ένα ρέμπτελο.

ρέντζιλου, το ρέντζελο, το κουρέλι με το οποίο κατασκευάζουν την κουρελού, συνηθής φρ. «ριντζέλια κι μπριτζέλια» για τα άχρηστα είδη οικουρικής.

ρεντζέλου (ρεντζέλω) και μπριτζέλου, για όποια γυρίζει με κουρέλια.

ρέουλου (το), και συνηθέστερα ρέουλα, οι περιποιήσεις, τα χρειώδη στον άρρωστο ή στον γέρο, λατ. regula.

ρίγα (η), 1) ο χάρακας, 2) η ράβδωση, η γραμμή «π'κάμ' σου μι ρίγες ή ριγούτ'».

ρ'ζάφτ' (το), η ρίζα του αυτιού, η μαστοειδής απόφυση (που είναι ευαίσθητη).

ριζμιά (τα), «η ερριζωμένη ακίνητη πέτρα» (Αραβ. «πέτρα ριζμιά υψηλαί»).

ρ'ζό (το), συνηθέστερα πληθ. τα ρ'ζά, οι υπόρριες βουνού.

ριματ'κά (τα), ή ριματ'μοί (οι), τα ρευματικά, οι ρευματισμοί.

ρ'νι (το), το ρινί, η λίμα, ρ.

ρ'νίζου «μι του ρ'νί ρίν'σα του πριόν'».

ρ'ξιά (η), 1) η γόμωση, μια δόση μπαρούτης και σκαγιών, 2) η βολή, η τουφεκιά.

ριτσέτα (η), η συνταγή για-τρού. Η ριτσέτα γνωστή στην Κύπρο, Κέρκυρα, Κων/πολη, ir ricetta.

ρίχνου, με τη σημασία κάνω έκτρωση «έρρ'ξι του πιδί».

ρίχνουμι, 1) εφορμά, 2) πηδώ σε μήκος, άλλομα. Πήδημα, ριζ'μου, το ριζίμο.

ρόβ' (το), 1) το ρόβι, τροφή των περιστερών, 2) στη φρ. «μ'πήγι ρόβ'», σκιάχτηκα πολύ.
ρουβόλ' (το), είδος επαναληπτικού περιστροφικού, το αλλού ρεβόλβερ.

ρόβουλου (ο), χωματερή με πολλές λακκιές, από τα νερά της βροχής, κατωφέρεια.

ρουβουλάου, 1) Ενεργ. κατεβάω από τα ψηλότερα στα χαμηλότερα «ρουβουλάου τα γίδια», 2) κατεβαίνω από ψηλά σε χαμηλότερο μέρος.

ρόγα (η), ο μισθός του ποιμένος, ρ. ρουγιαζουμι, ουσ. ρόγιασμα (το), η μίσθωση εργασίας ποιμένος, η οποία ανανεώνεται από εξάμηνο σε εξάμηνο (26 Αγ. Δημ.—23 Αγ. Γεωργίου).

ρουγκαγίζω «ερεύγομαι, συγγενές του ρουγκάζω» (Ζαγ. Κ. Βαζ.), ρουγκαζώ (Ζαγ. Θ.Π.), ρουγκαλά (η), το ρέψιμο, η ερυγή (Θ. Π.), η ερυγή, κατά το καψίλα.

ρόζους (ο), ο σκληρός κόμπος σανίδας κ.τ.τ. Παρ. φρ. «απού τον Πρόκου προκουπητή κι απού του ρόζου ρίζα».

ρούγα (η), ο δρόμος, η στράτα.
ροδάμ (το), «δένδρον θαμνοειδές» (Αραβ.).

ρουδάν (το), το μάγγανο των λαχανοκήπων. Ετιθ. Ροδάνας (Γιάν.).

ροΐδου (το), το ρόδι και ρου-
ιδιά, η ροδιά (φυτό).

ρουιδάκ'νου (το), το ροδάκι-
νο, ρουιδάκ'νιά (η), η ροδακι-
νιά.

ρουιδουκόν'νους (ο), ο ροδο-
κόκκινος με επίδραση του ροΐ-
δου.

ρόκα (η), 1) η ρόκα με την οποία γνέθουν. «Το κέντημα είνι γλάντημα κι η ρόκα είνι σεράνι κι ο έρημος ο αργαλειός είνι σλαβιά μεγάλη», 2) ο

στάχης του καλαμποκιού.
ρόκοτα (τα), τα κρημνώδη μέ-
ρη.

ρόμπια (η), η κυρτή πλευρά στο κότσι και λάκα η κοίλη. Η φρ. «παίζουμι λάκα ρόμπια» σημαίνει παγνίδι με κότσι, που τα έριχναν κατά γης κι υποθετικό μέσο στο νερό άλλα με τη ρόμπια προς τα επάνω. Τα κέρδη υπολογίζονταν όπως και στα μονά-ζυγά. Η φρ. «τάπιξι λάκα ρόμπια» συνηθής για κάποιον που καταπατάει σε την περιουσία του, ir toba.
ρουμπότου (το), το σκληρό όρθιο στο πίσω μέρος του πο-
πουτσιού πετσό, το αλλού φόρ-
τε.

ρόμπουλου (το), ξύλο άγριος πεύκης. Προτιμάται στην κατα-
σκευή βαγενίων κρασιού, χωρίς στην ωραία μυρωδιά, λατ. robur (κατά Σάβρον).

ρ'νιά (η), η ρονιά, η σταγόνα (Πρεβ. Δ. Σάβρος), οι ρονιές «αι εκ της στέγης διαρρέουσι» πίπτουσι εν τη οικία στανό-
νες». Ριζ. ρέειν (Αραβ.), οι στα-
λαματιές (Γιάν.).

Ρουμαίκου (το), η Ελλάς, το και Ελληνικό.

ρουμαίικους (ο), ότι προέ-
χεται ή αναφέρεται στους Ρου-
μους (Χριστιανούς). Η φρ.

«ρουμαίικους καυιάς-
τούρκ'κους χαλβάς» γίνηκε πα-
ροιμιάδης σαν αντίδραση για
τους φιλονικούντας χριστι-
ανούς που κατέφευγαν στα δικασ-
τήρια, φυσικά προς χαράν και
πλουτισμό των Τούρκων.

ρουμπάλου (το), 1) το παλού-
κι, 2) το ξύλινο ή άλλο εμπόδιο
που βάζουν στην τρύπα της
στερνάς με το νερό, τυλιγμένο
με ρετζοπάνια ή φτέρες ή φύλ-
λα πλάτανου.

ρουμπατζίνα (η), η σφοδρή
επιτίμηση, ir tobcina.

ρουμπώνου, δέγνω.

ρουμπύου (ο), ο μαζωμένος
άνθρωπος, ο και κοτ'κ'ους
από το γρούμπος.

ρουντου (το), 1) το πιο λεπτό,
λευκό και καλό μαλλί του προ-
βάτου, 2) το πρόβατο που έχει
τέτοιο μαλλί, μακρύ και σγου-
ρό (Χρηστοβ.), σλ. pud=λεπτό.

ρουπάκι (το), «δρυσ εκ των
ρωμαλεωτέρων» (Αραβ.), ρου-
πάκια (τα) «είδος δρυός παρο-
μιάδους μακροβιότητος» (Ρε-
κας).

ρουπίζω, ή ρουπίζω, τρέχω,
εξαφανίζομαι. Στο Ζαγόρι ρου-
πιά. Κατά Σάβρον η λ. γνωστή
και στην Πρέβεζα. Από το αρχ.

ρουπίζω=ορμή.
ρουπίζω (το), 1) μαλλί κοντό
κατάλληλο για ανακάτωμα με
τον ασβέστη για συνδετική ύλη,
2) το κουρέλι.

ρουπίζω, 1) κλείνω ρωγμή
βλάνου δοχείου ή σκεύους που
πράζει, βάζοντας με το μαχαίρι
πομπή ή πανί στη ρωγμή, 2)
σημαίνει παγνίδι με κότσι,
που τα έριχναν κατά γης κι υπο-
θετικό μέσο στο νερό άλλα με τη
ρόμπια προς τα επάνω. Τα κέρδη
υπολογίζονταν όπως και στα μονά-
ζυγά. Η φρ. «τάπιξι λάκα ρόμπια»
συνηθής για κάποιον που καταπατάει
σε την περιουσία του, ir toba.

ρουμπότου (το), το σκληρό
όρθιο στο πίσω μέρος του πο-
πουτσιού πετσό, το αλλού φόρ-
τε.

ρόμπουλου (το), ξύλο άγριος
πεύκης. Προτιμάται στην κατα-
σκευή βαγενίων κρασιού, χωρίς
στην ωραία μυρωδιά, λατ. robur
(κατά Σάβρον).

ρ'νιά (η), η ρονιά, η σταγόνα
(Πρεβ. Δ. Σάβρος), οι ρονιές
«αι εκ της στέγης διαρρέουσι»
πίπτουσι εν τη οικία στανό-
νες». Ριζ. ρέειν (Αραβ.), οι στα-
λαματιές (Γιάν.).

Ρουμαίκου (το), η Ελλάς, το
και Ελληνικό.

ρουμαίικους (ο), ότι προέ-
χεται ή αναφέρεται στους Ρου-
μους (Χριστιανούς). Η φρ.

«ρουμαίικους καυιάς-
τούρκ'κους χαλβάς» γίνηκε πα-
ροιμιάδης σαν αντίδραση για
τους φιλονικούντας χριστι-
ανούς που κατέφευγαν στα δικασ-
τήρια, φυσικά προς χαράν και
πλουτισμό των Τούρκων.

Η ΘΕΙΑ ΕΥΤΕΡΠΗ

Συνέχεια από την 5η σελ.

αιτιολογία σκοτώθηκαν δυο άνθρω-
ποι, ούτε βρέθηκε ο τόπος της ταφής
τους...

Με την απελευθέρωση, νέος αγώ-
νας άρχισε για την Ευτέρπη. Έμεινε μόνη στο χωριό για να φροντίζει
για όλα. Λίγα χωράφια, κήπους, τ' αμπέλι, προπαντός τα ζώα, αγε-
λάδα και γιδοπρόβατα, ήταν ονομαστή, είπαμε η αγελάδα της θείας,
διασταύρωση ράτσας, έδινε το περισσότερο γάλα από όλες τις αγε-
λάδες του χωριού. Η Λεμονιά έμεινε στα Γιάννινα με το μικρό παιδί,
ήρθε η ώρα να πάει στο γυμνάσιο, να σπουδάσει. Και στο νέο αγώνα
η ταπεινή γυναίκα, η συνετή και φρόνιμη ως την ώρα της θανάτς της,
άρχισε κι έκλεινε τη μέρα τη δοξάζοντας το Θεό, για τα καλά που
της έδινε, το ίδιο έκανε και στις κακές μέρες που πέρασε, «μας δο-
κιμάζει ο Κύριος, μεγάλη η χάρη του», έλεγε κάθε φορά που συνα-
ντούσε εμπόδια, ποτέ δε λύγισε η πίστη της. Κι όσο περνούσαν τα
χρόνια, όσο και περισσότερο ξεμάκραινε από τα επίγεια, κοσμικός
ασκητής μέσα σε μια κοινωνία που κάθε μέρα άλλαζε προς το χει-
ρότερο και βασανιζόταν να την καταλάβει, η οσιότητα, η εγκαρτέρηση
και η υποταγή, γινόταν όλο και πιο εμφανέστερα στο σώμα της και
στη συμπεριφορά της, παρόλα αυτά το λιγνό κορμί της έμεινε στητό
σαν λαμπάδα, μόνο που κάποιο σαρκάι δούλευε μέσα της, μικρό στην
αρχή, εύκολα του αντιστεκόταν, σιγά-σιγά θέρειπε, έγινε βαρεία πλάκα
στο στήθος της, πήγαινε να την πνίξει. Είχε προσβληθεί από άσθμα
—«άσμα» το λένε στα χωριά— τρία σύμφωνα μαζί δύσκολα προφέ-
ρονται, έπειτα καθώς το στήθος βράζει από την αρρώστεια δίνει την
εντύπωση πως είναι μουρμούρισμα τραγουδιού, κι όταν ερχόταν η
κρίση υπέφερε πολύ. Δεν υπήρχαν τότε τα δυνατό φάρμακα των ημε-
ρών μας, που καταλαγιάζουν τη δυσφορία και ανακουφίζουν τον άρ-
ρωστο. Τίποτα δεν φοβόταν περισσότερο, ούτε το θάνατο, από την
έξαρση της αρρώστειας. Ήταν μοιραίο να φτάσει κάποτε κι η μεγάλη
κρίση. Κράτησε μέρες, και δεν πιστεύω να τράβηξε άλλος άνθρωπος
στα τελευταία του την αγωνία της θείας Ευτέρπης. Μας ειδοποίησε
η Λεμονιά πως η θεία ήταν βαρεία άρρωστη και τρέξαμε να βρεθούμε
κοντά της, ο Σωτήρης, η Αλεξάνδρα κι εγώ. Ότι αντίκρισα δεν θα
το ξεχάσω ποτέ. Εκείνη η γλυκύτατη γυναίκα που τα ματιά της ήταν
γεμάτα φως και καλωσύνη, πάλευε απεγνωσμένα μ' ένα θηρίο ανή-
μερο, χωρίς ελπίδα νίκης. Η κρίση ήταν τέτοια που της έφραζε την
αναστολή, κι αυτή, μ' ένα πρόσωπο μελανιασμένο από την ασφυξία,
να χτυπιέται και να βολοδέρνεται, να κολουριάζεται, να τεντώνει
το κορμί της προς τα πόδια κ' ύστερα να πέφτει απότομα στο μα-
ξηλάρι ανάσκελα, μπας κι ανοίξει κάποιος δρόμος να περάσει λίγος
αέρας στα χαλασμένα πλεμόνια της, να πάρει, Θεέ μου, μια βαθιά
ανάσα κι ας πέθαινε. Τίποτα! Τυραννιόταν χειρότερα από τους χρι-
στιανούς μάρτυρες που τους έριχναν στα θηρία οι Ρωμαίοι, η αγωνία
τους δεν κρατούσε πολύ, τούτο το θηρίο που βασάνιζε τη θεία ήταν
πιο τρομερό. Την έβλεπες κι αγανακτούσες γιατί να καταδικάζεται
σε φοβερό θάνατο, ένας άνθρωπος που με τόσο πίστη υπηρέτησε το
Θεό επί ζωής, δεν της ταίριαζε ένα ανώδυνο τέλος; «Βλασφημία»,
έλεγε η άλλη φωνή της συνειδήσεως λησμονείς πως «ον αγαπά Κύριος
παιδεύει». Ίσως και να ήταν έτσι. Όταν της πιάσαμε τα χέρια και
της χαϊδεύαμε το κεφάλι, η βασανισμένη γυναίκα μας γνώρισε. «Αέ-
ρα» μουρμούρισε εκλιπαρώντας μας. Κ' ύστερα με μια αδύναμη φωνή,
σαν πνοή άλλου κόσμου, «δοξασμένος ο Κύριος» είπε και ξανάρχισε
να χτυπιέται και να κολουριάζεται...

Την άλλη μέρα λυτρώθηκε. Το πρόσωπό της ξαναβρήκε τη γλυκειά
του έκφραση κι ας ήταν περιχμμένο με την κέρνη χλωμάδα του θα-
νάτου. Ήταν η θεία Ευτέρπη, έτοιμη να σου μιλήσει. «Παννακούλη»,
έλεγε η άλλη φωνή της συνειδήσεως λησμονείς πως «ον αγαπά Κύριος
παιδεύει». Ίσως και να ήταν έτσι. Όταν της πιάσαμε τα χέρια και
της χαϊδεύαμε το κεφάλι, η βασανισμένη γυναίκα μας γνώρισε. «Αέ-
ρα» μουρμούρισε εκλιπαρώντας μας. Κ' ύστερα με μια αδύναμη φωνή,
σαν πνοή άλλου κόσμου, «δοξασμένος ο Κύριος» είπε και ξανάρχισε
να χτυπιέται και να κολουριάζεται...

Την άλλη μέρα λυτρώθηκε. Το πρόσωπό της ξαναβρήκε τη γλυκειά
του έκφραση κι ας ήταν περιχμμένο με την κέρνη χλωμάδα του θα-
νάτου. Ήταν η θεία Ευτέρπη, έτοιμη να σου μιλήσει. «Παννακούλη»,
έλεγε η άλλη φωνή της συνειδήσεως λησμονείς πως «ον αγαπά Κύριος
παιδεύει». Ίσως και να ήταν έτσι. Όταν της πιάσαμε τα χέρια και
της χαϊδεύαμε το κεφάλι, η βασανισμένη γυναίκα μας γνώρισε. «Αέ-
ρα» μουρμούρισε εκλιπαρώντας μας. Κ' ύστερα με μια αδύναμη φωνή,
σαν πνοή άλλου κόσμου, «δοξασμένος ο Κύριος» είπε και ξανάρχισε
να χτυπιέται και να κολουριάζεται...

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΒΙΒΛΙΩΝ ΖΑΓΟΡΙΣΙΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΠΟΥ ΕΚΔΟΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ «Το ΖΑΓΟΡΙ μας»

1. Φοίβη Τζιόβα: «Κατάλογος συγγραφέων περιοχής Ζαγορίου», 1980 (Α' έκδοση).
2. Ιωάννου Λαμπρίδη: «Επιμνημόσυνοι λόγοι για το Χατζή Κα-
λίνικου» (ανάτυπο), 1982.
3. Κώστα Π. Λαζαρίδη: «Γύρω από τα "Ζαγορικά '82"', 1982.
4. Κώστα Βαζζώνια: «Ζαγορίσια δημοτικά τραγούδια», 1982.
5. Κώστα Π. Λαζαρίδη: «Το Ζαγόρι και η Γυναίκα της Πίνδου», 1978.
6. Κώστα Π. Λαζαρίδη: «Θρησκευτικά Μνημεία και Αγιολογία
του Ζαγορίου», 1982.
7. Ευριπίδη Γιαννακού: «ΖΑΓΟΡΙ» (Ιστορία και Ζωή), 1983.
8. Στάθη Λαμπρίδη: «Επάνω Σουδενά» (Ζαγορίου), 1984.
9. Ευριπίδη Γιαννακού: «Το Μοναστήρι του Αγιάνη στο Ρογκο-
βό», 1985.
10. Κώστα Βαζζώνια: «Βίκος» (το ωραιότερο φαράγγι της Ευρώ-
πης), 1985.
11. Πρακτικά Α' Συμποσίου Λόγου, ο λόγος για το Ζαγόρι, 1986.
12. Πρακτικά Β' Συμποσίου Λόγου, ο λόγος για το Ζαγόρι, 1987
(τυπώνεται).

Το ΖΑΓΟΡΙ και τα χωριά αυτού

ΜΑΚΡΙΝΗ και ΜΑΚΡΙΝΟΝ

ΜΑΝΘΟΥ Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Το χωριό αυτό είναι «πλαισιωμένο με τα ωραιότερα δάση και σε μια ωραία θέση από άποψη προσανατολισμού» (Λαζαρίδης). Στα παλιά τα χρόνια ήταν πολύ μικρό χωριό και αυξήθηκε γιατί σ' αυτό κατέφυγον οικογένειες από μερικά χωριά, που διαλύθηκαν, Θεοδόσιον, Γκουγκουρούντζω, Μπετρίτσι.

Ο Λαμπρίδης (1870) σελ. 16 διερωτάται, αν υπάρχει σχέση τις μεταξύ των κατά το έτος 1540 ακμασασών εν Ιωαννίνους οικογενειών Μακρίνου και των σωζομένων ήδη συνωνύμων του Ζαγοριού χωριών, ήσαν άραγε οι ιδιοκτήται και οι προεάρχοντες οικητορες ή οι επισημότεροι και αρχηγοί ούτως ειπείν τούτων. Επίσης ο Λαμπρίδης αναφέρει και πριν του Μακρίνου η παράδοσις λέγει ότι θεμελιωτής τούτου υπήρξε Μακρυγιάννης τις. Αλλά κατά τον Γ.Β. Σωτήρη η ονομασία του Μακρίνου προέρχεται από την Αγίαν Μακρίναν.

Υψόμετρον 1000. Έκταση 30 τετραγ. χλμ. Γεωργική γη 0,3. Βοσκότοποι 5. Δάση 13,7. Ορεινή περιοχή. Χιλιμετρική απόσταση από τα Ιωάννινα 53.

Ο ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΑΥΤΟΥ

1. 1857 κατά τον Αραβαντινόν: «Χρονογραφία της Ηπείρου» Β. σελ. 333, «Μακρίνον χριστιανικοί οίκοι 43 στέφανα 62».

2. 1870 κατά τον Λαμπρίδην: «Ζαγοριακά» σελ. 85 «Μακρίνον οικίαι 96 κάτοικοι 450».

3. 1873-74 —κατά την Έκθεσιν της Εκπαιδ. Επιτροπής— «Επετηρίς Φίλεκ. Ηπειρ. Συλλόγου Κων/πόλεως σελ. 160, «Μακρίνον οι κάτοικοι 500».

4. 1874-1879 —κατά τον Δ. Χασιώτην— «Διατριβαί και υπομνήματα περί Ηπείρου» σελ. 20, «Μακρίνον οι κάτοικοι 900».

5. 1880 —κατά τα «Οδοπορικά Ηπείρου και Θεσσαλίας Επιτελικού Γραφείου Υπουργ. Στρατιωτικών» σελ. 59, «Μακρίνον χριστιανοί 500».

6. 1889 —κατά τον «Αγώνα» της 27ης Αυγούστου— «Μακρίνον οι κάτοικοι αυτού εις 400 περίπου».

7. 1909 —κατά τον Δημητράκοπουλον— «Το Ζαγόριον» σελ. 72, «Μακρίνον ...και αριθμεί περίπου 300 κατοίκους».

8. Κατά την Στατιστικήν Υπηρεσίαν της Ελλάδος:

Απογραφή	1913	άρρ.	60	θήλ.	73	σύνολον	133
»	1920	»	37	»	60	»	97
»	1928	»	59	»	4	»	99
»	1940	»	84	»	87	»	171
»	1951	»	47	»	40	»	87
»	1961	»		»		»	88
»	1971	»		»		»	67
»	1981	»		»		»	114

ΣΧΟΛΕΙΑ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Στο χωριό αυτό υπήρχε πολύ ενωρίς σχολείον. Το 1834 λειτουργούσε σ' αυτό και Ελληνικό Σχολείον, το δε 1875 και Παρθεναγωγείον.

1. 1870 —κατά τον Λαμπρίδην— «Ζαγοριακά» σελ. 86 «Μακρίνον ...Σχολ. δύο συνδρομή της Κοινότητος διατηρούμενα».

2. 1873-1874 —κατά την Έκθεσιν της Εκπαιδ. Επιτροπής «Επετηρίς Φίλ. Ηπειρ. Συλλόγου Κων/πόλεως» σελ. 168 «Μακρίνον ...Σχολείον, Ελληνοαλληλοδακτικόν, μαθηταί 51, εν οίς κοράσια 16. Μισθός 2.000 γρ. το μεν εκ κληροδοτήματος της Χάιδως Τσεμπελή, το δε εκ του εισοδήματος παρακαμένου βουνού».

3. 1874-79 —κατά τον Δ. Χασιώτην— «Διατριβαί και Υπομνήματα περί Ηπείρου» σελ. 20, «Μακρίνον ...κέκτηται σχολείον αλληλοδακτικόν μετά τμήματος Ελληνικού συντηρούμενον μέρος μεν εκ του τόκου 5.000 γρ. άτινα κατέθεσεν ως κληροδότρια η αυτόθεν καταγομένη Χάιδω Τσεμπελή μέρος δε εκ του εισοδήματος βουνού τινος ανήκοντος εις την τοπικήν ιεράν μονήν της Κοιμήσεως της

Θεοτόκου. Φοιτώσι δε εις το Σχολείον άρρενα μεν 35 θήλαια δε 16. Μισθός διδασκάλου γρ. 2.000.

4. 1886 —κατά Λαμπρίδην— «Ζαγοριακά» Α' σελ. 55 «σχολείον δημοτικόν».

5. 1893-1894 —κατά Ελευθ. Νικολαΐδου «σχολεία Μητροπ. Επαρχίας Ιωαννίνων». «Ηπειρ. Ημερολ. 1981, «Μακρίνον γραμματοδασκαλείο με τάξεις 4».

6. 1899 —κατά τον «Αγώνα» της 27 Αυγούστου, «Μακρίνον ...συντηρούντες δημοτικόν σχολείον, εν ω περί τους 35 μαθητάς αμφοτέρων των φύλων διδάσκονται».

Για τη λειτουργία και τη συντήρηση των σχολείων του χωριού αυτού προσέφερον: Το Μοναστήρι της Μακρίνης, η Κοινότης αυτής, ο ηγούμενος του Μοναστηρίου Άνθιμος Μπανάκος, Ιωαννίδης Δημήτρ., Καφασίδης Χριστόδουλος, Λογώτατος Δημήτριος, Τσεμπελή Χάιδω και Χρόνης Νικόλαος.

Ο ΑΓΙΟΣ ΚΟΣΜΑΣ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ

Κατά τον Λαζαρίδην «Το Ζαγόριον και ο Κοσμάς ο Αιτωλός» σελ. 51: «Το σχετικό δελτίο πληροφοριών δεν επιστράφηκε. Κατέφυγα για πληροφορίες σε αρκετούς φίλους Μακρινιώτες. Μερικοί μου είπαν πως δεν υπάρχει καμία σχετική παράδοση στο χωριό που μας κάνει γνωστό ότι πέρασε ο Κοσμάς από το Μακρίνο, χωρίς να είναι γνωστή η χρονολογία. Κατά την παράδοση όταν πήγε στο Μακρίνο ο Κοσμάς επισκέφτηκε και το μοναστήρι, που είναι στην άκρη στο χωριό, και κει μαζεύτηκαν οι κάτοικοι και τους μίλησε. Πέρασε από την τοποθεσία που σήμερα λέγεται «Καστανή». Είσε που μίλησε ο Κοσμάς, για ενθύμιο αυτού το γεγονόςτος, έβαλαν ένα σταυρό. Κάθισε πάλι σε μια πέτρα και ξεκουράστηκε και γι' αυτό στην πέτρα αυτή σκάλισαν ένα σταυρό. Η πέτρα αυτή λέγεται ακόμη και σήμερα «Τρισουπάτη». Ούτε ο Λαμπρίδης όμως, ούτε ο Παπακώστας, ούτε κανένας άλλος γράφει για το πέρασμα από το Μακρίνο απο τη Μακρίνη του Κοσμά.

Αλλά τη χρονολογία της επισκέψεως του Αγίου στη Μακρίνη την κάνει γνωστή ο Γεώργιος Β. Σωτήρης Ούτος γράφει: «Κατά την 21η Απριλίου 1776 ο Άγιος Κοσμάς ήτο εις την Μακρίνην και προσεκληθή από τους Νεγαδιώτας να έλθει στο χωριό εις τας 22 του αυτού μηνός διά να διδάξει κατά την ημέραν της εορτής του Αγίου Γεωργίου».

ΔΕΙΝΟΠΑΘΗΜΑΤΑ

Πολλά και το χωριό αυτό εδοκίμασε δεινοπαθήματα «άπερ και προς περιτολήν της αναπτύξεως αυτού και ευμερίας καθόλου συνετέλεσαν, και διά της μεταναστεύσεως εις αλλοδαπήν ευπόριον και ικανών αυτού τέκνων, τας φρικαλεότητας της αφορήτου καταπίσεως διαφευγόντων ...κατά δυναστείας εκ διελάσεων ατάκτων σιφών προς μεταφοράν αυτών τε και των αποσκευών αυτών τε μάλιστα δε κατά την εθνικήν εξανάστασιν» (Λαμπρίδης). Προήλθον δε ταύτα από δυσβαστάκτους φόρους τακτικούς και εκτάκτους, από επιδρομές Τουρκαλβανών, από τις οποίες και εχρεώθηκε, από παράσματα και παρατεταμένες δαπανηρές διαμονές σ' αυτό το χωριό ατάκτων σιφών, τουρκικών στρατευμάτων, αστυνομικών τοιούτων και λοιπών οργάνων της διοικήσεως, από αγγαρίες, απειλές, πιέσεις, ληστανταροίς, ληστείες, φόνους και όργια.

Επίσης από κάψιμο σπιτιών και άλλων, από αρπαγές οικοσκευών και οικοσίων και εκτελέσεις.

ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΑΛΗ ΠΑΣΑ

Λαμπρίδης «Ζαγοριακά» Β' σελ. 73: «Το Ζαγόριον κατά το 1788 συνίστατο εκ χωριών 48, ων τα μεν..... τα δε λοιπά πάντα στείλα σχεδόν ήτοι μητροκομίαι. Εκ τούτων τα μεν..... επεχείρησεν όμως και εμόχθησεν ο αχάριστος διά παντίων τρόπων να υποδοκιμάσει ον μόνον τα τρία ταύτα χωριά, αλλά και τα λοιπά πάντα πλην απετυχεν, η ισχύς των εν Κων/πόλει εμπορευομένων Ζαγορισίων εμπτώσε τα καταστρεπτικά αυτού σχέδια και διέσωσε τον τιμαλφ-

ΤΙ ΓΡΑΦΟΥΝ ΟΙ ΞΕΝΟΙ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΠΟ ΜΑΣ

Από τον τουριστικό οδηγό της «MICHELIN» σε Γαλλική Έκδοση (Cuide de Tourisme) PNEU MICHELIN PARIS δημοσιεύουμε το μέρος εκείνο που αναφέρεται στην περιοχή Ζαγοριού κάνοντας έτσι γνωστό το Ζαγόρι σ' ολόκληρη την Ευρώπη.

«Παίρνεις το δρόμο από τα αεροδρόμιο παράλληλα με το Μιτσιέλι. Στα 19 Κι. στρίβεις δεξιά και μετά (διαδρομή μισής ώρας) φτάνεις στη Βίτσα, που σου επιτρέπει μια θέα πανοραμική στην πεδιάδα. Λέγονται Ζαγόρια «χώρα πίσω από τα βουνά» και ο άξονας είναι ο ποταμός Βοϊδομάτης, που κυλά μέχρι το βορρά της Αλβανίας.

Είναι μια ψηλή περιοχή από βουνά και πολλά κοπάδια, τα οποία ο κάτοικος ο παραδοσιακός διατήρησε. Πολυάριθμα είναι ακόμα τα σπίτια από την όμορφη γκρίζα πέτρα διακοσμημένα με μπάλανια.

Βλέπει επίσης κανείς εκκλησίες με όμορφες τοιχογραφίες. Σ' αυτό το άγριο βουνό υπάρχουν αρκούδες και λύκοι και κοπάδια των Ελλήνων βοσκών, που φεύγουν στο τέλος του Νοέμβρη.

Δέκα χιλιόμετρα μετά την διακλάδωση ένας μικρός δρόμος οδηγεί δεξιά σ' ένα αξιόλογο γεφύρι πριν τους Κήπους, που είναι στο διοικητικό κέντρο του Ζαγοριού.

VITSA: Τόπος σε μια περιοχή γραφική, που περιλαμβάνει ένα όμορφο σύνολο γραφικών και παραδοσιακών σπιτιών.

MONODENDRI: Έχει ταβέρνα. Σπουδαίο κέντρο της περιοχής, πολλά σπίτια ορεινά. Διασχίζοντας το χωριό και ακολουθώντας το στενό δρομάκι, φτάνεις στην Αγία Παρασκευή στη χαράδρα του Βίκου.

Χαράδρα Βίκου: (Φαράγγι-Χαράδρα)

Σκαρφαλωμένα στο βράχο, τα κτίσματα με γκρίζα πέτρα της Αγίας Παρασκευής, βλέπουν από ψηλά 1000 μ. το Βοϊδομάτη. Από το Μοναστήρι ένας οδηγός (1 ώρα με τα πόδια εκδρομή μη προτεινόμενη στα άτομα τα ηλικιωμένα και σ' αυτούς που έχουν ίλιγγο) οδηγεί τους επισκέπτες στο βάθος του μονοπατιού όπου δεξιά και αριστερά υπάρχουν κήποι καλλιεργημένοι και μερικές σπηλιές που κάποτε ήταν καταφύγια για τους κλέφτες και τους αρματωλούς. Έχει κανείς την αίσθηση της αγριότητας και της ορεινής ομορφιάς.

Η χαράδρα φτάνει μέχρι την Κόνιτσα.

Μια πανοραμική θέα πάνω στη χαράδρα προσφέρεται από την τοποθεσία Οξιά, όπου φθάνεις από ένα μικρό δρόμο έξω από το Μονοδένδρι».

Γαλλική έκδοση: PNEU MICHELIN

46 Av. de Breteuil 753 41 Paris

Η μετάφραση από το πρωτότυπο έγινε από την κ. Ελένη Τσίγα-Θεοδώρου, καθηγήτρια της Γαλλικής Φιλολογίας.

Εντυπωσιακή άποψη του Βίκου

TA ZAGORIA

(Περιγραφή Αθηναίου δημοσιογράφου
στην εφημερίδα «Ήπειρος» 5.8.1933)

Φυσικό είναι να πλημμυρίζουν την καρδιά του ανθρώπου ο οίκτος και η συμπόνια στο αντίκρουσμα ενός ομοίου του, που η ζωή τον συνέτριψε.

Το ίδιο συμβαίνει και στο αντίκρουσμα χωριών ή πόλεων που εγνώριζαν ημέρες παλαιάς αλήγης. Τα αρχοντόσπιτα, που μοιάζουν βουβές σφίγες, τα χίλια κτίρια που μιλούν για παλαιά κλέη, οι δρόμοι πάνω στους οποίους δεν κυλούν πια τα πολύβροχα ποτάμια τα πλήθη όλα γεννούν στην καρδιά το ακαθόριστο εκείνο συναίσθημα που τότε φέρνει τον πόνο τότε τη θλίψη τότε τη γλυκειά μελαγχολία και νοσταλγία ακόιη.

Σκαρφαλώνουμε στα Ζαγορώγια που απλώνονται γκριζα στο Μιτσιέλι και στο Βίκο. Ήταν κι αυτά από τις νησίδες προόδου και ελευθερίας κάτω από το τυραννικότερο καθεστώς από το σκληρότερο ζυγό.

Μαζί με τα Αμπελόκκια, με το Πήλιο, με τη Δημητσάνα και μερικά άλλα τμήματα της δουλωμένης Ελλάδος έγραφαν έναν νέον Ελληνικόνο Πολιτισμόν πριν πολλές δεκαετηρίδες και τη στιγμή που στη Βαλκανική καμμία δεν υπήρχε ένδειξις ότι γρήγορα θ' άνθιζε το λουλούδι της προόδου και των γραμμάτων.

Πώς συνέβη όμως τα κομμάτια αυτά να διατηρούν ένα είδος ανεξαρτησίας και να έχουν εφαρμόσει κάθε προηγμένη αρχή μέσα σ' ένα πλαίσιο καθαρά δημοκρατικό;

Πώς κατόρθωσαν να εξασφαλίσουν όλα εκείνα τα πρόνομια που τους επέτρεψαν την ευημερίαν και την ανάπτυξιν.

Να τους βοηθήσαν οι γεωγραφικοί όροι, να τους υπήρξαν σύμμαχοι το κλίμα και το χρήμα; Όλα αυτά και πολλά άλλα που δεν είναι, βέβαια, δυνατόν να εκτεθούν στις στήλες μιας εφημερίδας. Εκείνο όμως που πρέπει να τονιστεί είναι ότι και τώρα ακόμη ύστερα από ένα αιώνα και πλέον και μετά την ανατροπή όλων των όρων που εξησφάλιζαν την ανάπτυξη στα Ζαγοροχώρια διακρίνει κανείς την επίδραση ενός πολιτισμού και μιας προόδου που κι αυτή ακόμη η κρίσις δεν μπορεί ν' ανακόψει.

Τα σπίτια δεν είναι σπίτια
χωριού, και οι άνθρωποι δια-
τηρούν την ευγένειαν στην έκ-
φραση, που μόνον η μόρφω-
σις, η λεπτότης των αισθημά-
των δίνουν.

Σήμερα τα Ζαγοροχώρια χωρισμένα σε τρία διαμερίσματα ανέρχονται σε 48. Παλιότερα όμως ίσως να ήταν και περισσότερα. Πάντα όμως σε κάθε εποχή οι κάτοικοι διακρίνοντο για την αγάπη των προς τα γράμματα, γι' αυτό και δεκάδες όλες είναι εκείνοι που κατάγονται από τα Ζαγοροχώρια και διεκρίθησαν και διεκρίνοντο σε κάθε εκδήλωση της εθνικής ζωής. Τα παιδιά στα Ζαγοροχώρια έχει έμφυτη την αγάπη προς τα γράμματα αλλά και αυτή αν έλειπε, υπάρχει η προβολή. Μολονότι το κάθε χωριό δεν αριθμεί περισσότερο από 50 ή 100 οικογενείας, δεν είναι κανένα που να μην έχει πλήρες Δημοτικό και στο Κατέσσοβο, στο Μονοδένδρι και άλλα χωριά υπάρχουν θαυμάσια και οργανωμένα γυμνασάκια από τα χρόνια ακόμη της Τουρκοκρατίας. Τα Ζαγοροχώρια δεν είχαν ποτέ την ανεπτυγμένη βιοτεχνία ή βιομηχανία. Είχαν και έχουν μια κάποια κτηνοτροφία, που δεν τους επιτρέπει βέβαια να έχουν παρόμοια σχολεία, και χίλια ευαγή καθιδρύματα.

Είναι όμως γνωστή η προ-
σήλωση του Ηπειρώτου στην
πατρίκη γη και στο ελληνικόν
ιδεώδες.

Οι Ζαγορίσιοι που κατά κανόνα εταξιδεύονταν στη Ρουμανία και στη Ρωσία τα πρώτα χρήματα που αποταμίευαν ήσαν για την πατρίδα, τους δρόμους, τα σχολεία της, τα υδραγωγεία της, τις οικογένειές των. Αλλά τώρα που έκλεισεν η Ρωσία και η Ρουμανία και δεν απομένει παρά η Αίγυπτος και τώρα συνεχίζεται η ίδια παράδοσις. Γι' αυτό ακόμη τα σχολεία στα Ζαγοροχώρια είναι μεγάλα και από την οργάνωσή των προέρχεται η επιβολή, που μίλησα

παράπανω.

Γι' αυτό μολονότι σε χίλια πράγματα βρίσκει κανείς τις ενδείξεις της φτώχειας η ζωή εξακολουθεί να έχει τον αέρα παλιάς αρχοντιάς.

Στο σπίτι του δημοδιδασκάλου Κ. Σφάγγου στη Βίτσα, μου εδόθημε η ευκαιρία σε κάθε κίνηση των ανθρώπων του σπιτιού, στα φερσίματα, στη διαρρύθμιση των σπιτιού στη λατρεία προς τα άνθη, ν' αποθαυμάσω τον πολιτισμό των Ζαγοροχωριών και αργότερα όταν περνούσα από το Μονοδένδρι στο ημιγυμνάσιο του χωριού εστάθμια με συγκίνηση, αναπολώντας πόσα δεν οφείλει η Ελλάδα στα Ζαγοροχώρια. Από το χωριό αυτό ήταν ο Ριζάρης και το ημιγυμνάσιο κατέχει τον χώρο που κατείχε το σπίτι του εθνικού ευεργέτου ως τα 1909 το ίδιο το σπίτι εχρησίμευσεν ως σχολικόν κτίριον στην πρόσοψη του οποίου εκτίθη η αγάλα του Ριζάρη. Τις ίδιες συγκινήσεις θα δοκιμάσει κανείς σ' όλα τα χωριά και πολλές φορές θα λησμονηθεί μέσα στις παλές βιβλιοθήκες και παμπάλαιες βυζαντινές εκκλησίες, που κι αυτές όπως πλείστε άλλες σ' όλην την Ελλάδα καταρρέουν.

Να πω τώρα ότι το Ζαγόρι ολόκληρο είναι μια άγνωστη Ελληνική Ελβετία; Η Λεσινίτσα, που είναι κοντά στα περφόρημα στενά του Αώου, περιβάλλεται από ολόκληρο δάσος απαράμυλλο σε θέα, άγριων λεπτοκαρπών και το Γρεβενίτι απλώνεται στην πλαγιά κατάφυτο βουνού, που αποψιλώνουν τη στιγμή αυτή χωρίς καμία δασική να ενδιαφέρεται υπηρεσία. Το Δραγάρι εξ άλλου απλώνεται μέσα σε δάσος καστανιών. Η Τσονδίλα αυλακώνεται από τα κρυσταλλένια νερά που καταρρέουν από τα υπερκείμενα βουνά και το Βραδέτο κοντά στην ιστορική Δρακόλιμνη αναπαύεται σε υψηλότερο οροπέδιο από το

οποίο έχει κανείς θέα σ' όλα
τα Ζαγοροχώρια.

Ένας ανάλαφρος αρωματισμένος αέρας πλημμυρίζει το πλεμόνια, ο ορειβάτης έχει το συναίσθημα της πλήρους ευεξίας και η κουρασμένη ψυχή ανασταύεται στην απάραυτη ομορφιά που απλώνεται ολόγυρά του. Οι αγρόφυτελες μοσχολοβούν τα σφενδάμια θορόσυν γλυκά, οι αγριοκερασιές με τους μικρούλκους κατώκόκκινους καρπούς των μοιάζουν φορτωμένες με ισάριθμα ρομπίνια, οι αγριοβελανιδιές δίνουν τον δροσερότερο ίσσο και το μάτι κλείνει ένα ορίζοντα καταγάλανου και τοπία ειδυλλιακής ομορφιάς.

Και υστερότερα ροβώ-
ντας από το Μονοδένδρι μένει
κανείς κατάπληκτος, γεμάτος
δέος εμπρός στη φοβερή χαρά-
δρα του Βίκου, που ανοίγεται
στο οροπέδιο του Βραδέου.
Οκτακόσες όλες ορνυές είναι
το βάθος της τα αιωνόβια δέν-
δρα και οι απορρώγες βράχοι
που ορθούνται στα χείλη της
μοιάζουν με γίγαντες σε πάλη
μεταξύ των. Ένα λιθάρι που
κυλά στη χαράδρα, δίνει την
εντύπωση ορυμαγδού πυροβο-
λικού και μια φωνή αντλαίε-
ται επτά ή οκτώ φορές. Και
με το δέος έρχεται και ο ό-
λιγγος να δέσει την ψυχή του
θεωμένου. Η άβυσσος που χεί-
νει πλάι του και το ύψος των
κατακαθέτων βουνών που
υψώνονται πάνω από τη χα-
ράδρα όλα συντελούν να δο-
κιμάσει κανείς τη ζωηρότερη
συγκίνηση. Μια συγκίνηση
που επεκτείνεται όταν προχω-
ρήσει λίγο στα χείλη της χα-
ράδρας και δει σκαμμένο πά-
νω από την τρομερή άβυσσο,
στο βράχο, ένα μονοπάτι.

Στις εποχές των επιδρομών
το 'σκαψαν οι κάτοικοι των
γύρω χωριών ποιος ξέρει με
πόσες ανθρώπινες θυσίες, και
το 'κλεισαν με μια πόρτα,
στην οποία έφερε μια ξύλινη
γεφυρούλα, στερωμένη στα
πλευρά του βράχου. Στο βό-
θος του μονοπατιού ήταν το
καταφύγιο όλων εκείνων που
απειλούσεν η επιδρομή.

Καὺμένη Ρωμηοσύνη, πόσα
δεν αντιμετώπισες και πόσες
θυσιές δεν εχρειάσθησαν για
να ζήσεις.

ΧΡ. ΕΜ.
ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗΣ

ΕΚΛΟΓΙΚΟΙ ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ ΖΑΓΟΡΙΟΥ

ΧΩΡΙΟΝ ΚΑΤΩ ΡΑΒΕΝΙΑ ΖΑΓΟΡΙΟΥ

Επώνυμον	Όνομα	Όνομα πατρός κατοικία	Μόνιμος	Επάγγελμα	Ηλικία	
1	Αναστασίου	Γεώργιος	Θεόδωρος	Πάτριαι	αρτοποιός	25
2	Ανδρέου	Ιωάννης	Γεώργιος	Σύρος	σωφέρ	28
3	Ανδρέου	Ανδρέας	Παναγιώτης	Αθήναι	επιτελοποιός	30
4	Ανδρέου	Χαραλάμπης	Γεώργιος	Αθήναι	αρτοποιός	30
5	Αναστασίου	Ανδρέας	Θεόδωρος	Πάτριαι	»	35
6	Ανδρέου	Δημήτριος	Γεωργιος	»	»	37
7	Ανδρέου	Παναγιώτης	Γεώργιος	Αθήναι	»	48
8	Αναστασίου	Θεόδωρος	Αναστάσιος	Πάτριαι	»	55
9	Ανδρέου	Γεώργιος	Ανδρέας	Κάτω Ραβένια	γεωργός	70
10	Βλεσίδης	Ιωάννης	Παναγιώτης	Κόνιτσα	στρατιώτης	25
11	Βλεσίδης	Αθανάσιος	Κων/νος	Αθήναι	αρτοποιός	25
12	Βλεσίδης	Νικόλαος	Βασίλειος	Κάτω Ραβένια	παντοπώλης	28
13	Βλεσίδης	Χρήστος	Κων/νος	» »	κρεοπώλης	32
14	Βλεσίδης	Βασίλειος	Ιωάννης	» »	παντοπώλης	50
15	Βλεσίδης	Παναγιώτης	Ιωάννης	» »	ιατρός	50
16	Βράκας	Κων/νος	Αθανάσιος	» »	υφαντής	25
17	Βράκας	Θωμάς	»	» »	»	30
18	Βράκας	Νικόλαος	»	Λαμία	αρτοποιός	35
19	Βράκας	Δημήτριος	»	Κάτω Ραβένια	υφαντής	37
20	Βράκας	Γεώργιος	Ιωάννης	» »	ζαχαροπλάστης	42
21	Βράκας	Χριστόδουλος	»	Δουλιανιά	υφαντής	52
22	Βράκας	Αθανάσιος	»	Κάτω Ραβένια	»	60
23	Γιάτζγκας	Γεώργιος	Ματθαίος	Στεγή Σαμπάν	αρτοποιός	30
24	»	Σταύρος	Γεώργιος	Ρουμανία	μάγειρος	36
25	»	Αναστάσιος	Ματθαίος	Κάτω Ραβένια	αρτοποιός	37
26	»	Ηλίας	Γεώργιος	Ρουμανία	παντοπώλης	48
27	»	Ευάγγελος	Κων/νος	Αθήναι	αρτοποιός	63
28	»	Αθανάσιος	»	Κάτω Ραβένια	»	47
29	»	Γεώργιος	Ιωάννης	» »	»	75
30	Γκουγκουνάρης	Βασίλειος	Παναγιώτης	» »	κωδωνοποιός	
31	»	Βασίλειος	Φώτιος	» »	αρτοποιός	
32	Γραβάνης	Μιχαήλ	Αθανάσιος	Ιωάννινα	στρατιώτης	
33	»	Θεοφάνης	Σωτήριος	Πειραιεύς	υπάλληλος	
34	»	Νικόλαος	Αθανάσιος	Ιωάννινα	βιβλιοπώλης	
35	»	Σωτήριος	Γεώργιος	Κάτω Ραβένια	σαγματοποιός	
36	»	Αθανάσιος	»	» »	γεωργός	
37	Γύφτος	Αθανάσιος	»	» »	εργατικός	
38	»	Χαραλάμπης	Κων/νος	» »	σιδηροουργός	
39	»	Γεώργιος	»	» »	»	
40	Διαμαντόπουλος	Εμμανουήλ	Ιωάννης	Αργυροκάστρο	στρατιώτης	
41	»	Ιωάννης	Αδαμάντιος	Αφρική	αρτοποιός	
42	Έξαρχος	Σταύρος	Γεώργιος	Αμερική	ξενοδόχος	
43	»	Γεώργιος	Λάζαρος	Κάτω Ραβένια	παντοπώλης	
44	»	Γεώργιος	Βασίλειος	Πάτρα	αρτοποιός	
45	»	Χριστόδουλος	»	Κάτω Ραβένια	παντοπώλης	
46	»	Λάζαρος	Αναστάσιος	Αθήναι	αρτοποιός	
47	Ζάχος	Γεώργιος	Πέτρος	Κάτω Ραβένια	γεωργός	
48	»	Πέτρος	Νικόλαος	»	»	
49	»	Χαραλάμπης	Κων/νος	» »	»	
50	»	Δημήτριος	»	» »	ιερέυς	
51	Ζέρβας	Μιχαήλ	Βασίλειος	Ιωάννινα	στρατιώτης	
52	»	Θεόδωρος	Δημήτριος	Παρθένιον	αρτοποιός	26
53	»	Φώτιος	Αλκιβιάδης	Κάτω Ραβένια	»	26
54	»	Μιλτιάδης	Βασίλειος	Πάτρα	γοαίματευς	28
55	»	Γρηγόριος	Παναγιώτης	Κάτω Ραβένια	παντοπώλης	33
56	»	Δημήτριος	Αμερική	»	αρτοποιός	34
57	»	Μαργαρίτης	Πόντο Ηρακλ.	»	»	37
58	»	Θωμάς	Χριστόδουλος	Κάτω Ραβένια	»	38
59	»	Αναστάσιος	Στυρίδων	Οξιάδα	»	39
60	»	Ευάγγελος	Χριστόδουλος	Πόντο Ηρακλ.	»	45
61	»	Γεώργιος	Ιωάννης	Κάτω Ραβένια	»	55
62	»	Αλκιβιάδης	Χριστόδουλος	Παρθένιον	»	60
63	»	Δημήτριος	Πέτρος	Κάτω Ραβένια	»	45
64	»	Στυρίδων	»	» »	»	74
65	»	Βασίλειος	Αναστάσιος	» »	γεωργός	27
66	»	Χριστόδουλος	Νικόλαος	» »	αρτοποιός	27
67	Ζήσης	Γεώργιος	Στέφανος	Αμερική	»	27
68	Ζωρδούμης	Βασίλειος	Κων/νος	Πάτριαι	»	40
	»	Μιχαήλ	Αναστάσιος	Κάτω Ραβένια	γεωργός	

69	Ζωρδούμης	Κων/νος	Αναστάσιος	Κάτω Ραβένια	αρτοποιός	52
70	Καζαμίας	Δημοσθένης	Βασίλειος	Πογδόριανη	σανδαλοποιός	30
71	»	Δημήτριος	Γεώργιος	Οδεμήσιον	αρτοποιός	60
72	Καλεσιώρης	Βασίλειος	Δημήτριος	Πειραιεύς	»	30
73	»	Κων/νος	Γεώργιος	»	»	37
74	»	Ιωάννης	Δημήτριος	Προύσσα	»	40
75	Κουσιοβίτσας	Γεώργιος	Νικόλαος	Πάτραι	»	62
76	»	Νικόλαος	Ιωάννης	Αμερική	»	30
77	»	Αριστείδης	»	Κάτω Ραβένια	»	36
78	»	Δημήτριος	Κων/νος	»	γεωργός	55
79	Κουσοβίτσας	Ιωάννης	Δημήτριος	»	αρτοποιός	65
80	Κατσίκης	Θωμάς	Αναστάσιος	Πειραιεύς	κτηνοτρόφος	33
81	»	Αναστάσιος	Αντώνιος	»	»	55
82	Κράνης	Δημήτριος	Ιωάννης	Κάτω Ραβένια	αρτοποιός	41
83	Κολέτσας	Ιωάννης	Νικόλαος	Νικαία	»	40
84	Λάδιος	Αναστάσιος	Χριστόδουλος	Πειραιεύς	παντοπώλης	28
85	»	Νικόλαος	Στυλιανός	Θεσσαλονίκη	αρτοποιός	35
86	»	Ιωάννης	Δημήτριος	Λαμία	»	38
87	»	Χριστόδουλος	Στυλιανός	Πάτραι	»	50
88	»	Γεώργιος	Κων/νος	Ζαγκουράκι	»	60
89	»	Βασίλειος	Σταμάτης	Προύσσα	»	60
90	»	Στυλιανός	Κων/νος	Κάτω Ραβένια	γεωργός	75
91	Λαμπρίδης	Γεώργιος	Δημήτριος	Πειραιεύς	κτηνοτρόφος	38
92	»	Ιωάννης	»	Δράμα	νομικός	42
93	»	Δημήτριος	Ιωάννης	Πειραιεύς	κτηνοτρόφος	78
94	Λιγκόπουλος	Βασίλειος	Κων/νος	Αλεξάνδρεια	αρτοποιός	28
95	Μάκας	Κων/νος	Δημήτριος	Κάτω Ραβένια	»	38
96	Μάνθος	Κων/νος	Θεμιστοκλής	Οδεμήσιον	»	28
97	»	Θεμιστοκλής	Νικόλαος	»	»	52
98	Μέκαλης	Ιωάννης	Ευάγγελος	Κάτω Ραβένια	»	26
99	Μήτσας	Παναγιώτης	Ηλίας	Πειραιεύς	»	27
100	Μόσχας	Στυλιανός	Γαβριήλ	Πάτραι	»	50
101	»	Γεώργιος	Βασίλειος	»	»	75
102	Μπάτσος	Ιωάννης	»	Γεωργουτσάτες	στρατιώτης	25
103	»	Παναγιώτης	»	Αλεξάνδρεια	αρτοποιός	26
104	»	Ηλίας	Νικόλαος	Κεράσοβον	καφεπώλης	34
105	»	Αθανάσιος	Βασίλειος	Κάτω Ραβένια	αρτοποιός	37
106	»	Βασίλειος	Κων/νος	»	»	40
107	Μπασανικόλας	Αναστάσιος	Πέτρος	»	»	38
108	Νικολαΐδης	Ιωάννης	Δημήτριος	Αθήναι	»	52
109	Παπατάς	Κων/νος	Ευάγγελος	Πάτραι	»	34
110	»	Θεοδόσιος	»	Κάτω Ραβένια	μελισσοκόμος	40
111	»	Αντώνιος	»	Θεσσαλονίκη	»	47
112	Παπανικολάου	Ξενοφών	Θωμάς	Κακαβιά	στρατιώτης	24
113	»	Γρηγόριος	Σταύρος	Κατόμπαλη	αρτοποιός	34
114	»	Γεώργιος	Θωμάς	Πειραιεύς	κτηνοτρόφος	47
115	»	Σταύρος	Απόστολος	Πάτραι	αρτοποιός	60
116	»	Θωμάς	Νικόλαος	Κάτω Ραβένια	»	81
117	Παπαγιάννης	Δημήτριος	Χριστόδουλος	»	»	80
118	Πνευματικός	Αναστάσιος	Παναγιώτης	»	παντοπώλης	53
119	Παπαχριστοδούλου	Δημήτριος	Χριστόδουλος	»	αρτοποιός	82
120	Πλόςκας	Προκόπιος	Παναγιώτης	»	ιερέυς	33
121	»	Ματθαίος	»	»	μυλωθρός	43
122	»	Παναγιώτης	Κων/νος	»	»	75
123	Ρέσσος	Φώτιος	»	»	»	22
124	»	Αθανάσιος	Ιωάννης	Γεωργουτσάτες	στρατιώτης	35
125	»	Κων/νος	»	Οξιάρι	αρτοποιός	42
126	»	Δημήτριος	»	Κάτω Ραβένια	»	45
127	Σταυρίδης	Κων/νος	»	»	γεωργός	25
128	»	Χρήστος	Σταύρος	»	αρτοποιός	30
129	»	Σταύρος	»	Θεσσαλονίκη	»	68
130	Σταύρου	Χαράλαμπος	Δημήτριος	Κάτω Ραβένια	»	40
131	»	Θωμάς	Θωμάς	»	»	67
132	Τσιέρης	Αθανάσιος	Νικόλαος	»	»	25
133	»	Βασίλειος	Παναγιώτης	Καλαμπάκα	στρατιώτης	32
134	»	Βασίλειος	»	Μυτιλήνη	φαρμακοποιός	38
135	»	Μιχαήλ	Γεώργιος	Αθήναι	»	40
136	»	Παναγιώτης	»	»	»	70
137	»	Γεώργιος	Βασίλειος	Κάτω Ραβένια	»	80
138	Τσίτσης	Δημήτριος	Αναστάσιος	»	»	18
139	Φαραστέλης	Δημήτριος	Αναγνώστης	Πάτραι	»	36
140	»	Χριστόδουλος	»	Κάτω Ραβένια	»	40
141	»	Ιωάννης	»	»	»	65
142	Φαρμάκης	Γεώργιος	Θεόδωρος	Λαμία	»	36
143	»	Χρήστος	Ιωάννης	Πειραιεύς	»	40
144	Φρίγκος	Γεώργιος	Ευάγγελος	Αμερική	»	36
145	»	Βασίλειος	Βασίλειος	Κάτω Ραβένια	»	77
146	Χάντας	Βασίλειος	Χρήστος	»	»	36
			Δημήτριος	»	»	

ΛΑΪΚΕΣ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ ΣΤΟ ΖΑΓΟΡΙ

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΤΟΥΣ

Χάρης Λιώνης-Πέρος Μπέχλης, Συντηρητές έργων τέχνης

Στα περισσότερα από τα 45 μνημεία του Ζαγορίου, σώζεται ένας μεγάλος αριθμός τοιχογραφιών που έχουν λαϊκές τοιχογραφίες στο εσωτερικό τους. Ανεύχως όμως πάρα πολλά δείγματα αυτού του γραφικού τύπου διακρίνονται να γράφονται σε φθορά, να γράφονται σε φθορά, να γράφονται σε φθορά.

Η μεταβολή και η απώλεια των έργων της πολιτιστικής μας κληρονομιάς οφείλεται σε φυσικές ή ανθρώπινες δυνάμεις που συχνά δρουν ταυτόχρονα.

Φυσικές δυνάμεις καταστροφής περιλαμβάνουν μεγάλες καταστροφές όπως π.χ. αυτές προκαλούνται από σεισμούς. Λιγότερο δραστηριότητες είναι οι παρατεταμένες δράσεις των φυσικών καιρικών συνθηκών και άλλων περιβαλλοντολογικών παραγόντων.

Παρ' όλα αυτά πρέπει να σημειωθεί ότι κύρια αιτία απώλειας και μεταβολής παραμένει ο άνθρωπος.

Ο άνθρωπος είναι και ήταν πάντοτε η απλούστερη και μεγαλύτερη απειλή για την διατήρηση των δημιουργημάτων του είτε οι ενέργειές του είναι σκόπιμες ή πρόκειται για τυχαίες καταστροφές.

Μέσα στον μικρό χρόνο αυτής της παρουσίας δεν είναι δυνατόν να γίνει μια λεπτομερής ανάλυση όλων των παραγόντων μεταβολής, γι' αυτό περιοριζόμαστε σε μια πολύ σύντομη αναφορά σ' αυτούς κυρίως που αφορούν στη συντήρηση και ειδικότερα στις μεταβολές που παρουσιάζονται σ' ένα κτίριο και εξαρτώνται από την φυσική δομή των συστατικών υλικών του κτιρίου, και των μεταβολών που αυτά παρουσιάζουν στην έκθεσή τους στις επιθέσεις των φυσικών δυνάμεων φθοράς.

Η κατάσταση ενός κτιρίου και των τοιχογραφιών που υπάρχουν σ' αυτό εξαρτάται από δύο κυρίως παράγοντες:

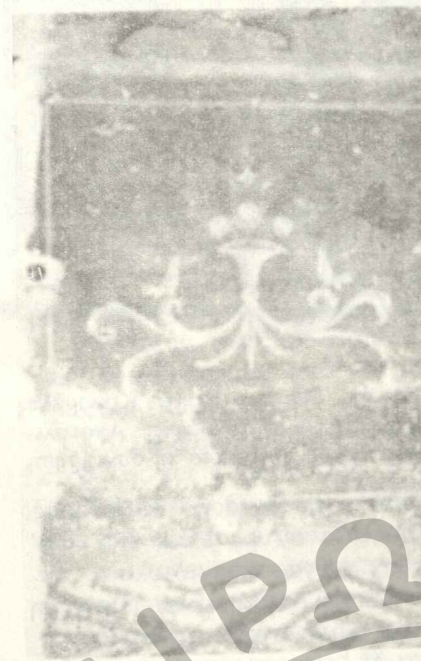
Τα υλικά από τα οποία αποτελείται, τα οποία ποικιλούν πάρα πολύ και από τις συνθήκες στις οποίες αυτό έχει εκτεθεί κατά την διάρκεια της ζωής του.

Ένα επίσης βασικό στοιχείο είναι ότι όταν συμβαίνουν οι διάφορες αλλαγές, αυτές μπορεί να είναι χημικές-φυσικές ή βιολογικές στον χαρακτήρα, αλλά γενικά προέρχονται από διάφορους τύπους χειροτέρευσης που

δρουν ταυτόχρονα.

Οποιοσδήποτε και αν είναι ο μηχανισμός της αλλαγής, οι περιβαλλοντολογικές συνθήκες έχουν μια σπουδαία επιρροή πάνω στην ένταση της δράσης και ένας κοινός παράγοντας εδώ είναι η παρουσία του αέρα και της υγρασίας.

Η πιο συνηθισμένη και συχνά παρατεταμένη φθορά σ' ένα κτίριο (σπίτι), εξαρτάται από τις αιτίες αυτές που αφορούν το κλίμα ή ειδικότερα το μικροκλίμα που επικρατεί γύρω από ένα κτίριο.

Ζαγόρι, Κήποι: Οικία Κοκομέλη. Δωμάτιο με τοιχογραφίες. Τμήμα ζωγραφικού διακόσμου δυτικού τοίχου, πριν από τη συντήρησή.

Από όλους τους παράγοντες που δημιουργούν το κλίμα, το νερό στις διάφορες μορφές του είναι αυτό που προκαλεί τη μεγαλύτερη φθορά στα υλικά ενός κτιρίου και ειδικότερα στις τοιχογραφίες. Αυτά είναι ιδιαίτερα επικίνδυνα επειδή για δύο κυρίως λόγους:

Πρώτον: Κάθε συστατικό υλικό των έργων της πολιτιστικής κληρονομιάς, προσαρμόζεται καλύτερα σ' ένα ιδιαίτερο και συχνά περιορισμένο ποσόν σχετικής υγρασίας και θερμοκρασίας. Αυτό είναι ιδιαίτερα κρίσιμο σωστό για υλικά που είναι υγροσκοπικά (όπως τα περισσότερα υλικά ενός κτιρίου) και τα οποία απορροφούν ή αποβάλλουν υγρασία, σε σχέση με τις άμεσες περιβαλλοντολογικές συνθήκες. Αυτή η πορεία σε συν-

δυασμό με τις κινήσεις των αλάτων, δημιουργεί μηχανικές εντάσεις και καταπόνηση στα υλικά του κτιρίου και πολύ γενικά οδηγεί στην καταστροφή των τοιχογραφημένων επιφανειών του.

Δεύτερον: Σ' όλες σχεδόν τις περιπτώσεις οι χημικές αντιδράσεις που μπορεί να προκαλέσουν φθορά στα υλικά ενός κτιρίου και στις τοιχογραφίες, εξαρτώνται από την παρουσία του νερού.

Το νερό μπορεί να πάρει έναν αριθμό μορφών που προκαλούν φθορά και τέτοιες περιληπτικά είναι: η διήθηση του νερού της βροχής στο εσωτερικό των τοίχων, ο παγετός που δημιουργεί εσωτερικές εντάσεις, η συμπύκνωση, η ανερχόμενη ή τριχοειδής υγρασία κ.λπ.

Άλλες αιτίες μεταβολής είναι οι σχέσεις Σχετικής υγρασίας, οι εντάσεις που προκαλούνται από διαφορά θερμοκρασίας και το φως.

Πολύ περιληπτικά αυτές είναι οι περισσότερες από τις συνηθισμένες αιτίες φθοράς που επιδρούν στα υλικά ενός κτιρίου.

Έτσι κεντρικό σημείο στη μελέτη της διατήρησης και συντήρησης είναι η επιστημονική γνώση των αιτιών φθοράς και της φύσης των συστατικών υλικών των κτιρίων και των έργων τέχνης που υπάρχουν σ' αυτά.

Όπως η κατανόηση της ανθρώπινης ανατομίας επιτρέπει σ' ένα γιατρό να αναγνωρίσει και να ερμηνεύσει τη λειτουργία του ανθρώπινου σώματος και έτσι να προτείνει θεραπεία, η γνώση των υλικών και των τεχνικών των έργων θα επιτρέψει στους ειδικούς να κατανοήσουν την παθολογία των υλικών και της δομής της κατασκευής και έτσι να εισάγουν σωστές επεμβάσεις.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι η μελέτη των συνθηκών και των υλικών όλων των οπτικών που υπάρχουν στα Ζαγόρια από μία ομάδα ειδικών, είναι και η μοναδική εγγύηση ότι θα αντιμετωπιστεί σε μία σωστή επιστημονική βάση, η ανάγκη για τη διάσωσή τους.

Εδώ παρουσιάζουμε μια μικρή εικόνα της κατάστασης που επικρατεί γενικά στο Ζαγόρι.

Με εξαίρεση μερικά αρχοντικά, τα περισσότερα σπίτια έχουν κτιστεί χωρίς ιδιαίτερα επιμελημένο τρόπο δόμησης.

Συναντάται βέβαια, αρκετά συχνά, η κλασική ισόδομη τοιχοποιία και συχνότερα η κακότεχνη αργολιθοδομή με ελάχιστο ή καθόλου συνδετικό υλικό, το οποίο στις περισσότερες περιπτώσεις αποτελείται από ένα μίγμα αργιλοχώματος. Η όλη κατασκευή δένεται κυρίως με ξύλινα στοιχεία.

Το ίδιο κόνιαμα (αργιλόχωμα) πλασμένο με άχυρο, χρησιμοποιείται σαν επίχρισμα στις εσωτερικές επιφάνειες και εδώ λειτουργεί σαν Απτίσις και επάνω σ' αυτό συναντάμε μια επιφάνεια ασβέστιο πλασμένο με μαλλί, η οποία λειτουργεί σαν Ιπτοπασο και δέχεται τη ζωγραφική επιφάνεια η οποία είναι συνήθως Asecco (τέμπρα), χρώματα σκόνης με κάποια κόλλα για συνδετικό υλικό.

Όπως είναι φυσικό, μια τέτοια κατασκευή, δεν προσφέρει ένα λογικό υπόστρωμα για τη διατήρηση των τοιχογραφιών και επί πλέον αυτή η ετερογένεια των υλικών συνεπάγεται διαφορές στο πορώδες και στη θερμική αγωγιμότητα με αποτέλεσμα να υπάρχουν διαφορές στη συμπεριφορά των υλικών όταν αυτά εκτίθενται στους μηχανισμούς της διάβρωσης που αναφέραμε προηγουμένως και ειδικότερα στην επίθεση της υγρασίας που αποτελεί και την κυριότερη αιτία καταστροφής των τοιχογραφιών.

Πράγματι το πορώδες και η πυκνότητα ενός υλικού μπορούν από μόνα τους να δώσουν ενδείξεις για τα πιθανά αποτελέσματα της υγρασίας.

Για να στεγνώσει ένα στερεό σώμα μιας ορισμένης πυκνότητας, είναι προφανές ότι η υγρασία πρέπει να εκτοπιστεί από το εσωτερικό με τον ένα ή τον άλλο τρόπο και να έλθει στην επιφάνεια από όπου μπορεί να εξατμιστεί στον αέρα.

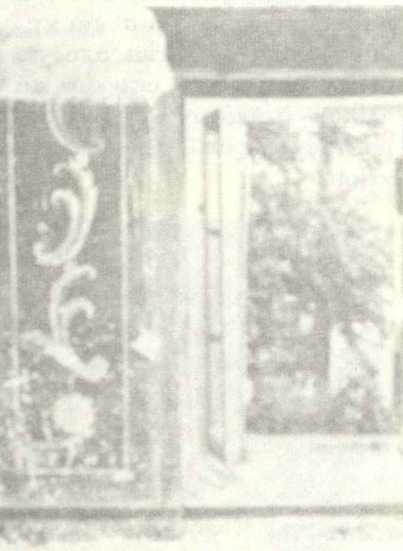
Αν η κίνηση της υγρασίας προκληθεί από τριχοειδείς δυνάμεις, η επιφάνεια θα δέχεται μια σταθερή παροχή υγρασίας.

Αν όμως οι δυνάμεις είναι ασθενέστερες και δεν φθάσουν στην επιφάνεια (όπως συμβαίνει στην κατασκευή των τοιχογραφιών εδώ, όπου το υπόστρωμα αποτελείται από δύο διαφορετικές πυκνότητας υλικά), το μέτωπο της εξάτμισης θα βρίσκεται ακριβώς κάτω από την επιφάνεια με αποτέλεσμα το εξατμιζόμενο νερό να πρέπει να περνά

από το πορώδες τμήμα ανάμεσα στο μέτωπο της εξάτμισης και την πραγματική επιφάνεια του τοίχου πριν εξατμιστεί στον αέρα.

Αυτό είναι πολύ σημαντικό για τη συγκεκριμένη περίπτωση γιατί αυτή η διαδικασία είναι που προκαλεί αποκολλήσεις του πρώτου από το δεύτερο στρώμα του υποστρώματος των τοιχογραφιών.

Επίσης η ύπαρξη του άχυρου στο σώμα αυτού του σοβά μεγα-

Ζαγόρι, Κήποι: Οικία Κοκομέλη. Δωμάτιο με τοιχογραφίες. Ανατολικός τοίχος, πριν από τη συντήρηση.

λώνει την ένταση της φθοράς, γιατί το άχυρο είναι ένα κατ'εξοχήν υδροσκοπικό υλικό.

Διαφορετική είναι η κίνηση του νερού στην επιφάνεια.

Η ζωγραφική επιφάνεια βρίσκεται πάντα σε στενή συγγένεια με τις κινήσεις της υγρασίας σε μια μερική κατάσταση σταθερότητας που είναι διαφορετική από αυτή τη δομή της τοιχογραφίας αυτής καθεαυτής.

Η ζωγραφική επιφάνεια είναι ιδιαίτερα τραπή, διότι (σαν ένα αναπόσπαστο τμήμα του τοίχου) η ανταλλαγή που χρειάζεται μεταξύ τοίχου και περιβάλλοντος στην ισορροπία της υγρασίας, προκαλεί τοπικές διαφορές στην επιφάνεια της ζωγραφικής.

Έτσι αυτό, σε συνδυασμό με την ύπαρξη νερού στην επιφάνεια, προκαλεί μεγάλες μεταβολές που εμφανίζονται με τις εκτεταμένες αποφλοιώσεις που παρουσιάζονται στις τοιχογραφίες.

Είναι επίσης φανερό ότι αυτές οι διαδικασίες μεταβολής, αυξάνονται ραγδαία όταν οι τοιχογραφίες εκτίθενται απευθείας σε εξωτερικές συνθήκες όπως

συμβαίνει στην περίπτωση που καταρρέει ένα τμήμα του κτιρίου.

Μία καταρχήν λωπών διαπίστωση, είναι ότι η φύση των υλικών που έχουν χρησιμοποιηθεί και οι μηχανισμοί φθοράς είναι αυτά που έχουν αδυνατίσει την αντοχή των τοιχογραφιών προκαλώντας αποκολλήσεις.

Έτσι που η απλούστερη ανθρώπινη επέμβαση να προκαλεί εκτεταμένη φθορά στις ήδη εξασθενημένες τοιχογραφίες. (Αν σώζονται αρκετά κομμάτια, αυτό οφείλεται κυρίως στην πλαστικότητα που έχει το τελευταίο στρώμα του υποστρώματος της ζωγραφικής).

Όλα τα παραπάνω αν και κοινωρικά στους μη ειδικούς, κρίνονται απαραίτητα να αναφερθούν, γιατί η φύση της φθοράς υποβάλει και τον τρόπο της επέμβασης.

Έτσι είναι εντελώς αδύνατο στις περισσότερες περιπτώσεις να στερεωθούν οι τοιχογραφίες στο χώρο τους πάνω στα ίδια σαθρά υποστηρίγματα!

Αυτή η κατ' αρχήν διαπίστωση, σε συνδυασμό και με την ανάγκη που υπάρχει στις περισσότερες περιπτώσεις για την στερέωση των τοιχοδομών, σε εργασίες επισκευής ή αναστήλωσης του κτιρίου είναι που μας οδήγησε στην επιλογή του τρόπου αποκατάστασης που παρουσιάζουμε στη συνέχεια.

Σαν παράδειγμα αναφέρουμε μια ολοκληρωμένη εργασία που έγινε στο σπίτι στο χωριό Κήποι του Κεντρικού Ζαγοριού και αποτελεί μια τεκμηριωμένη πρόταση για την ουσιαστική προστασία και διατήρηση των τοιχογραφιών του Ζαγοριού.

Οι εργασίες άρχισαν το καλοκαίρι του 1983 και ολοκληρώθηκαν το φθινόπωρο του 1984.

Το σπίτι βρισκόταν σε αρκετά καλή κατάσταση από πλευράς στατικής, είχαν γίνει πρόσφατα βασικές επεμβάσεις στην λιθοδομή και στις ξύλινες κατασκευές. Θα ήταν βέβαια απαραίτητο οι μελέτες αναστήλωσης και συντήρησης να είχαν γίνει παράλληλα και να είχαν προγραμματιστεί ορισμένες εργασίες, μετά από συνεργασία των μελετητών, ώστε να γίνονται ταυτόχρονα. Με αυτόν τον τρόπο, θα είχαν αποφευχθεί προβλήματα που στο συγκεκριμένο έργο δυσκόλεψαν τις εργασίες συντήρησης στη συνέχεια.

Για παράδειγμα, θα μπορούσαν να αναφερθούν δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις: Η μία αφορά το καινούριο

ταβάνι που είχε τοποθετηθεί προηγουμένως. Τα παλιά πριν αρχίσουν οι εργασίες συντήρησης. Αυτό, όχι μόνο εμπόδιζε στην αποτοίχιση των τοιχογραφιών αλλά είχε ήδη κρύψει 8-10 εκατ. από την πάνω πλευρά των τοιχογραφιών.

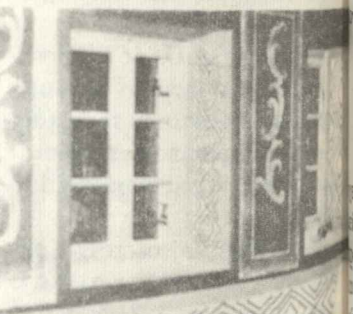
Θα ήταν ακόμη, απαραίτητο να είχε προβλεφτεί στη μελέτη και η δημιουργία στερεού και στεγανού υποστηρίγματος για την επανατοποθέτηση των τοιχογραφιών. Έτσι, ο τοίχος, έπρεπε να είχε αρμολογηθεί επιμελώς να είχε αλφαδιαστεί και σοβά ντιστεί με κατάλληλο κόνιασμα.

Η κατάλληλη προετοιμασία του τοίχου, είναι μια βασική προϋπόθεση για την επανατοποθέτηση των τοιχογραφιών και την προστασία τους από πιθανές μελλοντικές μεταβολές.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

Το δωμάτιο με τις τοιχογραφίες (είναι κατάγραφο και στις τέσσερις πλευρές του) κατέχει σημαντική θέση στην οργάνωση και τη λειτουργία ολόκληρου του σπιτιού.

Ο εσωτερικός διάκοσμος, αλλά και τα πολλά ανοίγματα (πόρτες, παράθυρα) «συντη-

Ζαγόρι, Κήποι: Οικία Κοκομέλη. Άποψη του ανατολικού τοίχου μετά τις εργασίες συντήρησης και τη συμπλήρωση των διακοσμητικών μολύβων στο εσωτερικό των παραθύρων.

ρούν» στο να ταυτιστεί με το δωμάτιο υποδοχής.

Τα θέματα των τοιχογραφιών, μπορούν να χαρακτηριστούν σαν φυτικά διακοσμητικά, όχι μόνον δεν εξυπηρετεί ζει μια ελευθερία χρωματική, αλλά και σχεδιαστική.

Εξαίρεση αποτελεί η βόρεια πλευρά του δωματίου.

Το πιο μεγάλο μέρος (στην κάτω πλευρά) το καταλαμβάνει ξύλινη κατασκευή με ντουλάπια με διακοσμημένα φύλλα (Μεσσηνία). Πάνω ακριβώς μια άλλη ξύλινη κατασκευή (τσιμας) φιλοξενεί την τοιχογραφία με το κεντρικό ζωγραφικό θέμα του

δωματίου. Παρατηρείται σκηνή θεάματος με ανοικτή αυλαία και σκηνή από βουνό και δένδρα σε απόσταση. Το κάτω μέρος της ανατολικής και δυτικής πλευράς από το πάτωμα και μέχρι ύψος 50 εκατ. είναι γεωμετρικό διακοσμητικό με τρία χρώματα.

Στον δυτικό τοίχο κυρίαρχο αποτελούν δύο συγκεκριμένα φυτικά θέματα (Μπουκέτο λουλούδια) δουλεμένα πάνω σε μαύρο φόντο. Ορίζονται περιμετρικά με κόκκινο παχύ περίγραμμα 8 εκατ. περίπου με ζωγραφική απομίμηση μαριμαρόν.

Ακόμη στην προμελέτη επισημάνθηκαν:

Η κακή κατάσταση του υποστρώματος.

Η αποκόλληση που παρατηρείται σε μεγάλη έκταση του τελευταίου στρώματος (ζωγραφικής) από το υπόστρωμα.

Η παραμορφωτική τάση που εμφανίζουν.

Η κακή κατάσταση της λιθοδομής, όπως προαναφέρθηκε, και οι παραμορφώσεις του ανατολικού τοίχου (απόκλιση 25 εκατ. περίπου προς τα έξω).

Η αδυναμία της στερέωσης του υποστρώματος λόγω της ιδιομορφίας της σύστασής του, η ανομοιογένεια των υλικών και η ανίατακτη συνοχή μεταξύ των στρωμάτων.

Έτσι, όλες οι παραπάνω αιτίες, μελώνουν σημαντικά τη δυνατότητα μακροχρόνιας διατήρησης των τοιχογραφιών στη φυσική τους κατάσταση.

Η λύση της αποτοίχισης, της μεταφοράς σε νέο υποστηρίγμα και η επανατοποθέτησή τους στο χώρο για τον οποίο δημιουργήθηκαν με δεδομένα πάντα τον περιβάλλοντα χώρο και την ιστορική και καλλιτεχνική αξία, είχε σαν σκοπό την εξάλειψη ή ελαχιστοποίηση των αιτιών φθοράς, την εξασφάλιση ιδανικών συνθηκών διατήρησης με τελικό στόχο την μακροχρόνια διατήρησή τους.

Η επιλογή των υλικών και του τρόπου κατασκευής του νέου υποστηρίγματος που προτείνεται, στηρίζεται στη σημερινή κατάσταση των τοιχογραφιών, στον υπολογισμό των συνθηκών διατήρησής τους, και στη χρησιμοποίηση μιας προηγμένης (παραδοτικής) τεχνολογίας και των πιο σύγχρονων υλικών που χρησιμοποιούνται σήμερα διεθνώς.

Η επιλογή των υλικών και του τρόπου κατασκευής του νέου υποστηρίγματος που προτείνεται, στηρίζεται στη σημερινή κατάσταση των τοιχογραφιών, στον υπολογισμό των συνθηκών διατήρησής τους, και στη χρησιμοποίηση μιας προηγμένης (παραδοτικής) τεχνολογίας και των πιο σύγχρονων υλικών που χρησιμοποιούνται σήμερα διεθνώς.

Η επιλογή των υλικών και του τρόπου κατασκευής του νέου υποστηρίγματος που προτείνεται, στηρίζεται στη σημερινή κατάσταση των τοιχογραφιών, στον υπολογισμό των συνθηκών διατήρησής τους, και στη χρησιμοποίηση μιας προηγμένης (παραδοτικής) τεχνολογίας και των πιο σύγχρονων υλικών που χρησιμοποιούνται σήμερα διεθνώς.

Η επιλογή των υλικών και του τρόπου κατασκευής του νέου υποστηρίγματος που προτείνεται, στηρίζεται στη σημερινή κατάσταση των τοιχογραφιών, στον υπολογισμό των συνθηκών διατήρησής τους, και στη χρησιμοποίηση μιας προηγμένης (παραδοτικής) τεχνολογίας και των πιο σύγχρονων υλικών που χρησιμοποιούνται σήμερα διεθνώς.

Η επιλογή των υλικών και του τρόπου κατασκευής του νέου υποστηρίγματος που προτείνεται, στηρίζεται στη σημερινή κατάσταση των τοιχογραφιών, στον υπολογισμό των συνθηκών διατήρησής τους, και στη χρησιμοποίηση μιας προηγμένης (παραδοτικής) τεχνολογίας και των πιο σύγχρονων υλικών που χρησιμοποιούνται σήμερα διεθνώς.

Η επιλογή των υλικών και του τρόπου κατασκευής του νέου υποστηρίγματος που προτείνεται, στηρίζεται στη σημερινή κατάσταση των τοιχογραφιών, στον υπολογισμό των συνθηκών διατήρησής τους, και στη χρησιμοποίηση μιας προηγμένης (παραδοτικής) τεχνολογίας και των πιο σύγχρονων υλικών που χρησιμοποιούνται σήμερα διεθνώς.

ΟΙ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Καθαρισμός των επιφανειών από ξένα στοιχεία (σκόνη, κα-

σας κατάσταση με φωτογραφίες, αποτύπωση του δωματίου και σχεδίαση αναπνευσμάτων των τοίχων με το διάκοσμο και τις φθορές.

Η προμελέτη που ακολούθησε ανέλυε:

α) τον τρόπο κατασκευής των τοιχογραφιών και τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν.

β) Τις φορές και τις αιτίες που τις δημιουργήσαν.

γ) Την κακή κατάσταση των υλικών και την μειωμένη αντοχή τους.

δ) Τις συνθήκες διατήρησης των τοιχογραφιών.

Ακόμη στην προμελέτη επισημάνθηκαν:

Η κακή κατάσταση του υποστρώματος.

Η αποκόλληση που παρατηρείται σε μεγάλη έκταση του τελευταίου στρώματος (ζωγραφικής) από το υπόστρωμα.

Η παραμορφωτική τάση που εμφανίζουν.

Η κακή κατάσταση της λιθοδομής, όπως προαναφέρθηκε, και οι παραμορφώσεις του ανατολικού τοίχου (απόκλιση 25 εκατ. περίπου προς τα έξω).

Η αδυναμία της στερέωσης του υποστρώματος λόγω της ιδιομορφίας της σύστασής του, η ανομοιογένεια των υλικών και η ανίατακτη συνοχή μεταξύ των στρωμάτων.

Έτσι, όλες οι παραπάνω αιτίες, μελώνουν σημαντικά τη δυνατότητα μακροχρόνιας διατήρησης των τοιχογραφιών στη φυσική τους κατάσταση.

Η λύση της αποτοίχισης, της μεταφοράς σε νέο υποστηρίγμα και η επανατοποθέτησή τους στο χώρο για τον οποίο δημιουργήθηκαν με δεδομένα πάντα τον περιβάλλοντα χώρο και την ιστορική και καλλιτεχνική αξία, είχε σαν σκοπό την εξάλειψη ή ελαχιστοποίηση των αιτιών φθοράς, την εξασφάλιση ιδανικών συνθηκών διατήρησης με τελικό στόχο την μακροχρόνια διατήρησή τους.

Η επιλογή των υλικών και του τρόπου κατασκευής του νέου υποστηρίγματος που προτείνεται, στηρίζεται στη σημερινή κατάσταση των τοιχογραφιών, στον υπολογισμό των συνθηκών διατήρησής τους, και στη χρησιμοποίηση μιας προηγμένης (παραδοτικής) τεχνολογίας και των πιο σύγχρονων υλικών που χρησιμοποιούνται σήμερα διεθνώς.

Η επιλογή των υλικών και του τρόπου κατασκευής του νέου υποστηρίγματος που προτείνεται, στηρίζεται στη σημερινή κατάσταση των τοιχογραφιών, στον υπολογισμό των συνθηκών διατήρησής τους, και στη χρησιμοποίηση μιας προηγμένης (παραδοτικής) τεχνολογίας και των πιο σύγχρονων υλικών που χρησιμοποιούνται σήμερα διεθνώς.

Η επιλογή των υλικών και του τρόπου κατασκευής του νέου υποστηρίγματος που προτείνεται, στηρίζεται στη σημερινή κατάσταση των τοιχογραφιών, στον υπολογισμό των συνθηκών διατήρησής τους, και στη χρησιμοποίηση μιας προηγμένης (παραδοτικής) τεχνολογίας και των πιο σύγχρονων υλικών που χρησιμοποιούνται σήμερα διεθνώς.

Η επιλογή των υλικών και του τρόπου κατασκευής του νέου υποστηρίγματος που προτείνεται, στηρίζεται στη σημερινή κατάσταση των τοιχογραφιών, στον υπολογισμό των συνθηκών διατήρησής τους, και στη χρησιμοποίηση μιας προηγμένης (παραδοτικής) τεχνολογίας και των πιο σύγχρονων υλικών που χρησιμοποιούνται σήμερα διεθνώς.

Η επιλογή των υλικών και του τρόπου κατασκευής του νέου υποστηρίγματος που προτείνεται, στηρίζεται στη σημερινή κατάσταση των τοιχογραφιών, στον υπολογισμό των συνθηκών διατήρησής τους, και στη χρησιμοποίηση μιας προηγμένης (παραδοτικής) τεχνολογίας και των πιο σύγχρονων υλικών που χρησιμοποιούνται σήμερα διεθνώς.

Η επιλογή των υλικών και του τρόπου κατασκευής του νέου υποστηρίγματος που προτείνεται, στηρίζεται στη σημερινή κατάσταση των τοιχογραφιών, στον υπολογισμό των συνθηκών διατήρησής τους, και στη χρησιμοποίηση μιας προηγμένης (παραδοτικής) τεχνολογίας και των πιο σύγχρονων υλικών που χρησιμοποιούνται σήμερα διεθνώς.

ΟΙ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Καθαρισμός των επιφανειών από ξένα στοιχεία (σκόνη, κα-

πινά, πρόκες). Στερέωση με φιξάρισμα των χρωμάτων της ζωγραφικής επιφάνειας με συνθετική ρητίνη διαλυμένη σε οργανικό διαλύτη με αργό βαθμό εξάτμισης και έτσι με αρκετή διεισδυτικότητα, κάτι που αποκλείει την εμφάνιση «φίλμ» στην επιφάνεια, αφού έχουν προηγηθεί δείγματα ευαισθησίας των χρωμάτων στον διαλύτη. Κόλλημα προστατευτικών τουλουπανιών και προετοιμασία για την αποτοίχιση.

Αποτοίχιση και μεταφορά στο εργαστήριο.

Αφαίρεση του αργιλοχώματος από την πίσω πλευρά και μέρους του σοβά. Ο σοβάς που παραμένει, έχει ομοιόμορφο πάχος 3 χιλ. περίπου.

Συμπλήρωση (στοκάρισμα) των κενών που υπάρχουν.

Εμποτισμός ολοκλήρου του σοβά με υδατοδιαλυτή κόλλα για την ενίσχυση της συνεκτικότητάς του και την ενοποίηση σοβά και στοκαρισμάτων.

Κόλλημα δύο στρωμάτων τουλουπανιού με υδατοδιαλυτή κόλλα με βάση τον ασβέστη (ίδιο υλικό μ' αυτό του σοβά της τοιχογραφίας).

Αφαίρεση των προστατευτικών τουλουπανιών από τη ζωγραφική επιφάνεια.

Κόλλημα διογκωμένης πολυστερόλης και μόνωσή της.

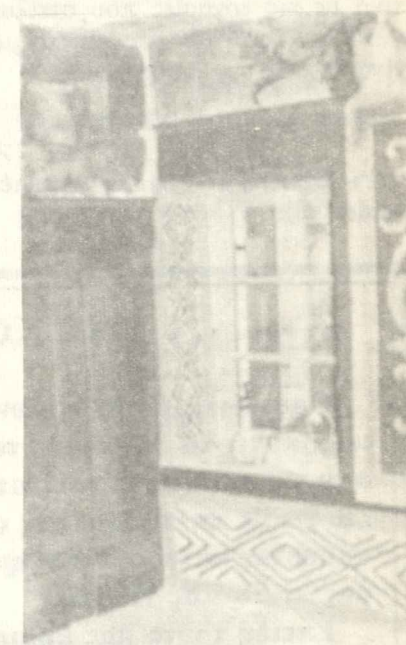
Τοποθέτηση μεταλλικών τελαρών αλουμινίου με εποξική κόλλα σκληρωμένη με υαλοφασμα.

Αισθητική αποκατάσταση (ουδέτερα φόντα, γραμμικό χρωματικό συμπλήρωμα) τελική προστασία της ζωγραφικής επιφάνειας με συνθετικό βερνίκι.

Έτσι οι τοιχογραφίες μεταφερόμενες σε ένα νέο ελαφρύ υποστηρίγμα, επανατοποθετούνται στην αρχική τους θέση. Τα σύγχρονα υλικά που έχουν χρησιμοποιηθεί γι' αυτόν τον τύπο υποστηρίγματος, είναι πολύ ανθεκτικά στις διάφορες μεταβολές που περιγράφονται και εκτός από ένα σταθερό υποστηρίγμα που προσφέρουν για τη διατήρηση της ζωγραφικής, δημιουργούν ένα φράγμα στις μεταβολές του υποστηρίγματος (τοιχοποιίας) εμποδίζοντας τις να φθάσουν μέχρι τη ζωγραφική, παρέχοντας έτσι τις μεγαλύτερες εγγυήσεις για την ομαλή διατήρηση της τελευταίας.

Αυτός ο τρόπος αποκατάστασης που παρουσιάζεται εδώ, αποτελεί μια ουσιαστική λύση στο πρόβλημα της διατήρησης των τοιχογραφιών. Αυτό όμως σημαίνει ότι δεν μπορούν, σε

αρκετές περιπτώσεις, να ληφθούν μέτρα IN SITU στερέωσης ή και ακόμη προληπτικά μέσα προστασίας-συντήρησης που θα εξασφαλίσουν αρκετά τις τοιχογραφίες. Ιδιαίτερα πρέπει να τονιστεί ότι στις περισσότερες περιπτώσεις οι προληπτικές επεμβάσεις είναι και ο πιο σίγουρος τρόπος διατήρησης, αφού ισχύει και εδώ, ότι η πρόληψη είναι η καλύτερη θεραπεία.

Ζαγόρι, Κήποι: Οικία Κοκομέλη. Άποψη του χώρου από ΒΑ μετά τις εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Feilden M. B., Conservation of Historic Buildings, London: Butterworths, 1982.
2. Μακρή Κ., Χιονοδότες ζωγράφου, Αθήνα, Μέλισσα, 1981.
3. Μακρή Κ., Επιδράσεις του νεοκλασικισμού στην ελληνική λαϊκή ζωγραφική, Θεσσαλονίκη, 1986.
4. Μακρή Κ., Οι τοιχογραφίες των σπιτιών της Εράτειρας Σέλλας, Θεσσαλονίκη, 1986.
5. Mamillan Marc, Pathology of building materials, Rome: ICCROM, 1970.
6. Massari Cionanni, Humidity in Monuments, Rome: ICCROM, 1971.
7. Mora Paolo, Causes of deterioration of mural paintings, Rome: ICCROM, 1974.
8. Mora L., Mora P., Philippot P., The Conservation of wall Paintings, London: Butterworths, 1984.
9. Σταμέλου Δ., Νεοελληνική Λαϊκή Τέχνη, Αθήνα, Αλκαίος, 1975.
10. The Conservation of Cultural Property, Lausanne: Unesco, 1968.
11. Tortora C., Porous Building Materials: Materials science for Architectural Conservation, Rome: ICCROM, 2nd ed, 1982.

4524/14
ΣΤΕ ΑΝΗΛΟΓΡΑΦΙΑΣ ΜΑΣ

1. κ. Κρίνα Δούβλη-Παπακοσμά

Ενταύθα

— Πήραμε τη συνδρομή σας και σας ευχαριστούμε. Το όνομά σας αναγράφεται στη στήλη συνδρομητών του τεύχους Ιουνίου 1991. Σχετικά με τις εργασίες που στείλατε παλαιότερα, δεν δημοσιεύτηκαν γιατί δεν βρέθηκαν στο αρχείο μας. Οι σελίδες του περιοδικού μας είναι πάντα στη διάθεσή σας.

2. κ. Ιωάννη Κ. Σφάγγο

Αθήνα

— Σχετική μελέτη σας δημοσιεύουμε. Ευχαριστούμε για τη συνεργασία σας.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ

Ορισμένος αριθμός συνδρομητών του περιοδικού μας, κατά το διάστημα του μηνός Ιουνίου, κατέθεσαν τις συνδρομές τους στο Μυροπωλείο Κ. Κυριαζή, χωρίς να πάρουν τις σχετικές αποδείξεις, λόγω απουσίας κατά το διάστημα αυτό της εισπράκτοράς μας κ. Τούλας Ποάλα.

Επειδή τούτο μας δημιουργεί διαχειριστικό πρόβλημα, παρακαλούμε τους φίλους και συμπατριώτες συνδρομητές μας, των οποίων δυστυχώς δεν έχουμε τα ονόματα, να μας ενημερώσουν τηλεφωνικώς (26.266 ή 74.000) για την τακτοποίηση του όλου θέματος και προς αποφυγή τυχόν παρεξηγήσεων.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ

Του προέδρου της Κοινότητας ΒΙΤΣΑΣ

Σύμφωνα με το άρθρο ΙΔ' της Διαθήκης του Κληροδοτήματος «Αγγελικής Πατάζογλου», Βίτσας Ζαγορίου:

1. Ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ιωαννίνων με το υπ' αριθ. 209/16.5.91 έγγραφό του.
2. Το Κοινοτικό Συμβούλιο Βίτσας με τη υπ' αριθ. 13/1991 απόφασή του.
3. Το κοινό του Ζαγορίου με τις υπογραφές 34 προέδρων Κοινοτήτων της περιοχής Ζαγορίου και την υπ' αριθ. 179/1991 απόφασή του

ΕΞΕΛΕΞΑΝ

τον Γιαννή Κλεομένη από τη Βίτσα, συνταξιούχο δ/ντή του ΟΤΕ για να πληρώσει την κενή θέση του αποθανόντος Θεοδώρου Σακελλαρίδη στην Εκτελεστική Επιτροπή του Κληροδοτήματος.

Οι παραπάνω αποφάσεις κοινοποιήθηκαν στην Διοικούσα Επιτροπή του Κληροδοτήματος στην Αθήνα και στο υπουργείο Οικονομικών (Δ/ση Κληροδοτημάτων) σύμφωνα πάντα με την επιθυμία της διαθετίδας.

Ο πρόεδρος της Κοινότητας
ΙΩΑΝ. ΠΑΠΑΧΡΗΣΤΟΥ

Ο Χορευτικός Όμιλος
της Αδελφότητας Τριστένου

Στο περσινό μας πανηγύρι, στις 23 Αυγούστου (απόδοση Κοίμησης Θεοτόκου), ήταν εντυπωσιακή η παρουσία των ξενητεμένων νέων του Τριστένου. Ιδιαίτερη λαμπρότητα και ζαγορίσιο χρώμα έδωσε ο νεοϊδρυμένος χορευτικός όμιλος της Αδελφότητας, που με τη διδασκαλία του χοροδιδάσκου σπουδαστή Βαγγέλη Ρούμπα έκαμε συγκινητική εμφάνιση στο όμορφο μεσοχώρι του χωριού. Ας σημειωθεί πως το χορευτικό μας πήρε μέρος στην εκδήλωση συμπαραστάσης για τους αδελφούς μας Βορειοηπειρώτες, που έγινε στις 27 Ιανουαρίου 1991 στο Κλειστό Γυμναστήριο του Δήμου Περιστερίου, με πρωτοβουλία των ομοσπονδιών αδελφοτήτων Πωγωνίου, Μουργκάνας, Άνω Καλαμά και Κόνιτσας.

Η Αδελφότητά μας εκφράζει την συγκίνησή της και τις ευχαριστίες της για τη θερμή υποδοχή που επεφύλαξαν οι χωριανοί μας στο χορευτικό όμιλο των παιδιών τους και τα καλά τους λόγια για τις εμφανίσεις του, που τόσο ενθαρρύνουν τις προσπάθειές της. Ευχαριστεί, επίσης, για την ανταπόκριση που είχε στις καρδιές των χωριανών και φίλων η έκκλησή της για οικονομική βοήθεια, ώστε να μπορέσει να εμφανίζεται το Χορευτικό μας, τα παιδιά μας, με δικές του και σωστές ζαγορίσιες στολές. Ευχαριστούμε και ονομαστικά όσους μέχρι αυτή τη στιγμή μας έδωσαν τη δραχμή τους για το σκοπό αυτό:

Αγγέλα Κονίδα-Δαρίτση, δραχμές	5.000
Βάσω Μπίζου-Δαρίτση	5.000
Αλέκος Δαρίτσης	1.000
Χρήστος Αβρ. Δαρίτσης	10.000
Κική Ταχτσά	1.000
Κίτσα Τζοβατζή	5.000
Ελένη και Μαρίτσα Χρ. Ράπτη	10.000
Ουρανία Αθ. Κοτρώτσου	10.000
Ευριδίκη και Κων/νος Ρέκατας	1.000
Αθηνά Χρυσόχοου	5.000
Λεωνίδας Ηλίας	3.000

Σωτήρης Αγόρης	1.000
Λούλα Σταμούλη-Μαντέλου	10.000
Γιώργος Παπαβασιλείου	15.000
Παύλος Βλάχος	5.000
Κώστας Παπαπάνος	2.000
Ιωάννης Γ. Βαλαούρας	5.000
Νίκος Δημητρός	8.000
Νίκη Θεοδώρα	500
Κώστας Μαλιόκας	10.000
Όλγα Εξαρχοπούλου	5.000
Μανώλης Πιζάνιας	10.000
Φώτης Παπαπάνος	5.000
Άννα Καταμή	5.000
Τασούλα Τσίγα	2.000
Τάσιος Γκάνιος	5.000
Φάνης Πασπαλιάρης	30.000
Μαίρη Κασίμη	5.000
Πολιτιστικός Σύλλογος Τριστένου «Ο Πλάτανος»	30.000
Ελένη Νάκου	2.000
Μιχάλης Μαντέλος	2.000
Μαρία Γεωργίου	500
Χρήστος Αγγέλης	2.000
Σεβαστή Ράπτη	5.000
Τάσος Μαντέλος	3.000
Βασίλης Μπιτσαβός	5.000
Παναγιώτης Καράλης	3.000
Νάσιος Σούλας	1.000
Νέος του χωριού μας, που θέλει ανώνυμα την προσφορά του,	60.000
Γεωργία Αβραμίδη	3.000
Νίτσα Παπαβασιλείου	5.000
Ιωάννης Κώσης	5.000
Θανάσης Τσίκας	45.000
Ολυμπία Σταμούλη	500
Γεωργία Πιζάνια	5.000

Ευχαριστούμε, ακόμη το ζεύγος Βάσω Γιώργου Στυλίου, που με τις φροντίδες τους και τα χρήματά τους ράφτηκαν τα φορέματα του χορευτικού μας. Ευχαριστούμε, τέλος, την Μαρία Γ. Γεωργιάδη που δώροσε στο χορευτικό μια παλιά γνήσια ζαγορίσια ποδιά, τον Τέλη Μαντέλο, που δώροσε τα τσαπράκια για τις φορεσιές, και τις Δώρα Αγγέλη, Βασιλική Κασίμη, Γλυκερία Σαλατιδά, Σταυρούλα Μαλιόκα, Ελένη Πετρίδη, Χαρίκλεια Πετρίδη, Βασιλική Θεοδωρακάκη και Μαργδα Αγγέλη, που πρόσφεραν για την παρουσίαση του χορευτικού τις φλοκάτες των μητέρων τους και των γιαγιάδων τους.

Φ.Π.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ

ΓΕΝΗΣΕΙΣ:

ΑΣΠΡΑΓΓΕΛΟΙ.- Ο Κώστας η Δώρα Καρβούνη έγιναν γο-χαριτωμένες κόρες. Ευχόμαστε στους ευτυχείς γονείς να τη χαίρονται γερά και άρρωστη.

ΒΑΦΤΙΣΕΙΣ

— Την τελευταία Κυριακή Ιουνίου έγινε στο ναό του Ιωαννίου στα Γιάννινα η βαφτίση του χαριτωμένου αγοριού Κώστα και της Ελένης για το γένος Θεοδώρου και το γένος Σάββας. Στους γονείς και στη νονά Λολίτα τις πιο θερμές ευχές για το νεοφώτιστο.

«Το ΖΑΓΟΡΙ μας»

— ΜΑΝΑΣΣΗ. Στις 23 Ιουνίου έγινε η βάφτιση του γιού Παναγιώτη και της Beate Νάτα. Το όνομα αυτού Αλέξανδρος. Να τους ζήσει.

Π.Κο.Μ.

ΑΡΡΑΒΩΝΕΣ

Ο Ηλίας Χρ. Βαγγελής κι η μητέρα Μάρκα αγαπήθηκαν κι αρραβωνιάστηκαν. Καλά τους στέφανα.

Ε.Γ.

ΓΑΜΟΙ:

ΚΑΤΩ ΣΟΥΛΕΝΑ.- Στην βαφτίση μας συμπατριώτισσα Ελένη Μπασιγιάννη το γένος Νίτσα από τα Κάτω Σουδενά, που τέλεσε τους γάμους της με τον κ. Σπύρο Μπουίκα συγκαίρια και από καρδιά ευχόμαστε να ευτυχίσει.

«Το ΖΑΓΟΡΙ μας»

ΕΛΑΦΟΤΟΠΟΣ.- Στις 29 Ιουνίου στον ιερό ναό Αρχιμ. Ιωάννη στα Γιάννινα έγιναν οι γάμοι της Τσερβαριόπουλας Ελεονώρας Κ. Ζινδριλή και του

«ΤΟ ΖΑΓΟΡΙ ΜΑΣ»

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Κυριότητες: ΚΙΜΩΝ ΚΥΡΙΑΖΗΣ

*

Ιδιοκτήτης - Εκδότης:

ΙΣΤΟΡΙΚΗ και
ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΖΑΓΟΡΙΟΥ (ΙΛΕΖ)

Σίνα 4 454 45 ΙΩΑΝΝΙΝΑ
Τηλ. 79286 - 74.000

Μάνθου Παππά από τη Βουσα-ρά.

*

— Στις 22 Ιουνίου στον ιερό ναό Περιβλέπτου Ιωαννίνων έγιναν οι γάμοι της Τσερβαριόπουλας Νάντιας Μ. Κικοπούλου και του Πάρη Μαβίδη, Γιαννιώτη.

Στους νεόνυμφους ευχόμαστε βίον ευτυχή.

«Το ΖΑΓΟΡΙ μας»

*

— Η Ζαχαρένια Πολάντα Χρηστάκη κι ο Κώστας Τελίδης παντρεύτηκαν.

Χαρούμενοι σ' όλη τους τη ζωή κι ευχυστιμένοι.

Ε.Γ.

*

— Φέτος στον Ελαφότοπο είχαμε ρεκόρ γάμων. Η Ένωση Αποδήμων Ελαφοτόπου Αθηνών που με αγάπη και στοργή παρακολουθεί την πρόοδο των παιδιών του χωριού μας, εύχεται στους: Ελένη Γκογιάννου, Σωτήρη Κασκάνη, Φρόσω Βλαστού, Νάντια Κικοπούλου και Εύη Ζινδριλή, που παντρεύτηκαν πρόσφατα, να ζήσουν ευτυχισμένοι και στους γονείς των να χαμαρώσουν παπούδες και γιαγιάδες.

«Το ΖΑΓΟΡΙ μας»

*

ΘΑΝΑΤΟΙ:

ΑΣΠΡΑΓΓΕΛΟΙ.- Πέθανε σε βαθεία γεράματα και κηδεύτηκε στο χωριό μας η καλότατη και πάντα εύθυμη Μερόπη Τσώλη. Να είναι ανάλαφρο το χώμα που τη σκεπάζει.

*

Κηδεύτηκε σε ηλικία 54 ετών ο χωριανός μας Λεωνίδας Παναγιώτης, γιος του Φώτη και της Ιφιγένειας, το γένος Βαραδίνη, νικημένος από την επάρατη νόσο.

Τους συγγενείς του συλλυ-

Υπεύθυνος για το Νόμο:

ΑΠΟΣΤ. Κ. ΝΤΙΝΑΛΕΞΗΣ
Πρόεδρος Ι.Λ.Ε.Ζ.
Ν. Ζέρβα 2 - Ιωάννινα
Τηλ. 30170

*

Υπεύθυνος Ύλης:

ΒΑΣΙΛΗΣ ΤΖΙΟΒΑΣ
Αργυρινών 16 - ΙΩΑΝΝΙΝΑ
Τηλ. 27.105

πούμεθα εγκάρδια.

ΒΙΤΣΑ.- Πέθανε και κηδεύτηκε στις 23 Ιουνίου στη Βίτσα η καλότατη γερόντισσα Άννα χήρα Θεοφίλου Βασδέχη σε ηλικία 82 ετών.

Στους οικείους της εκφράζουμε τα θερμά μας συλλυπητήρια.

«Το ΖΑΓΟΡΙ μας»

ΣΥΛΛΥΠΗΤΗΡΙΑ

ΕΛΑΦΟΤΟΠΟΣ.- Το Δ.Σ. της Ένωσης Αποδήμων Ελαφοτόπου Αθηνών συλλυπείται τις οικογένειες:

α) Αδελφών Ζινδριλή για το χαμό της προσφιούς των μητέρας Ευριάνθης.

β) Τον Παντελή Βλαχόπουλο και την οικογένειά του, που έχασε την αγαπημένη του σύζυγο Σάββα.

*

—Στις οικογένειες των αγαπητών μου φίλων, Θωμά και Αλέκου Μπαϊρακτάρη αδελφών από το Φλαμπουράρι, εκφράζω θερμά συλλυπητήρια και εγκάρδιες ευχές παρηγορίας για το θάνατο της μητέρας τους Μαριολίτσας.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΔΑΛΑΓΓΕΛΗΣ
Συν/χος Δάσκαλος

ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟ

ΜΑΝΑΣΣΗ.- Για ανάγκες του Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου Μανασσής πρόσφεραν: Παναγιώτης Λαδιάς 100.000 δρχ. Άννυ Ατζεμποπούλου 30.000 δρχ.

Η Εκκλησιαστική Επιτροπή τους ευχαριστεί θερμά.

Π.Κο.Μ.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ
ΣΥΛΛΟΓΩΝ

ΕΛΑΦΟΤΟΠΟΣ.- Η Ένωση Αποδήμων Ελαφοτόπου Αθηνών, ευχαριστεί τους παρακάτω αποδήμους συγχωριανούς μας που ενίσχυσαν την προσπάθειά της για την κατασκευή του έργου στα «Σόκια».

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

1. Βασίλειος Βύρων
2. Βασίλειος Κώστας
3. Γιαννάκης Ευριπίδης
4. Θεόδωρος Σάββας
5. Κυριάκη Κάλυ
6. Νικολάκης Γιάννης
7. Οικονόμου Κώστας
8. Τζιόβας Βασίλης
9. Τζιόβας Φοίβος
10. Τσαούσης Λεωνίδας

της για την κατασκευή του έργου στα «Σόκια».

1) Φίλιππα Εμμανουήλ, που μας έστειλε 50.000 δρχ. εις μνήμην προσφιούς του συζύγου Αρτεμής

2) Ελευθερία Λουτσάρη-Ράπτη 6.000, εις μνήμην του πατέρα της

3) Φοίβο Αλεξιάδη, 10.000 δρχ.

4) Όλγα Λιόγκα, 5.000 δρχ.

5) Ασπασία Καραϊσκου-Σουγλέ, 2.000

6) Παναγιώτη Ζυγούρη, 5.000 δρχ.

7) Κώστα Βλαστό, που μας έδωσε 10.000 δρχ., εις μνήμην Ευριάνθης Ζινδριλή

8) Μανώλη Δραγατίδη, που μας έδωσε διάφορα είδη σημαντικής αξίας.

*

ΑΡΧΑΙΡΕΣΙΕΣ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ
ΣΥΛΛΟΓΟΥ
ΗΛΙΟΧΩΡΙΟΥ

Στις 14.4.1991 έγιναν οι αρχαιρεσίες στον Πολιτιστικό Σύλλογο Ηλιοχωρίου «Το Ντομπρίνοβο» για την εκλογή νέου Δ.Σ. το οποίο συγκροτήθηκε σε σώμα όπως παρακάτω:

1. Πολύζος Κώστας, πρόεδρος
2. Ζαμπάκος Γεώργιος, αντιπρόεδρος

3. Πολύζος Χρυσόστομος, γεν. γραμματέας

4. Κονοσπύρης Γεώργ., ταμίας

5. Νάσκας Χαράλαμπος, μέλος

Επίσης η γενική συνέλευση ανακήρυξε ομόφωνα τον κ. Αντώνιο Σιούρη, επίτιμο πρόεδρο του Συλλόγου αναγνωρίζοντας έτσι την πολυετή προσφορά του, αφού κάθε φορά αποτελούσε τον αρωγό και έδινε λύσεις τόσο σε προβλήματα του Συλλόγου, αλλά και του χωριού μας γενικότερα, με τις γενναίες δωρεές χρηματικές ενισχύσεις, δείγμα του γνήσιου ενδιαφέροντος και της αγάπης στη γενέτειρά του.

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ:

- α) Επιταγές - Εμβάσματα: ΘΑΝΑΣΣΗ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΑΗ Σίνα 4 454 45 Ιωάννινα
- β) Η καταβολή συνδρομών εισφορών: ιδιοχείρως και στη διεύθυνση: Μυροπωλείο Κ. ΚΥΡΙΑΖΗΣ Λόδου Βύρωνος 21 (κ. Τούλα Ποάλα)
- γ) Κατώτερη ετήσια συνδρομή δρχ. 1500

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΣΤΗΛΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ

5.000

Καλλιδή Χρ. Λουκία
Κώστα-Ζησιμάτου Ελευθερία
Σιόλας Δημήτριος
Τζουριάδου Ελένη

4.000

Βαζάκας Αθ. Ιωάννης

3.000

Δερδεμέζη Σ. Μαρία
Μουτσοπούλου Ελένη
Τσιατούρας Κων/νος
Χαρισιάδου Κ. Ευγενία

2.000

Βαζάκας Γ. Αθανάσιος
Βαταβάλης Θεμιστοκλής
Δαλαγγέλης Κ. Άγγελος
Δελιγιάννη Χρυσάνθη
Καραμπαδάκη Ελισσάβετ
Κουκομελίδης Κ. Στέφανος
Μπαρτζόπουλος Ιωάννης
Νάσιου Δημ. Αθηνά
Οικονόμου Γεώργιος
Παπάζογλου Εμμανουήλ
Ράπτη-Θωμά Νώντια
Σιαμέτης Δημοσθένης
Σπαθάκη Χαρ. Ευφροσύνη
Φωτιάδης Ιωάννης

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑ

ΘΩΜΑΣ ΜΠΑΛΗΣ

Άλλος ένας εξαιρετος άνθρωπος χάθηκε ξαφνικά. Ένας άνθρωπος γεμάτος χαμόγελο, που μόνο φίλους ήξερε να πιάνει. Ο Θωμάς Μπαλής, επιτυχημένος βιοτέχνης, γαμπρός του τ. γυμνασιάρχη κ. Γιώργου Μπένου, από το Δίλοφο. Η κηδεία του που έγινε την Τρίτη 25 Ιουνίου ε.έ. στον Άγιο Νικόλαο Κοπάνων, ήταν πραγματικά πάνδημη.

«Ο Θωμάς Μπαλής», όπως είχε στον επικηδείο που εξεφώνησε η κ. Έρη Νουτσοπούλου-Βαρζώκα, «ήταν πρώτος στις χαρές, πρώτος στο κέφι, πρώτος στο γλέντι, πρώτος στο χορό. Μεγάλη, ανοιχτή καρδιά, που χωρούσε πλήθος. Ανοιχτοχέρης, πρώτος κεραστής, πρώτος σε προσφορές καρδιά μπαζές...»

«Αλλά και στη δουλειά του, σαν επαγγελματίας ήταν άφθαστος. Ξεκίνησε από το μηδέν και δημιούργησε μια αξιόλογη βιοτεχνία (στρωμάτων) χάρη στην εργατικότητα του, την αγνότητα των συναλλαγών του, το καθαρό του πρόσωπο, την ποιότητα της εργασίας του...»

«Και σαν οικογενειάρχης μοναδικός, απόλυτα αφοσιωμένος, ζούσε ανάμεσα στη γυναίκα του και τα τρία του κορίτσια, που τα λάτρευε και τον λάτρευαν...»

— Το περιοδικό μας εκφράζει στους οικείους του τα πιο θερμά συλλυπητήριά του.

ΝΕΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΟΠΟ ΜΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΘΕΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ (Π.Ε.Ε.Π.)

Όπως κάθε χρόνο, έτσι και φέτος διγγανώνονται προγράμματα εθελοντικής εργασίας σε διάφορα μέρη της Ελλάδας. Δύο από αυτά θα πραγματοποιηθούν στο Ζαγόρι και συγκεκριμένα στο Καπέσοβο (8-26 Ιουλίου) και στο Τσεπέλοβο (20 Αυγούστου-4 Σεπτεμβρίου).

Οι νέοι της περιοχής μας ας βοηθήσουν κατά το δυνατόν για την επιτυχία αυτών των προγραμμάτων, που οπωσδήποτε συμβάλλουν σημαντικά στην ανάπτυξη και διαφήμιση της περιοχής μας.

Σ.Θ.

ΕΝΑ ΝΕΟ ΚΕΝΤΡΟ

Ασπράγγελοι.- Από μηνός λειτουργεί στο χωριό μας υπό τη διεύθυνση τριών γυναικών το καφενείο «Η ωραία Δοβρά». Προσφέρει κάθε είδους ποτά, εδέσματα, γλυκά, παγωτά. Όσοι ξένοι το επισκέφτηκαν έμειναν άκρως ικανοποιημένοι τόσο από την εξυπηρέτηση και τη νοστιμιά των εδεσμάτων, όσο και από την παραδειγματική καθαριότητα που διεπίστωσαν. Και δεν είναι τυχαίο ότι εκφράστηκαν —οι επισκέπτες σε τρίτους— εγκωμιαστικά για όσες ώρες ευφρόσυνες παρέμειναν στο δροσλούστο και περιποιημένο κέντρο όπου μέρα και νύχτα στο κατακαλόκαιρο φυσάει τερπνά λόγω ρευμάτων. Και οι τιμές; απίθανα χαμηλές...

ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΡΓΑ

ΜΟΝΟΔΕΝΔΡΙ.- Ύστερα από επιχορήγηση του Οργανισμού Σχολικών Κτιρίων με το

● Ο κ. Κ. Τριαντάφυλλος και η κ. Θεανώ Παντελή-Βαζάκα, στη μνήμη του αγαπημένου τους αδελφού Λάμπρου Κ. Γεωργιάδη, συνταξιούχου λυκειάρχη, για τη συμπλήρωση ενός χρόνου από του θανάτου του, δρχ. 10.000.

χρηματικό ποσό των 2.700.000 δραμών, άρχισαν οι εργασίες επισκευής του Δημοτικού Σχολείου Μονοδενδρίου.

Συγκεκριμένα ανακατασκευάζεται η στέγη του διδακτηρίου και γίνεται η εγκατάσταση συστήματος κεντρικής θέρμανσης-καλοριφέρ.

Επίσης πρόκειται ν' αναπτυχθεί και μια τρίτη αίθουσα για τις ανάγκες της πληρέστερης λειτουργίας του Σχολείου, το οποίο τελευταία λειτουργεί σαν τριθέσιο.

Ακόμα το κληροδότημα «ΜΕΛΑ» με άλλη χορηγία ενίσχυσε το ταμείο του νεοσύστατου νηπιαγωγείου για τις ανάγκες λειτουργίας του και την επισκευή του κτιρίου, όπου στεγάζεται προσωρινά. Έτσι εξασφαλίζονται όλες οι προϋποθέσεις για την άνετη και σωστή λειτουργία των σχολείων, που λειτουργούν στο Μονοδένδρι.

Σ.Θ.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΤΙΚΩΝ ΕΚΛΟΓΩΝ ΣΤΟ ΒΡΑΔΕΤΟ

Στις πρόσφατες κοινοτικές εκλογές, που έγιναν στις 14 Ιουλίου για την ανάδειξη νέων Κοινοτικών Συμβουλίων σε ορισμένες ορεινές Κοινότητες του Νομού Ιωαννίνων, στην Κοινότητα Βραδέτου της περιοχής μας, έχουμε τα εξής αποτελέσματα:

Γραμμένοι	134
Ψηφίσαντες	80
Έγκυρα	76

Έλαβε ο συνδυασμός «ΟΜΟΝΟΙΑ» με υποψήφιο πρόεδρο τον κ. Νίκο Αναγνωστόπουλο 76 ψήφους. Έτσι επανεκλέγεται πρόεδρος ο κ. Νίκος Αναγνωστόπουλος, στον οποίο ευχόμαστε καλή επιτυχία στο έργο του.

Σ.Θ.

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Βακολίδης Αν. Γεώργιος
Βασδέκης Εμμανουήλ
Βαταβάλη Κων. Ηλέκτρα
Βαταβάλης Χριστόδουλος
Γιαννακός Κων/νος
Γκέκης Δημήτριος
Γκογιάννος Ιωσήφ
Δόβας Βασ. Γεώργιος
Δόνος Ανδρέας
Δούβλης Γεώργιος
Εμμανουηλίδης Αχιλλέας
Ζαμπακόλας Σωτήριος
Ζαρίδη Ελευθερία
Ζινδριλής Κων/νος
Ζωίδης Μιλτιάδης
Θεοδώρου Ηρακλής
Καλύβας Δ. Ιωάννης
Κατσολίδης Κων/νος
Κατσούρα Ελισάβετ
Καψάλης Φωκίων
Κονοσπύρης Νίκος
Κοντούρης Ξενοφών
Λαδιάς Δημήτριος
Μάνθος Ν. Χρήστος
Μασσαλά Πιπίτσα
Μπούλτης Γ. Αντώνιος
Νασιώκας Νικόλαος
Νικολάου Αθανάσιος
Παγιατή-Ανδρόνη Βιλελμίνη
Παπαβασιλείου Μεν. Κων/νος
Παπαϊωάννου Ευθ. Αθηνά
Παπανικολάου Νικόλαος
Πέτρος Νικόλαος

Πλαστήρα Ελένη
Πούργλης Αθ. Φρίξος
Σακελλαρίου Μάνθος
Σακελλαρίου Παρασκευή
Σοκοβέλος Σπύρος
Τσαβαλιάς Σωτήρης
Τσέφας Μιχαήλ
Τσολανίκη Ισαβέλα
Τσομίδης Αδαμάντιος
Τσουνίδης Ιωάννης
Τσόντζος Ηλίας
Τσουμάνης Άρης
Τσοφόπουλος Κων/νος
Φερεντίνος Ιωάννης
Χασιώτης Χρήστος
Χριστοδούλου Θωμάς

ΝΕΟΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΙ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΣ

Στους τελευταίους διαγωνισμούς που έγιναν στα Γιάννινα για την πλήρωση κενών θέσεων Γραμματέων σε τρεις Κοινότητες του Ζαγοριού, πέτυχαν οι κάτωθι υποψήφιοι, οι οποίοι και καταλαμβάνουν τις αντίστοιχες θέσεις:

Φωτίου Ευαγγελία του Παυλιώτη, Βουρσοχώρι.

Τενάπουλος Θεοφάνης του Σωτηρίου, Καλυντά-Μανασσή.

Εξάρχου Δέσποινα του Ιωάννη, Φραγκιάδες.

— «Το Ζαγόρι μας» τους εύχεται καλή σταδιοδρομία.